

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

EX BIBLIOTHECIS GUDBRANDRI
VIGFUSSON et FRIDERICI YORK POWELL
olim alumni, partim ab hoc legatis, partim
emptis, a. MCMIV.

B.1.¹²6.25 ✓

Guðr. Vigfússon

NY

FRÆGSKRIT.

GEFIN ÚT

AF

NOKKRUM ÍSLENDÍNGUM.

Þriðja ár.

FORSTÖÐUNEFDND:

JON HJALTALIN, JON SIGURÐSSON, MAGNUS EIRIKSSON,
ÓDDGEIR STEPHENSEN, SIGURÐUR MELSTED.

Kostar 56 skillinga.

BAUPHANNATHÖFN.

I PRENTSMIDJU I. G. SALOMONS.

1843.

Enn þá dirfumst vèr að bjóða löndum vorum hið þriðja ár rita vorra, og vonum vèr að því verði tekið eigi síður enn hinum fyrri. Vèr höfum nú rannsakað svo ýtarliga sem oss var kostur á nokkur hin helztu aðalmálefni sem Ísland snerta: alþing, skólana, verzlun og lækna-setningar á landinu, og vonum vèr, hversu sem álit manna hefir orðið á tillögum vorum og skoðunarmáta, að enginn muni neita oss um að vèr höfum sinnt því mest sem mest er vert, eigum vèr og því heldur von vorkuusamra dóma sem málín eru vandameiri og margbrotnari, og vèr höfum víða orðið að byggja á því sem vèr höfum safnað sjálfir eða getað fundið, vegna þess ekkert er auglýst af því sem fram fer í stjórnarskipun Íslands, og enn síður neitt af bréfum yfirvalda landsins til stjórnarráðanna, eða skírslum þeirra og álitsskjölum, hversu merkilig málefni sem um er að ræða. Það er því ekki að vænta, að vèr höfum getað allstaðar hitt hið bezta, og enn síður tæmt svo mikil efni sem þessi eru er vèr höfum nefnt, og vèr höfum þessvegna fyrirbúið, svo framarliga sem landsmenn vilja styrkja viðleitni vora, að rita meira.

um þessi efni, eptir því sem oss þykir henta og vèr fáum við komið, ef svo mætti verða að það gæti með einhverju móti vakið eptirtekt skynsamra manna og studd að því, að mál þessi mætti fá góða leiðréttingu sem fyrst að kostur er á, og verða grundvöllur til framfarar landsins.

Vèr höfðum í fyrstu ætlað í rit þetta þátt nokkurn um fjárhag Íslands, og um prentsmiðju, en naumleiki tímans olli því að það varð að mæta afgáangi í þetta sinn, nema að því leiti sem nokkuð er dregið á hið fyrra í verzlunarþættinum. Vèr höfum fengið síðan í fyrra nokkurnveginn áreiðanligan reikning um fjárhag landsins, en ríkisreikningur Dana er ekki prentaður enn, og er hans von á hverjum degi. Vèr höfum og fengið ritgjörðir tvær um skatta á Íslandi, og höfum von um fleiri ef til vill; er þetta efni mjög merkiligt, og helzt meðfæri þeirra sem kunnugir eru skattgjalds-lögum þeim sem nú eru og öllu ásigkomulagi í heruðum; lýsir þetta sèr vel í annarri ritgjörð þeirri sem oss hefir borizt í hendur. Sèrhverja ritgjörð um þessi eður önnur alþjóðlig efni tókum vèr með þökkum, og viljum launa að makligleikum, svo framarliga sem rit vort nær svo mörgum kaupendum að nokkuð verði afgangs kostnaði.

YFIRLIT EFNISINS:

- I. Um verzlun á Íslandi , . . . lds. 1—127.
- II. Um brennivíns ofdrykkju — 128—136.
- III. Um spítalana — 137—139.
- IV. Varningsskrá — 140—144.

I.

UM VERZLUN Á ÍSLANDI.

„Friðundlan oss drepur Dana,
drengja engum lízt á hana.”
Sigurður Pétursson.

Íslendingar ætti fremur mörgu öðru að kynna sér lög þau, sem Danakonungar hafa gefið um verzlun þeirra, og tilgang þann, sem stjórnin hefir haft fyrir sér þegar breytingar hafa verið gjörðar á lögum þessum. Það væri mjög undarligt ef vèr værum nú orðnir svo afskiptalausir um verzlunarhag vorn, eða svo ánægðir með hversu honum er enn komið, að vèr gæfum hugvekjum um það efni engan gaum, þar sem forfeður vorir linntu ekki á kvörtunum heila öld, eptir að Kristján hinn fjórði lagði á þá verzlunarsföturinn, og umbrot Íslendinga 1795, eptir það þeir röknuðu úr dáinu aptur, voru svo mikil, að konungsfulltrúinn í Hróarskeldu man til þeirra glöggliga enn í dag, og hefir í keyri á oss sannleikann sem þá var sagður, af því Íslendingar komu honum ekki fram við ena fðurligu stjórn, fyrir því þeir sögðu hann of berliga, ef til vill, eptir því sem þá stóð á tímum.

Vèr munum ekki heldur hafa víða fyrir oss eins ljós loford konungs einsog í þessu máli. Konungur

hefir lofað að taka af Íslendingum að fullu og öllu ok það, sem hefir áður um heilar aldir gjört þá að réttlausum þrælum*), og er svo ríkt enn, að farið er með Ísland í þessu efni einsog verst er farið með nýlendur**), þó allir viti það eigi fullan og allan rétt sem hvert annað fylki í löndum Danakonungs, því það hefir aldrei um æfi verið nýlenda danskra manna, né verið vopnum unnið af Dönum eður neinni annarri þjóð. Konungur hefir lofað að sjá um, að Íslendingar geti sjálfir sem fyrst tekið þátt í verzlun sinni (í opnu bréfi frá 18da Aug. 1786, 12—13 §), og hefir skipað að verzlun Íslendinga ætti að vera svo frjáls sem mest verða má eftir ásigkomulaginu (tilskip. 13. Júnii 1787, II. kap. 1 §).

Það er nú auðsèð, að "ásigkomulag" þetta verður, ef til vill, mesti agnúinn þegar breyta skal verzlunarlögum þeim sem nú eru, og búast er við mótspyrnu frá þeirra hálfu sem þykjast hafa mest gagn af verzluninni einsog henni er nú komið, og ekki er oss að búast við, að stjórnin né kaupmenn verði fyrri til að boða, að nú sé "ásigkomulagið" á Íslandi ákjósanligt til verzlunarfrelsis, heldur verðum vèr að hugsa fyrir þeirri sönnun sjálfir,

*) Vilji nokkur tortryggja þetta þá lesi hann kvörtunarbréf Íslendinga frá 17du öld, og mál þau sem komu upp á árunum 1680—1700 og þareptir, þegar menn voru húðstryktir, að ásjáanda amtmanni og landsógeta, eða dæmdir í æfilángan þrældóm, fyrir það þeir höfðu sætt nokkra fiska í annann kaupstað enn þeir áttu sókn að, eða keypt af enskum fiskimönnum.

**) Það er alkunnugt, að margar þjóðir leysa smámsaman verzlunarsjótra þá, sem þær hafa óréttiliga lagt á nýlendur sínar, og þar á meðal hefir Danakonungur sjálfur leyst verzlun á Vestur-eyjum, þeim sem eru undir hans veldi, og hefir það orðið þeim til mikilla hagsmuna.

og fylgja því fram að henni verði gegnt, og er þá varla vafi á að það verður, því nú eru þær tíðir að réttindi manna og þjóða eru að minnsta kosti virt framar enn áður, þó þau eigi víða langt í land til að standa á sve fðstum fótum, að þau verði grundvallarregla allrar landstjórnar einsog þau ætti að vera.

Eg sagða þegar, að konungur hefði lofað að ala önn fyrir að Íslendingar gæti sjálfir fylgt kaupum sínum við aðrar þjóðir, og skipað, að verzlun þeirra skyldi vera svo frjáls sem mest verða má, og þessu hefir hann lofað fyrir 56 árum síðan; það má þá nærri geta að nokkuð muni gjört um svo lánagan tíma tilgáangi þessum til framkvæmdar, og það er merkiligt að skoða hver ráð tekin hafa verið, og hversu þeim hafi verið framfylgt, og hugleiða það sem þar er eptirtektavert. En þetta verður svo mikið efni, að þó eg hefði heldur kosið að skoða málið frá rótum, og leiða fyrir sjónir eðli allrar verzlunar og nauðsyn og gagn þess að hún væri frjáls, eigi að eins á Íslandi heldur allstaðar, en síðan að skíra frá verzlunarsögu vorri allri saman, þá verður það að biða síns tíma, enda mundi mér-varla verða auðið að sannfæra með því þá, sem ekki láta sannfærast annars vegar, en hinum mundi, ef til vill, þykja betur enn ekki að skoðað væri ásigkomulag verzlunar á Íslandi, sem nú er, og leidd rök til þess að landið mundi þola frjálsa verzlun nú sem stendur og hversu henni mundi mega ná.

Verzlanin er ein af þeim greinum, sem stjórnirnar hafa gjört sér mest dælt við um allan heim. Allir hafa þókt hafa vit á verzlun, því allir munu kaupa eða selja eitthvað á æfi sinni; menn hafa tekið eptir að kaupmenn hafa opt orðið auðugir, og hvergi hefir verið eius gott að lifa einsog í enum miklu verzlunarstöðum. Nú hafa

menu hugsað, að ekki þirfti nema að skipa það eða það um verzlunina, þá kæmi auðlegð og hagsældir sjálfkrafa. Þegar Íslendingum féll vel við Hamborgarmenn, þá hugsaði Kristján hinn fjórði að þeim mundi falla eigi síður við Dani; hann hugsaði, að þegar Hamborgarmenn gæti varið íslenskum kaupeyri til ábata sér, þá mundu menn í þremur helztu stöðum í Danmörku geta hið sama. En hann gætti ekki þess, að Hamborgarmenn stóðu ólíkt að: þeir höfðu útgjörð og afla, þar sem Danir áttu varla neitt um þær mundir, hvorki skipa kost né vöru, sem Íslendingar vildu nýta; Hamborgarmenn áttu verzlun víða um Norðurálfu, og höfðu mikið land fyrir sér, þar sem Danir urðu að selja mesta vöru sína í kríngum sig, eða þá eiga öll kaupin við Hamborgarmenn sjálfa, og svo var og fyrst í stað og er enn að miklum hluta, og var þá skaðinn auðsær fyrir Íslands hönd, þar sem það var hendi fjær enn áður um öll kaup og sölur. Þannig reyndist og, að Danir höfðu lítinn árángur, en Íslendingar mikinn skaða, og voru þó Hamborgarmenn jafnan öðrum þræði þángaðtil brotnar voru búdir þeirra með ofbeldi*), og Englismenn þángaðtil húðstrokur og þrældómur æfilángur og aleigumissir dundi yfir þá sem keyptu við þá fyrir nokkurt fiskvirði**), einsog síðar verður á drepið. Kristján fimti hugsaði nú síðan, að ekki þirfti annað enn bjóða Íslendingum að leggja saman í skip, til þess þeir gæti tekið þátt í verzluninni, og láta þó hið danska verzl-

*) Konungsbr. 24 Apríl 1608, M. Ketilss. *Saml. af Forordn. for Island*, II. 244.

**) Op. br. 13. Maí 1682, 9 §. M. Ketilss. III, 193—200. Til þessa tíma verzlðu Englismenn í pukri, og seldu við þröfalt lægra verði enn Danir. Jón Ólafsson *vicelögm. om den isl. Handel*, bls. 39.

unarfélag standa jafnt og áður, en Íslendingar voru annaðhvort of áræðislausir eða of hyggnaðir til að kasta út fjármunum sínum í þann sjó. Friðrekur enn fimti lét sér það ekki fyrir brjósti brenna, og Skúli Magnússon var heldur ekki svo smáhræddur að hann óttaðist verzlunarfélagið, en endirinn varð þó að leiknum að það reið slig á öllum þeim enum nytsömu fyrirtækjum, sem stofnuð voru með enum mesta góðvilja og konúngligu örlæti. Það hefir sýnt sig svo ljóslega á Íslandi, að það mun varla þurfa nýrrar reynslu, að hversu sem verzlunarfélögum hefir verið hagað, og hversu sem um þau hefir verið skipt, og hversu mildiliga sem farið hefir verið með þau af konúngs hendi (því synd er að segja að mildin hafi komið fram við Íslendinga í þeirri grein), þá hefir þeim aldrei tekizt enn að koma upp ærligri íslenzkri búðar-loku, því síður kaupmanni íslenzkum; ekki hefir enum föstu verðlagsskrám heldur tekizt það, en öllu heldur er það skynsamra manna mál, að verðlagsskránni 1702 hafi tekizt að eyða landbúnaði Íslendinga, og koma á í staðinn fiskiveiðum á ónýtum bátum, og fjölgja tómthúsmönnum um allar veiðistöður, sem flosnuðu upp hvenær sem útaf brá*). Þá hefir ekki heldur konúngi sjálfum tekizt betur, þó hann hafi látið stjórna verzlun á Íslandi vegna sín eða ríkisins. Allir þeir menn, sem ritað hafa um verzlun á Íslandi frá því 1770 og til aldamótanna, hafa verið samdóma um, að einokunar-verzlunin hafi komið Íslandi á nátrén**), og meðan henni líönti ekki væri

*) Fjeldsteð telur (*om ny Handels- Indretning for Island*, bls. 18), að verðlagsskráin 1702 gjöri tíunda parti meira úr fiskiveiru enn landvöru.

**) Eggers segir svo: „Það mun óhætt að segja, að af einokunar verzluninni hafi bæði leidd fjárdauðann hinn mikla að nokkru

enngar viðreisnar von. En svo var stjórnin þá fóst við sinn keip, að fyrst varð henni fyrir að telja hversu marga Íslendinga kaupförin mundu geta flutt suður til Danmerkur, enn hún kæmi sér að að losa verzlunar-fjðturinn, og óvíst er hvort það hefði orðið ef Jón Eiríksson og Pontoppídan og Eggers hefði ekki verið viðstaddir, hversu sem álit þeirra var ólíkt um aðferðina.

Meðal þeirra útlendra manna, sem báru nokkurt skynbragð á hversu velmegun þjóðanna verður aukin, á hverju hún er grundvölluð, og hver lög framförum hennar eru sett af náttúrunni, var Eggers einn hinn fyrsti sem náði blutdeild í enum íslenzku málefnum. Hversu skynsamur maður og kunnugur Íslandi sem Jón Eiríksson var, vantaði hann þó annaðhvort óbrigðult traust til að framfylgja beinlínis því sem hann gat sannað ljóslega: að landið hefði mikið gróðamegin, eða væri auðugt að mörgu af guði gjört; eða hann var of fastur við ena eldri trú manna, að stjórnin ætti ekki svo mjög að veita þegnum sínum hóflegt frelsi og leiðbeina þeim, heldur bera þá á höndum sér og segja þeim fyrir öllu einsög börnum, og því, að Ísland ætti minni rétt enn Danmörk og Noregur, og ætti að lúta í lægra hald fyrir þeim, (þó hann væri ekki eins lágsigldur fyrir Íslands hönd einsög Þorkell Fjeldsted). Ást hans á Íslandi var svo heit og viðkvæm einsög nokkurs Íslendings hefir verið, en hún var, ef svo mætti að orði kveða, of viðkvæm. Hann var líkur lækni þeim, sem kallaður er til sjúklings þess, sem sleginn er dauðligu meini; hann sá án efa hversu meinið var, og hversu skera þurfti, en hann gat ekki fengið af

leili, og að þeim óvætti hafi einnig verið blótaðar margar þúsundir manna, sem húngurmorða hafa orðið á Íslandi."

sér að skera nógu djúpt, því hann aumkaðist yfir sjúkl-inginn. Eggers*) treysti sér aptur betur og vílaði ekki, enda er og auðsèð að hann hefir verið fastari og öruggari í þeirri vísindagrein sem mest á reið, og treyst betur grundvallarreglu þeirri, sem sýnt hefir síðan og jafnan mun sýna að hún er óbrygðul, þegar henni er fylgt með skynsemi og nærgætni, og það er að reynslan er hinn bezti kennari mannkynsins; en enginn getur sá reynt sem ekkert má reyna, og sannast þaraf, að frelsið er hinn bezti læknir þeirra sára sem ófrelsið hefir höggv-ið. Tilskipanir þær, sem sendar voru til Íslands um 1780 eru vottar þess sem hér var sagt, og það eru fyrst verzlunar-tilskipanirnar frá 1786 og 1787 sem fara nokkru djarfligar fram, og mundu hafa fært enn betri ávöxt ef þær hefði verið enn djarfari, einsog Eggers vildi; og þarèð þær eru grundvöllur allra enna nýari verzlunarlaga á Íslandi, og ekki verður auðvelt að skilja sumt sem fram hefir komið án þeirra, verð eg hér stuttliga að skíra frá hvernig þær mæla fyrir og hversu þeim hefir reidt af.

Þegar menn lesa formála ens opna bréfs 18. Aug. 1786 og tilskipunar 13da Júní 1787, þá lyptist heldur enn ekki von manna; í bréfinu kveðst konungur "hafa ályktað af náð sinni og fœðurligri umhyggju fyrir landi sínu Íslandi, svo og til gagns og góða öllum þegnum

*) Þó að óvildarmenn Eggers bæri honum á bryn, að hann væri ókunnugur Íslandi, þá er auðsèð af ritum hans að hann hefir lagt meiri alúð á að kynna sér landið enn sumir þeir sem hafa dæmt hann hart, og orðið því kunnugri á fám árum enn nokkurr danskur stjórnarherra á allri sinni æfi. Það þarf heldur ekki mikillar skarpskygni við til að sjá: að þegar menn falla af hungri nærfellt á hverju ári á því landi sem matvara er flutt frá mest megnis, þar verður landstjórninni að vera töluvert ábótavant."

sínum, að láta verzlunina á Íslandi vera að öllu frjálsa eptirleiðis"; en í tilskipuninni kveðst hann hafa "allra náðarsamligast lausa gefið kaupverzlunina á landi sínu Íslandi," og ætla nú að skipa fyrir um hag bennar "til að styrkja því heldur með þessari umbreytingu kaupverzlun þessa, sem sé löndum sínum og ríkjum svo mikilvæg;" þegar frammi dregur lengra þá koma og loforð þau eða ætlanir sem fyrr var getið, en þá koma og atriði sem vekja grun um, að tilgáningum og loforðunum muni varla verða framgengt með þeim ráðum, sem þar er til ætlað.

Til að koma í horfið verzluninni á Íslandi sjálfu voru nefndir til sex af kaupstöðunum sem á landinu voru og veitt kaupstaðaréttindi (tilsk. 17. Nóv. 1786), og var lagður sinn hluti lands til hvers, en þó er berliga svo fyrir mælt, að sérhverjum manni sé heimilt að sækja hvern þann kaupstað sem hann vildi. Bæir þeir sem kaupstaðaréttindi fengu voru þessir: 1) Reykjavík, og voru þar til lagðar Gullbringu og Kjósar sýsla, Borgarfjarðarsýsla og Mýrasýsla vestur að Hitará; 2) Vestmannaeyjar, og var þangað vísað Árness-sýslu, Rángárvallasýslu, Vestmannaeyjum sjálfum og Skaptafells sýslu enni vestari; 3) Eskifjörður; þangað voru lagðar Skaptafellssýsla en eystri og Múlasýslur báðar; 4) Akureyri, og var þangað lagður allur Norðlendinga fjórðungur; 5) Skutilsfjörður (Ísafjörður), og var þangað vísað Strandasýslu, Ísafjarðarsýslu og Barðastrandarsýslu suður að Bjarnargnúpi; 6) Grundarfjörður; þangað var lagður Breiðfjörður allur og Snæfellsnes allt, suður að Hitará. Í kaupstöðum þessum var öllum kristnum mönnum lofað trúarbragðafrelsi; þeim sem bygðu þar hús var og lofað grundvelli handa húsi og aldingarði ókeypis, og styrk til bygginga

að auki; enn var þeim lofað lausn frá nefskatti og nokkrum öðrum gjöldum um 20 ár; þeir skyldu og fá borgararétt ókeypis, og útlendir menn jafnan rétt innlendum þegar þeir áttu þrjár þúsundir dala eða þaðan af meira. Alla atvinnuvegu skyldi mega hafa í kaupstöðum, nema brennivín mátti ekki brugga, og verkmannafélög mátti ekki stofna *). — Þeim sem sölubúðir höfðu í kaupstöðum var leyft að byggja sölubúðir og verzla hvar sem þeir vildu í kaupsýslu sinni, og kveðst konungur helst vilja að útlendir menn setjist að í kaupstöðum, til þess að verzlanið leggist þángað að, svo mjög sem auðið verði að nauðúngarlausu; "en engan vegin," segir hann, "er miðað til þess, að útkaupmenn sé á nokkurn hátt skyldir að eiga kaup sín við kaupstað sinn einnsaman, heldur má sérhverr þeirra frjálsliga og án alls tálma eiga kaup í hverjum kaupstað eður útkaupstað sem sjálfur vill, og boða til sín skipsfarma hvaðan sem hann vill, og senda hvert hann vill í ríkjum konungs beinlínis frá og til" **); en 500 dala virði í vörum varð hverr að eiga sem verzlun hóf, og skyldi helmíngurinn vera í kornvörum. Enginn mátti verzla í landinu með aðfluttar vörur, allrasízt brennivín og tóbak, nema kaupmenn eða verzlunarmenn, en hinum var ógnað og kallaðir "landþrángarar", og hóttað þúngri hegning. Vegna verzlunarinnar lofar konungur að láta mæla strönd alla á Íslandi, sem byrjað var 1774 en hafði orðið hlé á síðan 1778; hann lofar og að fjölga kúranti í landinu en fækka seðlum. Til að auka atvinnuvegu landsins var lofað verðlaunum og styrk af hendi stjórnarinnar, eink-

*) Tilsk. 17. Nóv. 1786.

**) Tilsk. 13. Júní 1787, II. kap. 11 §.

um til fyrirtækja þeirra sem mikið kvæði að ; er þar einkum tekin til útgjörð stórskipa til fiskiveiða, hvalaveiðar á Vestfjörðum og í Hvalfirði, hákallaveiðar, selaveiðar, flöðruveiðar, laxveiðar og síldarveiðar. Á landi er nefnd til fiskiverkun, hafnagjörð til að ná rekavið á Lánganesi og á Hornströndum, jarðirkja, einkum garðarækt, skógarirkja, kornafli, jarðeplarækt og afli annarra nytsamra jurtategunda innlendra og útlendra, eður hagsýni á meðferð þeirra ; til eru og tekin verðlaun handa þeim sem vinna að jarðtegundum íslenzkum, eða steinum, og höggva þá eður sverfa, eður og vinna surtarbrand. Verkmönnum er og lofað styrk til að taka sér bólfestu á Íslandi, og eru þar nefndir til helztir vefarar, hattarar, sútarar, strengspunamenn, járnsmiðir, trésmiðir, beikirar, húsa-smiðir, skipasmíðir og veggjasmiðir, og á sama hátt þeir sem vildu stofna verksmíðjur, einkum til strengjagjörðar og skinnaverkunar, sem ábati hafði orðið að fyrrmeir, en þó einkum til spuna og vefnaðar*). Brennisteinsnámurnar í Húsavík og saltgjörðar-tilfæringarnar í Reykjarfirði voru gjörðar falar við góðu verði, og þeim lofað verðlaunum sem tæki upp námurnar í Krísivík. Til að auka samgaungur í landinu átti póstur að ganga um allt land um miðsumar.

Nú er að víkja til utanlands-verzlunar og hversu um hana var búið. Öllum þegnum konungs í Danmörku, Noregi og hertogadæmunum var leyft að verzla á Íslandi

*) Þess finnst mér mjög væri óskanda, að menn gæfi nákvæman gaum að handiðnum þeim sem hér eru taldar, einkum einsog nú stendur á, þegar flestir Íslendingar, sem utan fara til að læra verknað, leggja fyrir sig að smíða gull og silfur, svo það mun óhætt að fullyrða, að færri sé gullsmiðir að tilhölu í gulllandinu Perú enn á Íslandi.

og fiska við landið og leggja upp alla sinn og flytja til þessara landa aptur hvert sem þeir vildu, þegar þeir áttu borgara rétt í einhverjum kaupstað á Íslandi. Vara sú, sem flutt var til Íslands og þaðan aptur, var frí við allan toll og neyzlugjald og aðrar álögur um 20 ár, nema að gjalda átti einn af hundraði hverju þegar íslenzk vara var flutt úr Danmörku, Noregi eða hertogadæmunum til útlanda. En ekki mátti hafa til kaupferða til Íslands önnur enn innlend skip (skip úr ríkjum Danakonúngs), og enga vöru flytja til Íslands beint frá nokkru öðru landi né þaðan aptur til útlanda. Hverr sá kaupmaður, sem til Íslands vildi fara úr ríkjum Danakonúngs, skyldi hafa vegabréf íslenzkt-og gjalda tvo dali fyrir hvert skip; var hann og skyldur að senda greiniliga skírslu um vöru þá sem hann hafði á skipi, hverr sem átti, en síðan mátti hver íslenzkur kaupmaður fara beint á hverja höfn sem hann vildi, hvort heldur til kaupstaða eða útkaupstaða, en lausakaupmenn urðu að sigla til einhvers kaupstaðar fyrst og síðan sýna þar valdsmanni vöruskrírslu sína, en ekki þurfti hann að bera þar farm á land; síðan mátti hann fara á hvern útkaupstað sem hann vildi, og liggja þar fjórar vikur en ekki lengur*). Verzlan við útlendar þjóðir var strengiliga bönnuð bæði í kaupmönnum og öllum öðrum**), og lagðar við miklar sektir; bannað var og útlendum mönnum strengiliga að vera að fiskiveiðum nærri landi eða verka á landi fisk sinn; ekki máttu þeir heldur leggja inn á fjörðu eða eiga nein viðskipti við landsmenn, nema líf þeirra

*) Það er kýmiligt, að svo er að orðið kveðið að þetta sé gjört til að greiða fyrir lausakaupmönnum.

**) Tilsk. 18da Júní 1787, I kap. 7. §.

lægi við, og fara þó í burt sem skjótast; en þegar svo bæri við, að skip þau kæmi til Íslands sem þegnar Danakonungs ætti, og kæmi beint frá öðrum löndum, þá var þeim leyft að vera að fiskiveiðum og leggja að landi og kaupa nauðsynjar sínar, en hvorki máttu þeir selja neitt af farmi sínum nè kaupa nokkuð annað enn til nauðpurftar sinnar. Vildi nokkurr íslenskur kaupmaður taka þátt í verzlun utanríkis, var honum gjörður sá einn kostur, að ganga í félag við alþekktan kaupmann einhvern eða verzlunarfélag í kaupstöðum í Danmörku, Noregi eða hertogadæmunum, og varð þá öll verzlan utanríkis að ganga undir þess manns nafni *). Samgaungur milli Íslands og annarra hluta ríkisins áttu að verða áreiðanligar með því, að hleypiskúta skyldi fara á milli; skyldi hún vera á vetrum á Íslandi, en fara tvær ferðir á sumrum: aðra á vorum til Kaupmannahafnar og síðan þaðan aptur, en aðra í byrjun Ágústánaðar til Kristíanssands í Noregi og þaðan heim aptur í miðjum Septembri. Það var og gjört að skyldu öllum skipseigendum og skipstjórnarmönnum, að flytja sérhvað það sem yfirvöldin segði til og væri í almennar þarsir, fyrir sanngjarnliga borgun.

Það óttuðust menn mjög, að rýmkun þessi um verzlunina mundi valda því, að vöruskortur yrði á landinu, fyrir því að stjórnin þóttist nú ekki mega skipa kaupmönnum með harðri hendi að vera birgir að vörum eins og hún mátti áður (þó lítið bæri á að það væri gjört); þessvegna var þeim skipað: stiptamtmani, amtmönnum og sýslumönnum, að þeir skyldi ávallt vera því gagnkunnugir hvort landið væri birgt að

*) Tilsk. 13 Júní 1787. II. cap. 1 §.

matvöru og öðru því sem til atvinnuveganna þirfti; skyldi sýslumenn rannsaka einusinni á ári, hvort þeir sem verzludu í útkaupstöðum væri birgir að því sem heraðið þirfti við; svo skyldu og kaupmenn allstaðar, bæði í kaupstöðum og útkaupstöðum, senda sýslumanni nálægt miðsumri skírslu um hvað þeir hefði til af nauðsynjavöru: korni, salti, særum, nótgarni, trjám og borðvið. Síðan skyldi senda skírslur þessar rentukammerinu, og segja um leið hvort birgt væri eður eigi, og vildi þá konungur sjá um að bætt yrði úr skortinum í tíma *).

Það er ekki er unnt hér að rekja alla ena fyrri verzlunarsögu Íslands, mun eg að eins drepa á nokkur atriði, til að sýna hversu frábær endurbót kemur fram í lagaboðum þessum, sem nú voru talin, frá því sem áður hafði verið; tek eg að eins nokkur dæmi, einkum frá aldamótum 17du og 18du aldar, ekki fyrir því að áþekk dæmi finnst ekki endranær, heldur fyrir því að þá var harðýðgin gjörð að grundvallarreglu, og en æðstu yfirvöld fylgðu harðýðginni fram af alefli. Ár 1679 var Páll Torfason, sýslumaður í Ísafjarðar sýslu, dæmdur á alþingi til að hafa fyrirgjört embætti og aleigu, fyrir það hann hafði keypt fáein færi af enskum fiskimönnum fyrir nokkra sokka og vetlínga áður enn skip komu, svo fiskibátar sínir stæði ekki uppi um mesta bjargræðistíma. Konungur linaði dóm þennan á þann hátt, að hann skyldi gjalda þá sekt sem hann gæti mesta, eftir amtmannsúrskurði, til byggingar Bessastada kirkju **), en ekki er Páll síðan í sýslumanna tölu fyrirrenn 1696. 1699 fékk

*) Tilsk. 13 Júní 1787 II. kap. 13 §.

**) alþingisbók 1679; konungsbr. 23 Júní 1681 hjá M. Ketilss. III., 190.

Knútur Stormur, kaupmaður í Hafnarfirði, dóm yfir Hólmfasti Guðmundssyni, hjáleigumanni á Brunnastöðum, fyrir það hann hafði selt í Keflavík fyrir hönd annars manns 20 fiska, og 10 ísur og 3 laungur fyrir sjálfan sig, og hafði þó Hafnarfjarðar-kaupmaður kastað fiskum þessum og ekki viljað taka. Hólmfasti var dæmt að gjalda 10 dali og 4 mörk að spesíu-reiðnógi, en fyrir því hann var óreiði og átti ekki hvað gjalda skyldi, þá lét Müller amtmaður binda hann við staur að sér ásja- anda og flengja hann 16 vandarhöggum, og skaut til æðra úrskurðar hvort hann skyldi losast við þrælkun á Brimarahólmi. Á 1700 fengu kaupmenn á Stapa Tómas nokkurn Konráðsson dæmdan til að missa aleigu sína og þrælka á Brimarahólmi, fyrir það hann hafði selt nokkra fiska að Búðum, sem hann hafði aflað úti á Snæfellsnesi, í Dritvík, þar sem Stapakaupmenn áttu verzlun*). Sama ár voru 3 menn úr Ísafirði dæmdir til aleigumissis og þrælkunar á Brimarahólmi fyrir það þeir höfðu keypt 2 álnir af kersu-klæði á enskri duggu**). Því verður ekki neitað, að Danir voru fremstir í flokki um þessa harðýðgi og marga aðra, en því er miður að menn verða einnig að játa það, að sumir á meðal Íslendinga, og það í heldri röð, fylgðu þeim fúsliga, sér til ævarandi smánar, og sá sem manndómligast tók svari Íslendinga var ekki íslenzkur maður, heldur danskur að kyni og uppruna, Lárus lögmaður Gottrúp. Enn er að telja nokkur dæmi, sem samtengd eru verzlunar-ánauðinni, og er það áróður á konungsskipum sem kölluð voru. Höfuðsmenn höfðu komið því á, að gjöra út skip til fiskiveiða á Suðurnesjum

*) M. Ketilsson III, 310—12.

**) lögþingisbókin 1700.

í konúngs nafni, og fengið konúngs landseta til að ljá menn á þau eða róa sjálfir, og var kallað „mannslán“. Skip þessi gengu mann frá manni, og voru 15 að tölmu 1691, en þá fengu kaupmenn konúngstekjur að lèni og skipin með; fjölguðu þeir þá skipunum svo, að þau urðu 80 eða 100, og tóku á þau flestalla þá er sjó sóttu í Gullbringu sýslu, en bændur máttu setja upp skip sjálfra sín og láta súna*). Var þá ekki vægara að gengið enn svo, að Albert nokkurr Ásgeirsson hafði verið húðstrýktur á Bessastöðum, að ásjáanda Müller amtmanni og Heidemanni landfógeta, fyrir það hann vildi ekki róa á konúngsbátum um vertíð. — Þá var svo bundið allt með samtökum Müllers og kaupmanna, að menn máttu ekki skiptast nauðsynjum sín á milli, enn síður eiga kaup saman, því öll sala, hjálp eða lán, hvað sem við lá, var kallað „þráng“ og látið varða húðstrokum og þrælkun; landsetar máttu ekki færa landsdrottnum vöru til afgjalds eptir jörð sína útúr heraði, heldur urðu þeir að selja það kaupmanni þeim sem þar var; þegar Gottrúp lögmaður sigldi með bænarskrá frá öllum landsmönnum um nauðsynjar þeirra 1701, og með ljósu konúngs leyfi, þá fékk hann með naumindum að kaupa sér veganesti þar sem hann lagðr úr höfnum, af því það var ekki við þann kaupstað sem hann átti sókn að. — Það mun og flestum virðast, að ekki væri betri stjórnar von þegar slíkur maður var til frásagnar um Ísland, sem Müller var, og er það ekki ófróðligt að heyra nokkur atriði úr skírslum hans til ennar dönsku stjórnar: það segir hann t. a. m. meðal annars 1703, að hvorki sé kostur á að koma upp stærri skipum, nè fjölga veiðarfærum á Íslandi,

*) Klögun Árna Magnússonar til konúngs 27 Apr. 1706.

og ekki verði heldur aflað meiru enn þá var; fiskiduggur*) verði ekki gjörðar út fyrir harðæra sakir og fátæktar, enda muni og þaraf leiða, segir hann 1705, að Íslendingar kynni að hænast að Englismönnum og Hollendingum, heldur enn Dönum. Hann neitar reyndar ekki, að fiskur frá Íslandi mundi vera eins útgengiligur í Miðjarðarhafshöfnum einsog fiskurinn frá Nýfundnalandi (Newfoundland. Terre neuve), en það sé ofmikil vogun að flytja fisk svo lánga leið, hvað sem í boði væri. Hvalaveiðar við Grænland heldur hann fremur mætti takast, þarð ekki sé nema 40 vikur sjáfar milli landanna, en Frakkar og Englar muni þó verða fyrri til á vorum enn Íslendingar, vegna vorisanna, því það hafi Heidemann sagt sér, að alla firði leggi á Íslandi nema Straumsfjörð. Málnytu heldur hann ekki verði fjölgað í fiskihafna-heruðum, nema við Búðir, Stykkishólm og Reykjavík, en til akurirkju sé ekki að hugsa, vegna hafviðra og kulda þess sem af þeim standi, en frost og snjóar, hret og óveðráttu fari vaxandi á Íslandi ár frá ári, og aldrei verði þar hlýtt nema um 6 vikna tíma. Ekkert gagn telur hann mundu verða að sendiskipi milli Íslands og Danmerkur, og póstgaungum um Ísland verði alls ekki komið á vegna snjóa og frosta og allskyns óveðráttu. En einn blut vill hann samt fá til Íslands, og það er verknaðarmenn; vill hann helst að þeir væri fengnir úr Hollandi. — Nú mun vera nóg talið um stjórnarspeki Müllers amtmanns, og má margs vænta þegar þannig gjörast enir æðstu embættismenn á fjærlægum landi, og stjórnin hefir enga betri, og enda enga aðra

*) Konungur leyfði fyrir bæn Gottrúps, að Íslendingar mætti sjálfir gjöra út fiskiskip úr hverjum fjórðungi lands.

til frásagnar. Það mundi nú flestum sýnast að varla mundi verða hægt að auka rétt kaupmanna framur en dæmi þessi sýna, en þó tókst kansallínu það í úrskurði 6 Júlí 1753, því þar er kaupstaðurinn, eða heimili kaupmannsins, gjört að varnarþingi bænda í öllum þeim málum sem kaupmaður var öðrumegin, en úrskurður þessi er bygður á álitum þeirra Ranzás stiptamtanns og lögvitningsins Stampe.

En eftir þetta fór og einveldissól kaupmanna að færast úr hádegisstað, og var það mest baráttu Skúla Magnússonar að þakka; hrakti hann og „hörmángara“ félagið og átti gyld högg í garð hins almenna verzlunarfélags; hann mun og mest hafa komið verzluninni uppá konúng, og var það í ymsu tilliti þolanligrar, þó það væri hvorki ríkinu né landinu nema til helbers skaða þegar lítið er til skynsamligrar meðferðar á verzlun nokkurs lands; enda lenti og við það, að menn töldu til að verzlunarsjóðurinn hefði orðið heldur til létur að lokunum, og er það ekki kyuligt, þegar að er gætt, að hallari og drepsóttir geysuðu um allt land, verzlunin mátti bera allan reitings kostnað til landsins til verðlauna og annars, sem ekki var svo lítil um þær mundir, og gjalda 7000 dala til ríkisins á ári*), og þarðauki verður að líta til þess, að allt var selt eða lánað, og það með töluverðum afföllum, til að koma þegnum Danakonúngs einum íaní verzlunina.

En. — nú er tími að víkja aptur til þess sem áður var nefnt, um endurbót þessa ena miklu, og skoða hana nokkru nákvæmar; er það ekki gjört til þess að niðra

*) Pontoppidans *Magasin for almeemyttige Bidrag*, I, 230. Þessar 7000 dala gengu til kristniboðs á Grænlandi.

verkum þeirra manna sem að endurbótinni unnu, því enginn er sannfærðari enn eg um, að þeir breyttu sem þeir vissu best, eða réttara sagt, gátu best komið sér saman um, og bættu að vísu mjög það sem áður var; en þess er getið sem gjört er, og því er þess getið, að mönnum er ætlað að læra af því og sjá hverju hafna skal og hvað velja, hvað óhætt er og hvað ber að varast. Í tilskipunum þeim sem nefndar voru er sýndur vegurinn til þess miðs sem stefnt er að. Mið þetta er verzlun frá Íslendinga hendi sjálfra einsog tilskipunin segir, en vegurinn er lagður þannig: Gjörum verzlunina á Íslandi sjálfu sem frjálsasta, og komum upp atvinnuvegunum með því að bjóða þángað mönnum úr öllum löndum með sæmiligum kjörum, og með verðlaunum fyrir öll þau fyrirtæki sem nokkuð kveður að; meðan þetta ferr fram þá bindum vör verzlunina hér við ríkin, en síðan, þegar Íslendingum vex betur fiskur um hrygg, þá má leysa verzlun þeirra við önnur lönd og verða þeir þá sjálffærir, en band það sem hefir haldið þeim við ríkin verður til þess, að hvorutveggju taka þá þátt í enu góða sem af verzlunarfrelsinu má leiða. Þetta virðist ekki illa, en það er tvennt helzt, sem gjörir að það hlaut að verða ógjöranda, auk þess sem síðar kemur fram að ábótavant var við ráð þau, sem tekin voru því til framkvæmdar: annað var það, að Ísland var ofilla ásigkomið til þess, að þar gæti komið á nokkur verzlun innanlands sem landið gæti blómgað við, nema með því að verzlunin við önnur lönd kæmi innanlands-verzluninni á stofn og efldi og margfaldaði atvinnuveguna með náttúrligum hætti; þar láu allir atvinnuvegir í dái, þar vantaði kunnáttu, auð og áhöld, bæði skip og allt annað til allra fyrirtækja, því hin fyrri verzlun hafði spillt öllu því sem á þurfti að

halda en ekkert undirbúið. Þetta var svo í augum uppi, að það er undravert að menn skyldi ekki gá þess. Þá var aptur á hinn lógin stjórnin ekki fær um að leggja svo mikið í sölurnar sem þurfti, til þess að koma fram slíkum tilgáangi með öðru móti, og án þess að hagnýta verzlunina sjálfa, því til þess þurfti svo mikinn afla þegar sleppa átti öllum eðliligum ráðum, og koma öllu á fót með fjárfæði einusaman, að það mundi hafa vaxið í augum enum voldugustu þjóðum í norðurálfunni. Til þess hefði þurft að byggja kaupstaði upp, og kaupa menn að kalla mátti til allra atvinnuvega með ymsu móti; stjórnin hefði orðið að sjá fyrir landmælingum, vegabótum, verzluninni utanríkis og samgaungum innanríkis, skólum o. s. frv. öllu í einu, ef nokkuð töluvert hefði átt úr að verða og ekki átt að sleppa öllu aptur við ena takmörkuðu verzlun og láta hana ráðast einsog hún vildi, eða jafnvel binda hana nokkuð, sem gjört hefir verið. Slíkur kostnaður sem nú var talinn var ekki meðfæri þeirrar stjórnar, sem hvorki hafði fjárfæði né mannafla né skipaútveg nema í minna lagi.

Nú skoðum vèr nákvæmar ráð þau sem ætluð voru þessu til framkvæmdar, og var þá fyrst, að það þótti auðsætt að engin innanlandsverzlun mætti dafna til hlýtar nema kaupstaðir kæmist upp. Þetta höfðu margir kunnugir menn og vinir landsins áður sagt, og það eru óræk sannindi; en í stað þess, að láta verzlunina lausa um allt land, og láta hana sjálfa leita upp hin hentugustu kaupstaðastæði, en síðan þá heldur styrkja þá staði sem efniligastir voru, tók stjórnin þegar í upphafi til sex kaupstaði, og skipti landinu milli þeirra, og er það um skiptingu þessa að segja, að fyrst er hún gjörð að handa hófi og móti náttúrunni, því taka má til ýkjulaust

jafnmarga staði jafngóða eða betri enn flesta þeirra; þarnaest heldur hún við enni gömlu villu um kaupsýslurnar („Distriktin“) sem ekki er að öllu dauð enn í dag; og að síðustu hefir reynsla n sýnt, að hún hefir ekki hitt beztu staðina sem til voru; sýndi það sig einkum á Vestmannaeyjum og Grundarfirði, og voru þeir síðan teknir úr kaupstaðatölunni*). Um hlynnindi þau, sem kaupstaðabúum voru veitt, verður ekki sagt annað enn gott, ef þau hefði komið jafnt á alla, og allt verið haldið það sem lósað var, en það er margra manna mál að lítið hafi orðið um gjafir til húsastæðis og aldingarða, og seinast hefir bæði því verið neitað og verðlaunum þeim sem lósað var fyrir byggingar í kaupstöðum**). Verðlaun þau, sem lósað var atvinnuvegunum til aukningar, voru einnig mikils virði, en reynsla hefir sýnt að þau voru ekki einblýt, og hefði þar þurft miklu meiri styrk til að kenna mönnum að komast uppá þá, annaðhvort með verknaðar-skólum í landinu sjálfu eða með öðru móti, þaræð ekki var valinn hinn eðliligasti vegur til þess: verzlunarfrelsið sjálft með frelsi allra atvinnuvega; enda held eg það fari nær sönnu, að verðlaun þessi hafi fáa hvatt til nýrra fyrirtækja, heldur hafa þau eflzt smámsaman með verzluninni á æinni árum, og þá var þeim kippt í burtu, að því er fiskiveiðunum viðvíkur, þegar bændur voru farnir að ná í þau***), en jarðirkjunnir muu hafa farið meira fram að tiltölu síðan verðlaunum og lagarekstri

*) Op. br. 22 Apr. 1807.

**) Verðlaun þessi eru tiltekin í konungsúrskurði 20 Marts 1789, en hvorttveggja er tekið af með önu bréfi 28 Dec. 1836, 3 og 4 §.

***) Opíð bréf frá rentukammerinu 28 Sept. 1836.

um hana hætti heldur enn áður*), og það af engu öðru enn eptir því sem dugnaður manna og kunnátta hefir aukizt, og fleiri hafa sókzt epti vöru landsmanna.

En ekkert var samt þvílíkt Íslandi til skaða og öllu ríkinu jafnframt, og ekkert braut enn góða tilgang stjórna-
rinnar eins á bak aptur, einsog bann það sem lagt var á alla verzlun við önnur lönd, bæði af kaupmanna hendi og annarra, og það svo gífurligt bann, að kaupmenn máttu ekki hafa útlend skip til Íslandsferða; en þessa verst var þó, að þeir máttu ekki senda neina íslenzka vöru beint til annarra landa, né sækja vöru beinlínis þangað á skipum sjálfra sín. Þetta er svo móthverft edli allrar verzlunar og gagni hvers lands, að það er undravert að nokkrum skynsömum manni detti þvílíkt í hug. Slik aðferð er öldungis hin sama einsog dæmi hafa gefizt að einstakir nirflar hafa haft, að þegar þeir hafa átt eitthvað sem þeir vildu sitja að einir, þá hafa þeir unnið til heldur að vera af því að öllu eða mestu, enn að nokkurr annarr nyti þess með sér. Eg sagða, að boð þetta væri móthverft edli allrar verzlunar, og það er hægt að sanna, því hvað er edli verzlunarinnar? Það er að einn maður eða eitt land vill leggja af við annað af gæðum sínum, og fá aptur í staðinn það sem það æskir af því sem hitt hefir aflögu. Það mun þá og auðsætt, að hverr vill taka sem mest hann fær af gæðum annarra, og láta sem minnst í móti; þá mun og hverreinn helzt vilja eiga skipti við þann sem hefir sjálfur í höndum gæði þau sem maður vill ná, en hitt mun hann síður kjósa að annarr sé fenginn til að færa sér þessi gæði þó hinn geti það sjálfur, og verði

*) t. a. m. þáfnasléttun.

hann svo fyrir þá sök að láta miklu meira úti enn ella. En hversu fer nú þegar þetta er heimfært til þess sem áður var sagt? Þegar vara kom frá Íslandi, sem var útgengilig annarstaðar, en ekki í Danmörku, eða þá var afgangs því sem útgengiligt var í Danmörku, þá varð samt að flytja hana þangað, síðan að afferma þar ef til vildi og leggja í hús, síðan að bera vöruna á annað skip og þaræst flytja hana til annarra landa og gjalda fyrir það; allt þetta verður sá að borga sem síðan tekur við vörunni, ef kaupstefnan er kaupmanni í vil, og bætist þó enn við tímatöf vegna vegalengdar, tálmi á verzlun kaupmannsins, sem honum er mestur skaði ef til vill, geymslu-leiga, skemmdir og fyrning á vörunni, vinnufólkskaup og margt annað. Þegar kaupmaður fær ekki þetta allt rifliga borgað, er auðsætt hann verður að sitja uppi með vöru sína eða selja hana sér í skaða. Sami varð frammá þegar kaupa skyldi vöru sem ekki var til í Danmörku, og flytja til Íslands, t. a. m. salt og margt annað *).

*) Í bænarskrá Íslendinga (*Íslands almindelige Ansøgning*) stendur: „— þetta hið fátæka land skal ávallt neyðast til að kaupa brauð sitt og matvöru eptir því sem það er keypt í Kaupmannahöfn, frá annarri, þriðju eða fjórðu hendi, og þarofaná flutninga, skaðabóttagjald (*Assurance*) og ágóða þann sem kaupmaður verður að hafa. Og þegar guð blessar Ísland með góðu ári, og nægtir vöru hlaðast að Kaupmannahöfn einnisaman frá öllu landinu, svo þær verða ekki allar seldar með nægum ábata, til þess að gjalda skuldir af og lifa í hlíf á dýrum stað, þá er kveinað, að hin íslenska verzlun sé til að fésletta menn og menn sé við hana af einberum kristilífum kærleika, til að lina neyð náunga síns sjálfum sér í skaða”. Henkel kaupmaður viðurkennir og að salt sé, að verzlunarlann þetta hleypi upp útlendu vörunni en niður enni íslenzku, vegna þess hún komi öll til Kaupmannahafnar. (*Anmærkingar til Íslændernes almindel. Ansögn*. bls. 13). Plúm kaupmaður (*Historie om*

Þá er um bann fyrir að hafa útlend skip, að það mátti opt við héra að útlend skip hefði orðið leigð við lægra verði enn innlend, eða að ekkert innlent skip hefði verið til taks, og liður þá verzlun kaupmannsins tálma en landið skaða við það, að ótull maður getur ekki komið sér við laganna vegna. Það er einnig ljóst, og stendur það ekki á litlu, eptir því sem á stóð á Íslandi, að stjórnin svipti sig með þessu banni öllu því gagni, sem verða mátti að því, að útlendir menn tæki sér bólfestu á Íslandi, og hannaði svo það í öðru orðinu sem hún bauð til í hinu; því það er hverjum auðsætt, að sá gat ekki átt við gott að húa sem fór til Íslands úti alla óvissu að kalla mátti, og var síðan bolaður frá öllum beinum viðskiptum við fósturjörð sína, og öll lönd í veröldinni nema Danmörk og Noreg, og náði þó ekki til þeirra nema einusinni eða tvisvar á ári. Eg vil nú ekki orðlengja um hitt, að enginn kaupmaður mátti láta skip sjálfs sín fara til annarra lauda enn íslandríkis*). Allt þetta

min Handel paa Island, bls. 147) segir frá, að 1794 hafi fiskur frá Íslandi verið seldur í Kaupmannahöfn á 12—13 dali, en í Fránkaríki var gefið fyrir ráskerðing 30 dalir fyrir skippundið.

- *) Þetta vitnar og Henkel (*Anmærkninger*, bls. 10.) þar sem hann kveðst hafa ritað bókabréf 1790 um, að mega senda beint frá Íslandi, því þá varð t. a. m. saltfiskur ekki seldur í Kaupmannahöfn nema með mestu afföllum. Honum var svarað að hann yrði að fylgja tilskipuninni. „Eg varð þá“, segir hann, „að gjöra félag við kaupmann í Noregi, leigja skip að honum og láta hann hafa stjórn yfir farminum, en skip sjálfs mín varð að fara tómt frá Íslandi til Kaupmannahafnar. Við þetta allt varð kostnaður minn svo mikill að eg hafði skaða í stað ábata á öllum saman“. Henkel kennir þessu banni að hann hafi ekki getað lesað úr skuldum, og er enginn efi að honum er trúanda í því atriði. Áþekkt er álit Búschs, eða hvers þess kaupmanns sem ritað hefir „*Oplysninger og Anmærkninger*“ við bænarskrá Íslendinga, bls. 36, og Kyllu sjálfur neitar þessu ekki.

bann hlaut að koma sér því verr og vera því skaðligra, sem verzlunin á Íslandi var nýr atvinnuvegur, því það er í augum uppi, að þar sem ekki er mjög mannmargt í landi og verzlun ekki mikil, þar eru menn ekki mjög fljótir til að byrja nýja atvinnuvegu, allrasízt þegar þeir eru bundnir töluverðu ófrelsi, og menn fá ekki að hagnýta alla þá krapta sem kostur er á bæði sjær og nær. Þó var tilhögun þessi allra óheppilígst þegar átti að koma verzluninni í Íslendinga hendur; því öll utanlands verzlun hlaut með þessu móti að komast í hendur Dönum, Norðmönnum og Holsetum, en engum varð gagn að vera á Íslandi. — Um sendiskipið („póst-skipið“) var, að mér virðist, vel hagað eptir því sem til er tekið, þegar ekki voru nema tvær ferðir áformaðar á annað borð; með því gat og stjórnin vitað hversu á Íslandi leið með vörubirgðir, og sèð um að úr því yrði bætt, því ekki varð kaupmönnum haldið til þess sem skyldu; kaupmönnum mátti það og vera betra enn ekki, þó það yæri þeim mikils til oflítið, og haustferðin of sein, til þess þeir gæti haft mikið gagn af því sem fréttist af kaupstefnu utanlands; en þessari ráðstöfun var heldur ekki framsýlt, heldur var henni spillt að öllu, bæði með því að taka af vorferðina heim til Íslands, og ferðina þaðan í Águstmánuði, sem mest reið á af öllu, þegar stjórnin ætlaði að bæta úr vöruskorti sem verða kynni, og svo með því, að seinka haustferðinni út til Íslands um hálfan mánuð. Af þessu leiddi, að stjórnin varð að eiga undir hvað fréttist með haustskipum frá Íslandi, eða hvort nokkurr sýslumaður sendi bréf með þeim, og kvartaði, og beiddi að vara væri send, en slíkt mátti bera til beggja vona með óvissum ferðum, þar sem vissrar fregnar var von

með sendiskipinu, og póstur gekk um allt land um miðsumar, einmitt helzt til að safna skírslum um vörubirgðirnar og flytja þær til sendiskipsins*). Kaupmenn kvörtuðu og yfir þessari breytingu**) sem von var, og kenndu hana "enn æðsta yfirvaldi" (*Vibe*), en hún stóð samt og var staðfest í opnu bréfi 22. Apr. 1807, og er hún með mörgu öðru til merkis um, hversu litla alúð embættismenn leggja stundum á að framfylgja góðum tilgangi stjórnarinnar eða beinum fyrirskipunum hennar á bezta hátt, landinu og öllum landsbúum til nota, og hversu sljólíga stjórnin lítur eptir að því sé fylgt sem boðið er og vel stofnað. Eptir að sendiferðir milli landanna komust í þetta horf, varð allt loforð stjórnarinnar um að bæta úr vöruskorti að alls engu, og þá sjaldan það hefir verið reynt, hefir það bæði orðið ofseint og að litlum sönnnum notum eða engum, nema ef til vill einu sinni á ófriðarárunum, því verðlag á vörunni var ekki tiltekið***), og flutoingarnir hafa þessvegna ekki orðið eins handa hjálparþurfendum einsog handa þeim, sem sjálfbjarga voru undir. Enn skal geta eins hlutar, sem öll tilskipanin er grundvölluð á, en það er villa sú sem drottnandi var um þann tíma sem tilskipanin var samin, og er almenn enn í dag, en einkum á Íslandi, og það er að færandi-verzlun (*activ*) sé ein að nokkru gagni, og

*) Tilsk. 13. Júní 1787, II kap. 13 §.

**) Henkel *Anmærkninger*, bls. 30, og *Nödvendig Replik*, bls. 37.

***) Mér finnst auðsælt, að þegar stjórnin sjálf ætlar að skérast í að bæta úr vöruskorti, verði hún ög að sjá til að varaa, sem send er, verði með góðu verði, annars gjörir stjórnin ekki annað enn að styrkja einstaka menn til að okra. Það ber ósjaldan við, að forðabúr stjórnarinnar eru opnuð í Kaupmannahöfn, t. a. m. eldiviðarhús í hörðum vetrum, og er þá sú eldiviður seldur með bezta verði og stundum ekki nema fátækum.

sú þjóð græði í skiptunum sem hana hafi, en hin verði æfinliga fyrir halla sem þiggjandi (*passiv*) sè. Um þetta atriði skal eg fara nokkrum orðum síðar í þætti þessum, en eg get þess hér að eins, að álit þetta er grundvallar-ástæða til þess, að verzlun frá Íslandi sjálfu er ein sett til stefnumíðs í tilskipaninni, og svo til þess, að lönd Danakonúngs ein eru gjörð að herrum yfir enni íslenzku verzlun, eða réttara sagt skipað að vera fyrir henni, þangaðtil Ísland gæti tekið við sjálfst (eptir ætlun þeirra sem tilskipanina sömdu) — sjálf urðu ríkin að minnsta kosti að flytja vöru sína, til þess að aðrir græddi ekki á flutningnum (!). Þessi skoðunarmáti, jafnframt því að hagur Íslands og ríkjanna var rángt skoðaður, einsog áður er sagt, hefir skekkt alla undirstöðu verzlunarlaganna á Íslandi og kæft alla ávöxtu sem frjáls verzlun hefði getað verið búin að bera; tímabilið frá 1787 og að aldamótunum var og eittþvert hið heppiligasta til að láta verzlunina lausa, því ríki Danakonúngs höfðu þá einhverja hina mestu verzlun*) sem þau hafa haft, vegna þess þau voru utanvið alla styrjöld, en ófriðurinn í Suðurlöndum hleypti upp varningnum þar, og gjörði hann útgengiligan, einkum matvöru og nauðsynjavöru. Það var þessvegna allvíst, bæði að íslenzkur varningur hefði komið enn hærra en hann komst og enn útlendi miklu lægra, að þegnar Danakonúngs hefði getað tekið mikinn þátt í verzluninni, að stjórnin hefði getað selt vel öll verzlunar-

*) Þetta mótmælir ekki því sem áður er sagt, að skipa útvegur ennar dönsku stjórnar hafi verið í minna lagi; því eitt er að land hafi nægilegt um sig handa sjálfu sér, eða í mesta lagi að því er það á vanda til, en annað er að það hafi svo mikinn afla, að það geti komið fjörugri verzlun á í öðru landi nærri jafnmiklu, sem vantar allt sem til verzlunar þarf að hafa.

áhöld sem hún vildi selja, og að Íslendingar hefði langt-
um fyrr og langtum öflugar getað átt þátt í verzlun sinni
ef verzlunin hefði þá þegar verið að öllu laus látin. Af
grundvallarreglu þeirri sem nú var nefnd spratt önnur,
og það var sú, að þegnar Danakonungs, og einkum þeir
sem við verzlunina höfðu verið á Íslandi, voru neyddir
til að verða kaupmenn, bæði með lofordum, lánum og
gjöfum, og varð sá kostnaður ærið mikill og þó kvartað
um að lofordin hefði mörgum brugðizt. Henkel segir,
að þegar kaupmenn hafi komið til Kaupmannahafnar um
haustið 1787, þá hafi "loford konungs þegar verið breytt,
svo að kaupmenn hafi orðið að láta sér lynda að taka
við verzlunarstöðunum með þeim skilmálum sem sölunefndin (*Handels-Realisations-Commission*) setti þeim,
að öðrum kosti voru þeim boðnir lítilsjörlligir uppheldispeningar, og bundnir við borð að eyða þeim á Íslandi";
en þarðauki kvartar hann um, að nefndin hafi breytt
skilmálunum enn á ný, án vitundar kaupmanna, og neydt
þá til að láta sér það lynda. Það er auðsætt að þetta
hefir verið gjört að miklu leiti til að spara kostnað, og
þar leiddi aptur af, að stjórnin varð að víkja frá tilgáangi sjálfrar sín, að koma verzluninni í hendur Íslendingum;
"amtöðnnunum var skipað 1786 að hjóða konungskaupmönnum verzlunarhús, vöru, skip og öll verzlunargögn, því þá yrði sparaðir uppheldispeningar handa þeim;
engum Íslendingi var neitt boðið; Hans Hjaltalín, íslenzkur maður, sem hafði verið konungskaupmaður í Stykkishólmi, heiddist í tíma að fá kaupstað þennan, en hann var fenginn dönskum kaupmanni; en að síðustu, þegar enginn fékkst til að taka við Stapa og Búðum og Grindavík, sem var svo ónýtur kaupstaður að þar var varla nokkurs ávinnings von, þá var húsum og vöru-

leysfum á Stapa og Búðum troðði uppá Hjaltalín, en Grindavík fékk Árni Jónsson**). Áð þeim fráteknum fengu þeir Ólafur Thorlacius og Bjarni Sigurðsson síðan lán nokkurt til að byrja með verzlun, og einstaka menn aðrir, sem ekkert áttu undir sér nema þeir gátu beðizt lánsins. Það liggur nú í augum uppi hvað af slíkri aðferð varð að leiða: þeir neyddust til að verða kaupmenn eða voru lokkaðir til þess**) sem ekki voru þess um komnir, og aldrei hefði óskað þess sumir hverjir; þeir urðu að byrja með skuldum og voru þó bundnir sterkum fjöðrum, svo þeir gátu ekki komizt á fót þó þeir hefði dagnað og kunnáttu til þess, nema með því að verða blóðsugur, og stjórnin kaus þá heldur að styrkja þá í því, til þess að ná skildingum þeim sem hún átti hjá þeim, heldur enn að láta verzlunina frjálsa, þó hún misti við það, ofaná allt annað, það sem hún átti hjá hinum ónýtustu. Ef hin danska stjórn hefði gefið verzlunina lausa að öllu, í stað þess að fara þannig að, dregið sig síðan smámsaman útúr henni sjálfa, eptir því sem hentazt hefði orðið, og sæð þeim fyrir viðurværi sem höfðu þjónað henni og gátu ekki fengið atvinnu á annann hátt, sem fáir mundu hafa orðið, en varið síðan því sem í sölurnar var lagt (þó aldrei hefði verið meira) ***) til að efla samgaungur í

*) M. Stephensen, *Forsvar for Islands Övrighed*, bls. 55. — O. Stephensen *om den islandske Handels Førelse*, bls. 40—41. *Plum Histor. om min Handel paa Island*, bls. 42.

**) Plum jatar þetta víða og Henkel.

***) Ólafur stiptamtmaður reiknar, að stjórnin hafi gefið þeim sem kaupstaðina fengu 113,492 Rd. 67 sk. — Verðlaun fyrir fiskiveiðar (kaupmanna) reiknar hann til 6,000 dala á ári, og var það svo mikið að kaupmaður gat borgað skip sitt á 6 árum með fiskiverðlaunum sínum einumsaman. *Om Islands Handelsførelse*, bls. 43.

landinu sjálfu og við önnur lönd með vegabótum, póstgaungum o. s. frv., bæta hafnir, setja á fót handiðnskóla og sjómannaskóla og þvíumlíkt, þá mundi hafa saðnazt að annað hefði orðið ofaná enn nú hefir orðið, og er ekkert hryggiligra umhugsunaresni fyrir þann, sem nokkuð hugsar um fósturjörð sína, enn að sjá hvert tækifæri þannig sleppa fyrir eintóma handvömm þeirra sem ráðin hafa, og landinu síðan kennt um og allri þjóðinni, að svo örseint verður ágengt á vegi mentunar og kunnáttu.

Það er merkilig regla ein fyrir sig, sem tilskipun 13 Júní 1787 leggur fyrir Íslendinga í II kap. 14 §, að "eptir eðli frjálsrar verzlunar megi ekkert almennt klögmál heyrast" þó varningur sé ónýtur eður dýr", en býður rétt á undan að allur varningur á báðar hendur skuli vera góður og vel vandaður. Þegar stjórnin bannar á þennan hátt allar kvartanir, er það auðsætt, að annaðhvort verður hún að hafa þókt vera búin að koma verzluninni í það horf sem hún ætti að vera, eða hún verður að hafa haldið, að hver sín ráðstöfun væri vaxin uppúr öllum kvörtunum eða tillögum alþýðu. En það er auðsèð á tilskipuninni sjálfri, að stjórninni hefir ekki þótt verzlunin komin í það horf sem hún ætti að vera, því til hvers hefði þá verið að setja nokkurt stefnumið sem hún ætti að ná (að komast í hendur Íslendingum sjálfum), og leggja ráð til þess hversu því mætti verða framgengt? Og þegar svo er ástatt, hvort heldur í þessu efni eða öðru, að stjórnin hefir mið fyrir augum sem hún ætla að ná, og hefir með lögum sínum sýnt hverja aðferð hún ætli að hafa til þess, þá ætti henni ekkert að vera kærara, enn að þjóðin sjálf með kvörtunum, aðfinningum, og hverju öðru sem leyfiligt er, sýni henni hvað lögnum sé ábótavant og segi hversu hún vildi þeim breytt hafa.

Þetta leyfir og hver stjórn, nema sú sem vill láta þjóðina taka hvert sitt orð og hverja sína skipun einsog það væri frá sjálfum guði komið, en þó ekki sé mjög langt síðan að Danakonungur sagði þegnum sínum í Danmörku að hann einn vissi best hvað þeim væri heillavænlíkast, þá er slíkt mjög farið að dofna, og allflestir stjórnendur mentaðra þjóða munu nú vera farnir að játa, að þjóðin sé ekki gjörð handa þeim, heldur sé þeir settir handa henni og sé embættismenn hennar einsog Friðrekur Prussakonungur játaði fyrrum. Það er því auðsætt hversu undarligt og óviðurkvæmiliðt boð þetta var sem nú var talið, enda hefir því og ekki verið gaumur gefinn á seinni árum.

Þó nú þessir enir miklu annmarkar væri á verzluninni á Íslandi, eptir lögum þeim sem sett voru 1786 og 1787, tók hún samt undra miklum uppgangi þegar í fyrstu, og það einúngis fyrir það að menn tóku svo lögin, einsog ljósliga blasir við í tilskip. 13 Júní 1787, II kap. 11tu gr., að hverr kaupmaður mætti leggja að landi hvar hann vildi á Íslandi, og senda vöru sína hvort hann vildi þar á landi og í ríkjum Danakonungs; þegar lausakaupmenn áttu óselt af varnaði sínum lögðu þeir það upp hjá bændum á Íslandi, kunníngjum sínum, og vitjuðu seinna, en bændur seldu fyrir þá og höfðu laun fyrir. Allir sjá hversu mikið hagræði þetta var öllum viðkomendum: kaupmenn, sem ókunnugir voru landinu, gátu kynnt sér hversu verzlun allri var háttáð þar, án þess að leggja neitt töluvert í sölurnar; landsmenn gátu fengið alla vöru sem næst sér að kostur var á, og bændur eða synir þeirra fengu tækifæri á að kynna sér verzlun, með því að byrja á slíku sem var við þeirra hæfi. Þetta jafnaði og allan skaða þann, sem en óheppiliga kaup-

staðaskipan hlaut að gjöra. Þá komu og þegar til Íslands kaupmenn úr Farsundi, Björgvin og Þrándheimi í Noregi, til að endurnýja fornan kunningskap fyrir mörgum öldum síðan; frá Kaupmannahöfn, Krosseyri, Altóna og fleirum stöðum í Danmörku. "Þeim líkaði vel við Íslendinga og þótti gott að eiga kaup við þá, og sama var af Íslendinga hendi, svo verzlunin dafnaði öllum vonum framar*); er það eitt með öðru til merkis um að þetta var satt, að Íslendingar fengu margfalt betri kaup enn áður hafði verið, svo að skippund fisks t. a. m. var komið upp í 24 og allt að 30 dölum 1792, en það var hærumbil fjórfalt við verðlagsskrána hina seinustu, 1776, sem setti skippund af bezta fiski á 7 rd. 18 sk. og meirenn tólfalt við enar eldri verðlagsskrár, frá því 1602, en á 15du öld höfðu Englismenn gefið allt að því sem gefið var 1792**), og er það eitt til marks um hvort lagið er um skaða þann sem Ísland hefir haft á einokunar-verzlun Dana, þarsem víst er að íslenskur saltfiskur gekk opt í Suðurlöndum á 30—40 dali meðan verzlun þessi stóð***), þó ekki fengi Íslendingar fyrir hann nema 7 rd. í hæsta lagi.

Þess var áður getið í fám orðum, að stjórnin lét sér mjög annat að komast hjá að gjalda verzlunarpjónum sínum uppheldispeninga, og að ná hjá þeim skuldum þeim, sem hún hafði sjálf komið þeim í nauðugum eða viljugum. Nú þegar þeir voru komnir til verzlunar,

*) *En Fremmeds Tanker om den islandske Handel*, 1797, bls. 5.

**) F. Magnússon, *Om de Engelskes Handel paa Island i Nord. Tidsskr. for Oldkyndigh.* II. 150.

***) *En Fremmeds Tanker*, bls. 11. Sbr. það sem áður var sagt eptir Plúm kaupmanni, að harður Björgvinarfiskur var á 30 dali skp. þegar skip. var selt í Kaupmannahöfn fyrir 12—13 dali.

margir fátækir og fákunnandi, lítt kunnugir annarstaðar enn á Íslandi og þarðauki bægt frá allri útlendri verzlun, og bundnir við kaupmenn í Danmörk og Noregi, uppalnir til verzlunarkúgunar og enn skuldum vafnir þegar í upphafi, þá er ekki kyn þótt þeir reyndi að halda hönd fyrir höfuð sér sem best þeir höfðu vit á, þegar lausakaupmenn komu og sóru að sópa vörunum úr höndum þeim, og gjöra þeim kaupin öll ervið, þarsem þeir höfðu áður setið einir að öllu, undir ægishjálmí verzlunarskránnar og konungsvaldsins; þeir hófu nú og kvartanir við sölunefndina og rentukammerið, allir í einu hljóði, ýmist yfir lausakaupmönnum og ýmist yfir Íslendingum, en allra helst um það, að ef því lík aðsókn stæði mætti þeir ekki standast, og þá fengi þeir aldrei galdið stjórnninni skuldir sínar. Þetta beit á rentukammerið, og mun þá hafa komið inn hjá því ótti sá sem það hefir lengi haft, og nú er fyrst fyrir sáum árum í renun, fyrir "uppgánga-veðri"*) því, sem vera mundi í tilskip. frá 13 Júní 1787, og best væri að lægja segl fyrir í tíma. Það má nærri geta, að kaupmenn gengi svo hart að Íslendingum sem færi var á; þeir sögðu þeim, að sér hefði verið nauðugum troðið inn í verzlunina, og væri þeir með þeim hætti orðnir einskonar píslarvottar til að halda lífinu í landsmönnum; þegar lausakaupmenn komu ekki, eða voru faruir, færðu þeir upp alla vöru sína, en létu að eins síga úr höndu meðan lausakaupmenn voru við, til að missa ekki vöruna, og til að fá landsmenn til at eiga heldur kaup við sig, ef svo mætti fara að lausakaupmaður hrekkjast og kæmi ekki aptur. Þegar þeir sátu einir að, og varningur þeirra fór að verða dýrari enn

*) Æðsaga Jóns Eiríkssonar, bla. 60, ath. gr.

áður hafði verið eftir verðlagsskránni, og Íslendingar kvörtuðu yfir slíkri óvenju, þá svöruðu þeir að verzlunin væri frjáls, en þegar lausakaupmenn komu þá var lögd öll alúð á að telja landsmönnum trú um að fastakaupmenn einir ætti verzlunina*); voru þá landsmenn ekki betur að sèr enn svo, að þeir gátu ekki svarað þessu nema með kvörtunum, og er þó ekki djúpt á að sjá ójafnað þann sem á var: að aðsóknin til landsins var bundin og bönnuð, en aðsóknin að kaupmönnum frjáls, svo þar leiddi af ljósliga að kaupmaður hlaut að verða drottandi á kaupstefnunni og gat skamtað vöru sína úr hnefa svo dýrt sem hann vildi; mundi það og gjört hafa verið víðar og framar enn gjört var ef kaupmanna hefði þorað það**). Enn var það ráð kaupmanna, þeirra sem ríkir voru, að kaupa marga kaupstaði, svo þeir gæti haft heila fjórðunga lands undir, því þá varð verzlunin jafnari, og landsmenn tóku síður eftir að einn maður átti alltsaman þegar margir fóru með verzlunina; var þá stundum látið heita svo sem sinn ætti hvern kaupstað og væri kaupmaður hverr fyrir sjálfan sig. Víða har á enum gamla hnykk, að kaupmenn lánuðu til þess að skuldbinda sèr menn, þó þeim yrði það ekki eins auðvelt á Íslandi og þeir höfðu ætlað. Þessi ráð öll voru nokkurnvegin eðlilig, og þó landsmenn yrði reiðir kaupmönnum fyrir það þeir höfðu þau við, þá var það fyrir því þeir voru slíkum brögðum ókunnugir sem von var,

*) Stephán Þórarinnsson, *Tanker*, bls. 15.

**) Þlím í Olafsvík segir um sig, að hann hafi verið búinn að færa fram vöru sína nokkra um veturinn, en þá komu Íslendingar og veittu honum aðgaungu, svo hann varð að taka sig aftur, og tekur hann það til dæmis um hvað Íslendingar hafi mikið frelsi og hversu hágt kaupmenn eigi.

og kenndu kaupmönnum það sem lögunum var að kennda. En önnur ráð voru verri, og það var fals í vigt og mæli, svik á vörum utanlands og innan*), og augljós meinsemi bæði við lausakaupmenn og aðra, sem kaupmönnum þóttu koma í bága við sig**), og lýsir það hinni mestu skammsýni, þaræð slíkt laut einmitt til að efla atvinnu landsmanna, og auka verzlun þeirra, velmegun og dugnað, og átti ekkert að vera kaupmönnum kærara, sem vildu sjálfum sér vel. Engan þarf þó reyndar að undra það svo mjög, þó menn sæi ekki annað enn eigin-girni hjá öllum fjölda kaupmanna, því bæði játa þeir sjálfir að það sé trúa sín að allir menn breyti á þann hátt***), og þaræðauki var verzluninni hagað svo, að það var ekki auðið að aðskilja gagn kaupmanna og landsmanna framar enn gjört var, með því að leggja allt megin-

*) M. Stephensen, *Forvar for Islands Överighed*, bls. 83—91 og fylgiskjal D. H. Til að sýna hvað menn hafi leyst sér um þessar mundir er þess getanda, að Finni landfógeti segir að kaupmenn hafi látið í veðri vaka að mælir og vigt væri frjáls, þ. e. að hverr mætti vega og mæla einsog hann vildi. Svik á vörum utanlands játa kaupmenn sjálfir, og bera fyrir sig að maður verði að blanda illt með góðu, því annars gængi ekkert út. *Oplysn. og Anmærkn.* bls. 19.

**) Þetta lýsir sér einkum fyrir norðan, því þar sóttu færri að, og kaupmenn urðu við það því óþolnari þegar einhver kom í bráðina með þeim. Það er eitt til dæmis: að Kofod konferenzæð, sem réði fyrir klæðatilbúnaði henda hernum í Danmörku, pantaði ullarband spunnið úr Skagaörði og gaf meira fyrir enn kaupmaðurinn; en af því kaupmaður flutti bandið, þá gat hann jafnað það svo, að hann gat sjálfur selt betur, því hann tók 16 dali undir hvert skippund að flytja; hann fékk þessvegna hrátt að sitja einn yfir kaupunum, en þá hætti bandspuninn að mestu. S. Thorarensen *Tanker o. s. v.* bls. 15. M. Stephensen, *Forvar*, fylgiskjal Jii. *Isl. alm. Ansögn.*, bls. 20.

***) Henkel, *Anmærkninger*, bls. 8.

af verzlunariðnar í ríki Danakonunga einsaman, og leidda kaupmenn með þeim hætti til að skoda Ísland sem fêpúfu sína, sem þeir hefði engar skyldur við.

Um ekkert af þessu hefir rentukammerið hugsað til neinnar hlýtar, nema um það, hvílikan velgjörning Ísland hefði hlotið þegar „friðöndlanin“ var gefin, og hversu mikið lagt hefði verið í sölurnar til þess af hendi stjórðarinnar, og væri ótækt að ná ekki því að minnsta kosti sem kaupmönnum var ákveðið að gjalda. Þá trúði og rentukammerið kaupmönnum vel, því þeir voru einir til frásagnar og bærust illa af, og í sumu ekki án orsaka; tók rentukammerið við kvörtunum af þeirra hendi, þó það væri um sömu verzlunina sem Íslendingar máttu ekki kvarta um að neinu. Svö hugsaði og rentukammerið að landverzlunin mundi standa kaupstöðunum fyrir viðgengi, en gætti ekkert að hversu verzlunarlögin sjálf stóðu þeim í vegi. Þetta alltsaman kom rentukammerinu til að fá tvo konungsúrskurði um verzlunina á Íslandi, annann frá 30 Maí 1792 (birtan í opnu Rentukammerbréfi 1 Júní s. á.) og þegar hann þótti ekki nógur, þá annann 17 Apríl 1793 (birtan í rentukammerbréfi 23 s. m.). Úrskurðir þessir látast leggja út tilskipanir þær sem áður voru nefðar, og girða fyrir ymsa verzlunarósiði, en þegar menn bera þá saman við berlig orð tilskipanaðna, þá er degi ljósara, að þeir draga úr frelsi innanlands-verzlunar á Íslandi svo háskaliga sem orðið gat, og var það því skaðligra, sem svo skammt var síðan að frelsið var gefið, og allir óttuðust, einsog von var, að enn kæmi bréytingar, sem vel mætti verða þeim að meiru tjóni. Í opnu bréfi 1 Júní 1792 er bannað að verzla utan kaupsýslu þess kaupstaðar sem kaupmaður bjó í, en þegar kaupmenn vildu hafa verzlun í útkaupstað

innan kaupþýslu urðu þeir að eiga aðsetur í aðalkaupstaðnum, eða umboðsmaður þeirra, og verzla þar sjálfur bæði sumar og vetur, en alls ekki taka bændur til verzlunar; vildi þeir verzla utan kaupþýslu urðu þeir að vera sem lausakaupmenn, og máttu þar ekkert hús byggja og ekki verzla nema á skipi og verð þar 4 vikur einungis. Í enu seinna bréfi (23 Apríl, 1793) er öllum bannað strengiliga og sektir við lagðar, að láta bændur eða aðra (sem ekki höfðu kaupmannarétt) hafa vöru til verzlunar, og að senda menn með varning upp um sveitir; bændum mátti engin borgarabréf veita, heldur skyldi aptur taka og eyðileggja þau sem þeim höfðu veitt verið, nema þeir vildu taka sér bólfestu í kaupstöðum, og bannað var þeim að hafa verzlun heima hjá sér. Lausakaupmönnum var hótad sektum ef þeir lægi lengur á höfn og verzludu enn 4 vikur, eða legðist annarstaðar enn á kauphöfnum.

Það lítur svo út sem fáum hafi þótt mjög nikils vert um bréf þessi, og ekki var kvartað yfir þeim í upphafi, nema af hendi kaupmanna, þeirra sem nýseztir voru að á Íslandi, og lausakaupmanna, enda var og til þess leikurinn gjörður að verzlunin kæmist í hendur hinum gömlu konúngskaupmönnum. Stephán amtmaður þórarínsson segir, að lausakaupmenn hafi sagt almennt, að nú væri allri verzlun sinni eydd, og horfið við það í burtu, en flestir kaupmenn þeir sem höfðu setzt að síðan verzlunin var leyst, tóku sig upp að öllu á árunum 1793 og 1794*); kenna hinir kaupmennirnir það því, að þeir hafi tekið skaða á kaupum sínum og þótt aðsóknin ofmikil, en það er auðsætt að hitt var orsökinn öllu framar, að

*) Kyn og Waage urðu að rífa niður hús sitt á Vatnsmesi við Keflavík, af því það lá spulkorn fyrir utan verzlunarstaðinn. *Isl. alm. del. Ansögn. bls. 12.*

þegar þeir höfðu byggt sér aðsetur í útkaupstað voru þeir tregir til að setjast að í aðalkaupstað þaradauki, og búa svo á treim stöðum til að hafa atvinnu á einum, og þó verst, að ósýnt var hvort stjórnin mundi ekki leggja á enn meiri bönd*). Verzlunin sjálf sýndi þegar umskiptin, því í stað þess að sigling hafði farið vaxandi þangaðtil minkaði hún um rúman þriðjung þegar í stað að breytingar þessar voru gjörðar**), þangaðtil laungu síðar, að siglingin fór að vaxa á ný, og urðu það þá einukum lausakaupmenn sem fjölguðu. Reynslan sýndi þá enn það sem áður var sagt, að bönd þessi, sem ætluð voru kaupstöðunum til eflingar, urðu þeim einmitt til skaða og allri verzlun landsins jafnframt, og mátti það enn kenna stjórninni, að þegar varðar heill lands og lýða má ekki fara að ráðum einstöku stétta, heldur verður stjórnin sjálf að vita hvað gjöra skal; er og á þessu auðsæð, að verzlunarstéttin hefir ekki að öllu betra skyn á hvað landinu er fyrir beztu í verzlunarmálefnum enn aðrir menn.

Bráðliga varð nú vart við, að kaupmenn höfðu skort á vöru, og þptir því sem skortur vóx eptir því vóx aðsókn

*) *En Fremmeds Tanker*, bls. 6.

**) Um tíma kontingsverzlunariunar komu til Íslands hérumbil 30 skip á ári en árið eptir

1788	komu til Íslands	53 skip;
1789	—	65 —
1790	—	68 —
1791	—	61 —
1792	—	55 —
1793	—	49 —
1794	—	39 —
1795	—	43 —

Kyhus *Nødværge*, bls. 87.

í kaupstaðina og ríki kaupmanna, að því skapi sem menn voru meira uppá þá eina komnir, en áður höfðu einstaka efnabændur orðið mörgum til aðstoðar þegar kaupmenn þraut*), af því bændur höfðu þá kaupskap heima hjá sér að yfirvalds leyfi. Þegar 1793 og tvö árin þaðan frá að minnsta kosti, segja Íslendingar að varnings verð hafi verið eitt og hið sama hjá öllum kaupmönnum, að minnsta kosti í hverjum fjórðungi lands**). Þeir tóku því uppá að rita konungi bænarskrá, sem er dagsett á alþingi 24ða d. Júlí mánaðar 1795; kvarta þeir þar yfir að verzlun kaupmanna sé ófrjáls, magnlaus, niðurdrepandi og óbærilig, og biðja þessvegna um að veitt verði frjáls verzlun við allar þjóðir***). Þeir kvarta einkum yfir að verzlun þeirra sé bundin við ríki Danakonúngs einsaman; að kaupmenn flytji bæði oflitla vöru til landsins, einkum þá sem menn þarfuist mest til atvinnuveganna, og vara sú, sem flutt sé, sé bæði skemmd tíðum og einatt, og svikin, og þaraðauki illa útilátin að vigt og mæli; peninga fái menn ekki nema með mikilli ofanágjöf, en óþarfavöru sé neydt uppá menn bæði til kaups og láns. Þá kvarta þeir og yfir, að kaupmenn geti ekki tekið við nærri allri vöru þeirri sem þeim bjóðist frá landsmönnum, og í góðu ári varla nema helming hennar****), og kefji þetta alla atvinnu landsmanna. Þeir geta og þess með mikilli óánægju, að kaupmenn dragi allan ábata sinn úr landinu og eyði honum eða verji Danmörku til gagns

*) *Isl. almindel. Ansøgn.* bls. 12.

**) *Isl. almindel. Ansøgn.* bls. 8.

***)) Þeir biðja þaraðauki um, að nefnd verði sett til að hugleiða hin merkiligustu málafni landsins, og að auglýst verði hversu fjárhagur Íslands sé ásigkominn.

****)) *Isl. almindel. Ansøgn.* bls. 17.

einuísaman, og helzt Kaupmannahöfn, en aftræki allar borgaraligar skyldur við Ísland. Undir bænarskrá þessa skrifuðu flestir sýslumenn og prófastar á Íslandi, og var hún síðan prentuð, til þess hverr sem vildi gæti svarað ástæðum þeim sem hún færir fram, og svo að enginn gæti borið orð hennar afleiðis fyrir konungi. Með bænarskránni eru prentaðar tillögur þeirra amtmanna Stepháns Þórarinssonar og Vibes, en Ólafur stiptamtmaður Stephánsson eggjaði frá fyrirtækinu og vildi ekki hlut í eiga. Útúr bænarskrá þessari spaunst síðan laung deila á prenti, millum euna dönsku kaupmanna og þeirra Magnús Stephensens og Stepháns Þórarinssonar, og var, þar reyndar margt orð prentað sem betur hefði verið óritað, en þó er svo margt sagt af hvorutveggja hendi, sem snertir málið sjálft, að enginn þarf að vaða í villu um það. Atríði þau, sem þegar voru nefnd, voru svo atkvæðamikil, að hver sú stjórn sem hefði viljað gæta öflugliga gagns allrar þjóðarinnar, mundi hafa gefið þeim mikinn gaum, enda er ekki annað sjáanligt en að þau hafi verið fullsönnuð af Íslendinga hendi og mörg játuð af hendi kaupmanna, þó ekki gjöri þeir það ætíð beinlínis. Það mun því sannast, því optar sem málið verður skoðað á ný, og því nákvæmligar sem það verður rannsakað, að Íslendingar hafa ekki verið eins nauðheimskir í verzlunarefnum sínum, einsog stjórnin vildi láta þá heita, og aðrir síðan, sem ekki líta nema á endalok þau sem hvert mál fær hjá stjórninni; svo mun það og játað verða, að Íslendingar hafi borið fram djarfligar kröfur á djarfligan hátt, og sýnt þar að hugur og áræði var þá enn til á Íslandi og sambeldi töluvert. Það játuðu Danir einnig, áður enn stjórnin lagði úrskurð á málið, að bænarskráin væri af kostum gjörð og talaði

bæði til skilníngr og tilfáníngr; þótti þeim hún jafnast við bænarskrá Norðmanna um háskóla handa þeim í Noregi sjálfum, og tóku hana þó framyfir í sumum atriðum*). Tveim árum síðar (29 Sept. 1797) kom svar af konúngs hendi**) frá rentukammerinu, er þar sleppt nokkrum atriðum í kvörtun landsmanna (t. a. n. að kaupmenn geti ekki tekið alla vöru þeirra fyrir skipaleysi o. s. frv.) og öllu neitað sem um var beðið, nema reikníngr skírteinislaus sendur um það sem til væri af mjölbóta peníngum og gjafapeníngum (Kollektunni) við árslokin 1797***). Konúngur finnur það helzt að, að kvartað sé um verzlunina, þareð bannað sé öldúngis að kvarta um slæma vöru eða dýra í tilskip. 13 Júní. 1787 þar sem áður var getið; þá er og sagt að verzlunarfrelsis sé beðizt of snemma, því kaupmenn hefði einskunar rétt til að allt væri þannig um 20 ár sem tiltekið hefði verið 1787****). Hann finnur og til, að bænarskráin sé prentuð, og að Íslendingar gjöri ofítíð úr enni nýju verzlun og sé offrekir í orðum. Hann skipar því að boða þeim þykkju sína sem undir hafi skrifað, og kveðst láta rita Stepháni amtmanuj þórarínssyni einum ávítunarbréf

*) Iris og Hebe fyrir Janúar, Febr. og Mars 1797, bls. 234.

**) Prentað á íslenzku og dönsku í lögþingishók 1798, bls. 12—39, og í Fogtmanus konúngsbréfasafni. Í lögþingishókinni er skírsla frá Ólafi stiptamt. Stephánssyni.

***) Þar er sagt að til sé:

af mjölbótunum 5,394 rd. 73 sk.
og af gjafapeníngum 47,822 — 54 —

tilsamans 53,217 rd. 31 sk.

****) En hitt var ekki ofsneumt, að svipta landsmenn verzlunarfrelsinu innanlands með bréfum þeim sem áður var getið 1792 og 1793 ?? — Þannig geta stjórninni verið mislagðar hendur.

sérilagi, en Ólafi stiptamtmanni boðar hann náð sína. — Á málalokum þessum mega menn að vísu sjá, að kaupmenn hafa nátt sér nikið í rentukammerinu um þær mundir*), en þarðauki er aðgætanda, að þó miklar og öflugar ástæður sé tillærðar í bænarskránni, þá eru þær ekki teknar svo ljóslega fram sem vera þirfti, heldur liggja þær einsog á bak við hatur og illyrði til kaupmanna; er þetta og, að minni hyggju, það sem Íslendingum er hættast við, og þeir eiga þó mest að varast, því þess ber að gæta að kaupmenn hafa ekki búð til verzlunarlögin, og þei ni er mest að kenna í hverju horfi verzlani er bæði á Íslandi og annarstaðar, en kaupmenn nýta sér þau allstaðar svo sem þeir geta framast, sér í hag. Annað er það, sem mikils er vert, að víða bar á um mál þetta að menn gengu frá nöfnum sínum, sumir með yfirskotum og sumir fyrir augljósar fortölur og af gúngu-
skap; slík svívirðing hefir ósjaldan hent á Íslandi, einkum þegar kaupmenn hafa verið öðrumegin, og er óþarfi að útlísta hversu á því muni standa, en það er hverjum manni auðsætt að þegar margir eru orðnir svo ærulausir, að hafa verður tvö vitni til hvers orðs sem þeir tala, til þess þeir þori að bera það í manns stað, hverr sem heyrir, þar er einhver en versta spillíng komin inn, og

*) Það er eitt til marks um þetta, að 1793 var kvartað um fyrir rentukammerinu, að Hansteinn kaupmaður á Húsavík hefði látið fæla lausakaupmann einn þaðan burtu, með því að heimta svo gífurliga leigu eptir landfestar, að lausakaupmaður gat ekki undir gengist. Rentukammerið svaraði að þar yrði ekki við gjört, þó slíkt væri hart, en í opnu bréfi 28 December 1836 11 § tekur stjórnin sér samt sem áður vald til að láta valdsmenn skera úr slíkum málum þegar kaupmönnum og lausakaupmönnum kemur ekki saman, einsog réttvíst er og viðurkvæmíligt.

þárf skjótra og öflugra úrræða; hitt er og ekki síður auðsætt, að það spillir hverju máli, og bakar mannfýlum sjálfum þaraðauki forakt allra manna sem maklegt er, hvort þeir bera með eður móti. Hið þriðja sem mundi hafa verið nokkurs vert, ef til vill, var það, ef Íslendingar hefði látið mann, einn eða tvo, sem þeir tæðu bezt og málinu voru kunnugastir, fylgja bænarskránni, og látið sjálfir af hendi hverr um sig öll þau skilríki sem þeir gátu útvegað og styrktu málstað þeirra; sendibóði þessi mundi þá hafa getað jafnað við stjórnina það sem yfir hefði sézt þegar samin var bænarskráin, og sannað það sem sönnunar þarfti.

Með úrskurði þessum var þá sefað "uppgangsveður" það, sem tilskipanin frá 13 Júní 1787 gekk upp með, og eptir að nokkrir illskiptnis bæklingar voru komir á prent, sem sprottnir voru af bænarskránni, má kalla að alltaf hafi verið logn síðan, þangaðtil 1838, að bænarskrárnar voru sendar að sunnan til Hróarskeldu, og spannst útúr því lítillfjörllig deila í dönskum dagblöðum*). Hér skal að eins geta í fáum orðum þess sem gjört hefir verið síðan af hendi stjórnarinnar og nokkuð kveður að.

Um innanlands verzlun boðar rentukammerið í opnu bréfi 29 Sept. 1797, að konungur skipi kaupmönnum að vega 10 lispund af fiski í einu og svo að vega mjöltunnur þegar þess sé beðizt; þar er og lokað kaupmönnum leigulausu láni til að halda við forðabúri á höfnunum norðan á Íslandi: á Húsavík, Eyjafirði, Hofsós, Skagatrönd og Reykjarfirði; átti þar þá jafnan að vera nægur forði af allskonar kornvöru og mjöli, víði, járn, salti og færum en forði þessi sjálfur skyldi standa í veði fyrir láninu.

*) Fréttir frá fulltrúapínginu í Hróarskeldu, 1840, 3—19.

Opið bréf 22 Apr. 1807 tekur af tvo af kaupstöðunum: Vestmannaeyjar og Grundarfjörð*), og var það enn lausa-kaupmönnum nokkurr hnekkir, þó lítill væri; áptur á móti var hverjum kaupmanni, sem hafði stöðuga verzlun í kaupstöðum, leyft að verzla í hverjum útkaupstað sem hann vildi, og kom þá upp hverjir verzlunarstaðina áftu. Bréf þetta lengdi og um 20 ár frelsi frá tolli og neyzluggjaldi við þena íslenskku verzlun, en íslandsför skyldi að eins gjalda skópgjald það sem tekið er af innlendum skipum, og fyrir íslenskt vegabréf 36 skild. af hverju lestarrúmi, í stað 2 dala alls, sem áður hafði verið. Það sést á þessu, að stjórnin hefir látið sér hægt um verzlunarfrelsið í þetta mund, þó en fyrstu 20 ár væri liðin sem hún þóttist bundin við áður, og var þó ófriðurinn við England ekki kviknaður þegar bréfið var samið; þá þöggðu og Íslendingar að öllu, og hefði þó að vísu verið réttur tími að taka til orða um það mund. Á ófriðarárunum gat stjórnin lítt við ráðið, og mátti kalla að hún seldi af hendi sér landið, ef landsmenn hefði haft nokkurn annann hug enn hinn bezta, þegar konungur varaði þegna sína við að sigla til landsins svo þeir stofnaði sér ekki í beran lífsháska**). Stjórnin gat og ekkert gjört Íslendingum til bjargar, þegar Englismenn tóku kaupskip þau sem frá Íslandi komu, og var það Magnúsi Stephensen og Bjarna Sigurðssyni að þakka að þeim var sleppt áptur. Eftir ófriðinn hófst á ný mál um verzlun á Íslandi, og hafa þá margir viljað hún yrði gefin laus,

*) Þessu er áptur breytt í tilsk. 11 Sept. 1816, 5 §, og Grundarfjörður gjörður að kaupstað á ný, en Ísafjörður áptur að útkaupstað, fyrir því hann liggi óhentugligar.

**) Ný Félagsrit, I, bls. 98. Konungsbréfið er ekki prentað enn.

en Íslendingar voru þá enn dauðir og afskiptalausir og fylgdu ekki máli sínu, en Klausen enn yngri stórkaupmaður ritaði af kaupmanna hendi, og þóttist sanna að það væri heimska ein og skaði að láta lausa verzlunina á Íslandi, hefir hann og fengið álit stórkaupmannafélagsins í Kaupmannahöfn, og sannar það að þeim þykir Danmörku nokkurr munur að verzlun á Íslandi, og þykir mikið fyrir ef hún skyldi missast, en eru þó helzt meðmæltir verzlunarfrelsi ef það væri almennt. Útaf þessu kom tilskipun 11ta Sept. 1816, og er hún fyrsti vísir allrar utanríkis verzlunar frá Íslandi sjálfu, en þá var og Noregur skilinn við, þó lítið gagn væri Íslandi að verzlun þaðan frá því 1793. Þar er rentukammerinu leyft að veita nokkrum útlendum skipum vegabréf til að verzla á Íslandi, með þeim skilmálum að sókt yæri til rentukammersins í hvert sinn innan Janúarmánaðar loka á því ári sem kaupferðin ætti að verða, sagt frá hverja vöru ætti að flytja og goldnir 50 dalir þá þegar fyrir hvert lestarrúm, nema fyrir hvert lestarrúm af viðarfarmi 20 dalir; enn fremur skyldi þeir fara fyrst á kaupstaðar höfn, og væri þá allt í reglu máttu þeir síðan fara til útkaupstaða, en annars skyldi reka þá burt aptur. Verzlunarleyfi þeirra var eins og lausakaupmanna, en sektir enn meiri fyrir hverja yfirtroðslu; þeir skyldu og gjalda 6 ríkisbáukadali r. s. sýslumanni eða bæjarfógeta á hverjum stað, þegar þeir sýndi skilríki sín. — Það er auðsèð á því hversu þetta leyfi er tilbúið að enginn mundi nýta það, og svo mun verða, hvort það stendur lengur eða skemur, en miklu merkilgra og hagkvæmara var það, að nú var fyrst leyft "sérhverjum verzlunarmanni sem býr í kaupstað eða verzlunarstað á Íslandi og hefir þar borgararétt", að senda þaðan skipsfarma heint til annarra landa, og flytja skips-

farma til Íslands beinlínis frá öðrum löndum. Végahréf til slíkra ferða mátti stíptanutnaður gefa fyrir venjuligt gjald; þarðauki skyldi gjalda 5 ríðali r. s. af hverju lestarrúmi í skipinu þegar það var sent beint til annarra landa, en þegar skip kom beint frá öðrum^{*} löndum var því veitt lausn frá tolli og öðrum gjöldum. Konungsúrskurður 30 Maí 1821 (opið bréf frá rentukammerinu 1 Júní s. á.) veitir rentukammerinu leyfi til að gefa útlendum mönnum kauplaust fararleyfi til Íslands, þegar þeir flytja víðarfarma*). Eftir þetta lá en íslenska verzlun enn afskiptalaus, þangaðtil kom út opið bréf 28 Dec. 1836, eftir að nefnd nokkur hafði rannsakað málið og sagt álit sitt um það, og síðan fulltrúapíngin. Með bréfi þessu eru þá að síðustu allir verzlunarstaðir gjörðir jafnir, og kaupstaðarnafn veitt Reykjavík einni; er það ekki ómerkiligt, að 50 ára reynslu þurfti til slíkrar breytingar, sem varla hefði þurft að vaxa í augum þegar í upphafi, og hefði þá komið sér betur. Lausakaupmenn fengu nú einnig þá tilblíðrun, að þeir máttu þaðanaf fara beint til hvernar hafnar sem þeir vildu, og skipta legutíð sinni. en ekki fengu þeir lengri verzlunarfrest enn áður. Gjald það, sem tilsk. 11 Sept. 1816 hafði lagt á skip þau sem færi beint frá Íslandi til annarra landa, var lækkað frá 5 ríð. til 14 marka fyrir lestarrúm hvert, og mátti þó rentukammerið bæta nokkuð aptur ef skip væri ekki hlaðið. Verðlaun voru þá tekin af fyrir stórskipasmiðar á Íslandi og fyrir húsabyggingar í kaupstöðum. Þess er enn að geta, að breytingar nokkrar hafa verið gjörðar

*) Leyfi þetta er nokkuð aukið með öðru bréfi 22 Márts 1839, því síðan má leyfa að flytja tilhöggvin timburhlús og allt sem til þeirra þarf.

á verzlunarstöðum á Íslandi: af enum fornu hafa verið lagðir niður Stapi*) og Grindavík, en teknir upp: Siglufjörður**), Önnundarfjörður eða Flateyri***), Raufarhöfn á Sléttu†) og nú nýliga Dyrhólar og Seiðisfjörður í Austfjörðum; við Þórshöfn í Norður-Þingeyjar sýslu mun og mega vænta kaupstaðar.

Í fáum orðum að segja er þá verzlun á Íslandi sjálfu orðin frjáls, að því er kaupstöðum viðvíkur, þeim sem nú eru, en hún er ófrjálsari enn hún var frá 1788 til 1792, að því er viðvíkur landverzluninni, og verzlun lausakaupmanna og sveitamanna; og er það eptirtektavert, að á þessum árum, sem nú voru nefnd, var verzlunin haganligust landsmönnum og í betra horfi enn um mörg ár síðan, þó einokunar verzlunin væri þá nýliga um garð gengin, enda kvartaði þá einginn nema kaupmenn þeir sem voru úr enum eldra skóla. Utanlandsverzlunin er að svo miklu leiti frjálsari, að nú má senda skip beint til útlanda frá Íslandi og frá útlöndum til Íslands, og þó með nokkrum útlátum, en á skip útlendra þjóða eru lögð slík gjöld, að enginn ris undir, þar sem ekki er meira verzlunarmegin enn á Íslandi; er það eins og stjórnin hefði bannað þeim allar ferðir til Íslands, og það verra, að þeim, sem vilja mæla með verzlun þeirri sem nú er, gefst með því færi á að tala svo um fyrir mönnum sem hún sé frjáls, hefir það og heyrzt af bendi margra manna, sem hafa litid snöggt á málið, og einkum láta kaupmenn það jafnan í veðri vaka. Þá er og annarr

*) Kon. úrsk. 22 Sept. 1824, birtur í opnu rentuk. br. 28 s. m.

**) Rentuk. br. 4 Maí 1819.

***) Rentuk. br. 31 Maí 1823.

†) Rentuk. br. 31 Mars 1833.

ókostur við leyfi þetta, sem kallað er að útlendir hafi, að þeir verða að fá vegabréf sín frá enu konúngliga rentukammeri í Kaupmannahöfn, í stað þess að fá þau hjá dönskum verzlunarfulltrúa sem næst þeim er. Samgaungur á Íslandi sjálfu hafa enn nokkuð batnað, því nú eru póstgaungur meiri enn nokkrum hefir dottið í hug að stínga uppá fyrir 20 árum síðan, og er það Krieger að þakka að miklum hluta; en ferðir sendiskipsins milli Íslands og Danmerkur eru ekki orðnar enn svo hagkvæmar einsog ætlað var í fyrstu, enn síður svo margar eða hagkvæmar einsog þær þyrfti að vera og mætti verða. Þessi atriði eru öll undirrót annmarka þeirra, sem nú eru á enni íslenzku verzlun, og spilla henni fyrir landinu og öllu ríkinu, og skulum vér nú skoða þá nokkru nákvæmar.

Áf sjótri þeim, sem er á enni útlendu verzlun einsog nú stendur, koma aðalannmarkar þeir tveir, sem leiða alla aðrá með sér, og er annarr sá: að aðal kaupstefna fyrir íslenzkan varning er ekki í landinu sjálfu; en hinn er, að en íslenzka verzlun er bundin við eitt land, en öllum öðrum bægt frá henni. Engri útlendri þjóð dettur í hug að sækja íslenzka vöru til Íslands einsog nú er ástatt, heldur sækja menn hana til Kaupmannahafnar, eða þanta hana þar, og svo í Flensborg eða Altona reiting þann sem þangað er fluttur. Þetta mætti nú að öllu vel fara af engin þjóð keypti íslenzkan varning nema Danir, og þeir eyddi honum einir, en einsog nú er ástatt þá fer mikill hluti eða mestur af enni íslenzku vöru óbættur, ef ekki sumur skemmdur, útúr Danmörku: ull til Svíþjóðar og Þýskalands, fiskur til Suðurlanda, tólg og lýsi, dún og prjónles fer og til annarra landa að miklum hluta. Það mundi nú ekki þykja ólíklegt að þetta væri kostur, að öll íslenzka vara

væri þannig flutt á einn eða fáa staði, svo allir gæti falað hana þar og náð til hennar, en það verður ekki svo, vegna þess að Ísland sjálft, eða nokkrir kaupstaðir þar að minnsta kosti, eru þeir staðir sem íslenzkur varnaður ætti að safnast á með náttúrligum hætti. Þegar íslenzkur varningur safnast mikill til Kaupmannahafnar leiðir þar af að hann lækkar þar í verði, þegar er bæjar-menn sjálfir hafa fengið nægilegt*), og þegar þá nokkrir kaupmenn þurfa að selja vöru sína sem fyrst, til að gjalda skuldheimtumönnum sínum (en allir vilja selja sem næst sér), eða þegar svo hittist á, að skipsfarnar heilir af íslenzkri vöru verða seldir á uppboðsþingum, þá spillir þetta allt sölu fyrir enum íslenzku kaupmönnum, því þeir sem eru fyrir hönd enna útlendu fara, einsog nærri má geta, nærri verðlagi því sem í Kaupmannahöfn er, þegar þeir kaupa þar vöruna. Af þessu leiðir, að kaupmenn íslenzkir liða skaða, og hnekkir það verzlun þeirra, en skaði sá lendir aptur á Íslendingum þegar kaupmaður getur komið því við og hann er einn um hituna, eða getur tekið sig saman við aðra; nú mætti einnig virðast að slíkum samtökum yrði betur komið við af kaupmanna hendi, þegar þeir væri allflestir á einum stað, og væri það þá enn hinn mesti skaði Íslandi, enda hefir það og komið fram á seinni árum, að þeir sem hafa komið annarstaðar að enn úr Kaupmannahöfn hafa helzt bætt um kaupun, og sannar það ekki lítið mál vort

*) Það er alþekkt að hörmáningarar kaupa að eins það sem þeir geta komist af með, t. a. m. af fiski þegar hann er dýr, og neyða með því móti þá kaupmenn sem naumstaddastir eru og selja þurfa til að selja með lágu verði, en sjálfir taka þeir allan ábatann, svo skippundið verður hjá þeim á 20—25 dali þá þeir hafi sjálfir keypt það fyrir 12 eða 15.

þó það væri reyndar framar af ásigkomulagi staðanna sjálfra*) enn af því að það eyddi samtökum kaupmanna, þegar skaðinn er hinn sami fyrir landið. En þótt nú svo mætti virðast, sem verðlækkun þessi mætti verða útlendum í hag, þá jafnar allt sig svo upp við flutninga og allskonar vastur, að íslenzkur varningur verður þeim samt sem áður dýrari enn ef þeir mætti sækja hann sjálfir til Íslands, og mega margopt borga hann í öðru enn þeim væri hentugast úti að láta og Íslendingum við að taka; og má þá nærri geta hversu miklu dýrari hann verður þegar ekla er, og kaupmenn geta ráðið kaupunum. Sama er að segja um hinn útlenda varning sem til Íslands er fluttur, að hann verður Íslendingum miklum mun dýrari enn hann væri ef hver þjóð, sem hægast ætti, mætti flytja, og hver í kapp við aðra. Það er aðgætanda, að varningur sá, sem fluttur er til Íslands, er ekki allur danskur, þó komið sé með hann allan frá Danmörku, hann hefir sumurhvern farið á sig margan óþarfan krók áður, og mega þá Íslendingar, sem vöruna kaupa, gjalda það alltsaman, einsog hverjum manni er auðsætt. Nú mætti þó þetta enn vera þolanda optastnær, ef kaupmenn sjálfir næði til að kaupa mesta vöru sína þaðan sem hún fæst með einna löttustu verði, en þessu geta fæstir þeirra komið við, og her þar einkum til það tvennt: fyrst, að hverr kaupmaður þarf að flytja með sér allskonar vöru, því eftir því sem verzlunin fer nú þá verður hverr kaupmaður að vera nokkurnvegin jafnbirgur að öllu, ef hann á að geta komið sér við; annað, að færri hluti kaupmanna er þess

*) Það er að skilja: þó það væri af því, að staðir þeir, sem þessir menn koma frá, væri betur fallnir enn Kaupmannahöfu til að hafa verzlun við Íslendinga.

um kominn að eiga skipti við svo marga menn, sinn á hverjum stað, að hann geti safnað að sér vöru þaðan sem best gegnir; flestir kaupa því vöru sína í Kaupmannahöfn, og verða þannig að kaupa hana dýrara enn ella, eða þeir láta búa til ýmislegt í Danmörku og keppast hverr sem betur getur til að fá það fyrir sem léttast verð, svo þeir geti selt betur enn aðrir, verður svo endirinn á að varan vesnar að því skapi sem hún verður lægri í verði, því allir tælast á góðu kaupunum en líta minna á vörugæðin. Með þessu móti verður tilgengi góðrar verzlunar einungis framgengt að einu leiti, þar sem létt vara fæst með góðu verði, en tilgángurinn er að fá sem besta vöru með sem bestu verði, og ber það til þessa, meðal annars, að Danir eru ekki orðnir færir um enn að búa til nema sumt eins vel og margar aðrar þjóðir, og allra sízt svo að það sé jafngott fyrir jafngott verð.

Áf því að aðalkaupstefna íslenzkrar vöru er ekki á Íslandi sjálfu leiðir það, að kaupmenn setjast ekki að á Íslandi. Kaupmenn verða að vera þar sem þeir eiga hægast með að sjá um, ekki að eins hversu fer um kaupstefnu þeirra sjálfra, heldur um allan gang verzlunarinnar, því annars geta þeir ekki tekið eptir hversu allt breytist um aðalkaupstefnu þjóðanna, sem alltaf er á kviki eptir því sem verzlunin og framfarir í mentun, kunnáttu og handiðnum taka stefnu til. Úr þessu verður ekki bætt að fullu þó þeir hafi umboðsmenn í Danmörku, því bæði gjörast þeir misjafnir, og kaupmaður á bágð að sjá eptir sínu, enda veit hann ekki gjör hversu öllu líður. Mikið mætti reyndar úr þessu bæta með því, að stjórnin sæi um að alltaf væri skipaferðir stöðugar milli landa og póstgaungur um landið sjálft, en þeim yrði þó illa við-

komið á vetrum, og kaupmaður hefir ekki eins glögga tilsjón um hag sinn og verzlunarinnar einsog þegar hann er við aðalkaupstefnuna. Það verður því flestum fyrir að hafa umboðsmenn sína þar, sem verzlunin er einfaldari og auðveldari í mörgu tilliti, einkum þegar þar fylgir með, að skemtiligra þykir að vera í Danmörku enn á Íslandi, og ábatinn einn yrði að tengja menn þar við landið, því heldur sem færri gjörast þeirra líkar sem heldur hafa sett þar að og haft бага af ef til vill, til að leitast við að koma ymsum nytsömum fyrirtækjum á stofn, heldur enn að setjast að í Kaupmannahöfn og eiga þar betri daga, en láta Íslandi farast sem auðna ræði. — En það er í augum uppi hvað af því leiðir, að kaupmenn eru ekki í landinu sjálfu nema meðan þeir hafa minnst um sig, og það er, að þeir og börn þeirra segja lausu við landið, og hafa Danmörku fyrir fósturjörðu, en síðan draga þeir þángað allar eigur sínar. Ísland verður fósturjörð þeirra einungis til þess, að koma þeim og börnum þeirra undan ymsum álögum, sem danskir menn eru undir gefnir en Íslendingar eru lausir við, en svo langt er frá að þeir láti börn sín læra íslenzkt móðurmál, eða komi inn hjá þeim elsku til landsins og laungun til að verða því að gagni, að dæmi sinnast til að börnum íslenzkra kaupmanna býður við þegar Ísland er nefnt eða Íslendingar, og þykir ekkert ofboðsligra á þessari jörðu. Getur þá nokkuð verið eðlilígra, enn þó Íslendingar sái nokkurn ýmugust á slíkum mönnum, og þyki þeir ekki Íslendingar vera, þó þeir kunni að vera vænir menn viðurskiptis í mörgum öðrum greinum? Getur nokkuð verið eðlilígra, enn þó hvorki Danir né Íslendingar telji sér þá, nema meðan allt leikur í lyndi? Er nokkurt náfn óheppiligar valið enn að kalla slíka menn íslenzka

kaupmenn eða fasta kaupmenn þar í landi? Enginn er lausari við landið enn þessir menn ef þeir sæi sér annann betri kost. Og þó er það verzlani sjálf, og löggjöf sú sem hún gengur eftir, sem er undirrót og upphaf alls þessa, því enginn þarf að hugsa að þessir menn sé lakari Íslendingar í sjálfum sér enn aðrir; — það eru kringumstæðurnar sem leiða þá með sér og draga þá frá fósturjörðu sinni og alúðligri umbyggju fyrir henni. Þó er um atriði þetta eptirtektavert, hversu frelsisglæta sú, sem lýst hefir á ena íslenzku verzlun síðan 1786, hefir komið þar upp ekki allfáum kaupmannaefnum, sem öll einokunarverzlani gat ekki komið upp einu, um 200 ára, hversu opt sem stjórni þóttist ætla að kenna Íslendingum verzlunaraðferð og sjómennsku og bera þá á höndum sér; en þetta hefir svo lítilli frelsisglætu tekizt að kveikja, þó stjórni hafi ekki látið kenna einum dreng þvílík störf, enn síður fleirum.

Annarr annmarka-flokkur rís af því, að verzlani Íslands er bundin við eitt land, en bægt frá öllum viðskiptum við öll önnur. Þetta er móthverft öllu eðli verzlunarinnar og allrar mentunar, því þar er grundvöllur á framför og velgengni mannkynsins að hverr býti öðrum gæðum þeim sem hann hefir og allir styðji eptir megni hverr annann. Þegar syndgað er móti þessari reglu og boðorði náttúrunnar sjálfrar, þá er hegning viss hverri þjóð sem það gjörir, og hegning sú er skömm og skaði hennar sjálfrar. Ekkert land í veröldinni er sjálfu sér einhlýtt, þó heimska mannanna hafi ætlað að koma sér svo við að það mætti verða, en ekkert er heldur svo, að það sé ekki veitanda í einhverju, og geti fyrir það fengið það sem það þarfnast. En þegar það getur fengið það, — og það veitir einmidt verzlani — þá er það eins

og það hefði sjálft þessi gæði. Þegar nú verzlunin er frjáls, þá leitar hver þjóð með það sem hún hefir aflögu þángað sem hún getur fengið það sem hún giroist, eða hún færir einni þjóð gæði annarrar; og er auðsèð að ekki geta allar þjóðir komið sèr jafn-hentugliga við til þessa, heldur eru þær bezt til þess fallnar sem mestan hafa skipa-útveg, og eiga mest land að sjó eða skipgengum vötnum. Þessar þjóðir eiga hægast með flutninga, og bezt að ná til hvers lands sem vera skal, ef ekkert bagar annað, og geta þær því fært öðrum vöru bæði frá sèr og öðrum, en hinum verður bágara að koma sèr við með þetta, sem eiga lítið land að sjó, og verður þeim auðveldara að aðrir flytji þeim útlenda vöru, en þær annist að eins flutninga í landinu sjálfa. Þannig hafa Rússar t. a. m. mesta verzlun sína innanlands, en meiri hluti útlendrar vöru er þeim færður. Englar hafa aptur á móti ena mestu flytjandi-verzlun og eiga hægast með að koma henni við. Danir hafa nú komið því fram við Íslendinga, að öll íslensk vara hefir um lángan aldur gengið í gegnum þeirra hendur, og er ekki langt að leita hverjir annmarkar þaðan rísa. Það er auðsætt, að þegar ein þjóð færir annarri, þá verður sú undir sem fært er, miklu framar enn þegar hver þjóð flytur það sem henni er haganligast og sækir hvað hún girnist. Sú þjóð, sem fært er, loðir við veröldina (ef svo má að orði kveða) á einum þætti, og ljós mentunarinnar lýsir henni frá einni hlið. Þetta hnökkir framsöfum hennar á margan hátt, og gjörir hana ókunnuga veröldinni og einþykka og bleypidómasama. Þar næst liggur það beint fyrir, að hún fer að gjöra lítið úr sjálfri sèr, og játa at hún þiggi allt af hinni, en hin verður ósein til að færa sèr það í nyt, og setja sig upp yfir og reyna til að stýra öllu eptir

sinni vild, en þykjast sýna mikin velgjörning að hún kasti ekki hinni frá sér í rauðan dauða. Það hefir laungum heyrzt á Íslandi, hversu miklar velgjörðir landið og landsmenn þiggi og hafi þegið bæði af euni dönsku stjórn og af kaupmönnnum, sem hafi lánað þeim og hjálpað frá dauða, en það mun sannast þegar að verður gætt, að landið hefir marggoldið allar velgjörðir þessar og hjálp, og goldið þær með því sem meira er vert enn peningagjöld. Þegar ein þjóð er orðin annarri yfirsterkari á þennan hátt, þá fer að koma fram kúgun með mörgu móti, því þeir sem eru orðnir vanir að drottna þykjast að síðustu eiga rétt á því, og þykir ófgar að nokkurr mæli á móti, en hinir, sem vanir eru að lúta í lægra hald og þykjast eiga allt undir öðrum, þora ekki að láta á sér bera, og margfaldast þannig kúgunin þáugaðtil úrskaiðis gengur og eitthvað verður til ráðs að taka, einsog var 1786, þegar verzlunar-kúganin var línud á Íslandi.

Það er þó auðsætt, að mikill munur er á við hvert land annað er bundið með þvílíkum einokunar-böndum. Sú þjóð, sem hefir mikla verzlun um allan heim og er lengst komin í allri mentun, en engri annarri síðri í vísindum, hún hefir miklu meira afl til að halda nægri verzlun við eitt land, t. a. m. ekki meira land enn Ísland er, svo því mætti vera nóg um lángan tíma, og mundi þó bera á annmarka þeim sem nýliga var getið, þegar ein þjóð sæti að verzluninni, hver sem hún væri. En þegar vèr virðum fyrir oss Dani, þá þjóð sem nú hefir ein verzlun við landið, þá er enganvegin gjört lítið úr þeim þó sagt sé að þeir sé með minnstu þjóðum í Norð-urálfunni, og eptirhátar margra annarra einsog von er; þeir hafa gengið margar raunir í gegnum og veldi þeirra hefir hagnað, og með því afl og þróttur, svo þeir taka

flæst eptir öðrum og verða sjaldan á undan. Um verzlun þeirra verður ekki annað sagt enn þeir segja sjálfir, að hún er lítil, og handiðnir að sama skapi; kaupa þeir mest að það sem þeir þurfa, og þar á meðal það sem þeir flytja til Íslands, að miklum hluta, einsog áður er sagt. Korn hafa þeir reyndar mikið, en þó er mestur rúgur sá, sem til Íslands er fluttur, frá Eystrasalti, og segja sumir það sé af því hann sé betri enn hinn danski, því Danir þurki ekki svo vel rúg sinn að hann sé flutnings fær svo lánga leið, en bændur í Sjálandi segjast ekki geta selt svo lágt rúg sinn, að hann verði í eins lágu verði og rúgur við Eystrasalt. Sykur geta þeir ekki hreinsað svo vel í Kaupmannahöfn, að hvítasykur verði hér með eins góðu verði einsog að fá það annarstaðar að, og er þó æriann tollur á þegar það er að flutt*) hingað. Eins er um íslenzka vöru, sem áður var á drepið, að Danir kaupa lítið af henni fyrir sjálfa sig, og suma þá vöru sem Íslendingar ætti að eiga hægast með að láta í tæ, t. a. m. smjör, osta, og mart annað, hafa þeir nægð af og selja frá sjálfum sér; en aptur hafa þeir ekki járn, nè hamp, nè steinkol, nè salt, nè við, sem vör þurfum einna mest á að halda af öllu. Þetta sýnir svo ljóslega, að enginn sanngjarn maður, og allra sízt sá sem þekkir til verzlunar, getur móti mælt, að Danmörk er ekki fær um að hafa verzlun við Ísland einsamaan, nema hvorutveggju hafi skaða af þegar alls skal gæta, og þaræð reynslan er þess einnig nægur vottur þá þarf hér ekki

*) Það er áður sagt, að tollur er enginn goldinn af vöru þeirri sem flutt er til Íslands, en ef hann hefir verið goldinn þegar varan hefir verið flutt til Kaupmannahafnar, er hann bættur kaupmönnum upp.

að sýna það nákvæmligar, því það er ljóst að öll kaup verða að minnsta kosti hendi fjær enn þau þurfa að verða þegar þannig stendur á, og verður það bæði landsmönnum og kaupmönnum til kostnaðar og skaða. Nú mætti meun hugsa að bæta mætti úr þessu með því, að Íslendingar sjálfir ræðist í að sækja vöru þá sem þeir þirfti með, hvort á land sem vildi, en það er auðsætt að því verður illa við komið laganna vegna. Þó Íslendingar væri auðugri enn þeir eru og framtaksmeiri, og þó þeir hefði svo mikla kunnáttu og svo mikil samtök að þeir gæti haft skip sjálfir, sem ekki er, því væri þeir svo færir þá væri verzlunin öðruvísi löguð enn hún er nú, og annað væri þá undan gengið enn nú er; en þó svo væri sem nú var sagt, þá væri þó mart til tálma, og verzlunin eigi að síður bundin. Hverr sá sem færi með skipsfarm frá Íslandi yrði að fara úti nokkra óvissu meðan samgaungur eru ekki meiri milli landanna; hann getur ekki leigt sér skip þó honum liggi á nema í Danmörku, ef hann getur ekki keypt það; hann má ekki fara kaupferð frá utanríkis stöðum, þó hann fengi lán eða kæmist í félag við kaupmenn þar, nema hann gjaldi yfir 50 dala að öllu samtöldu fyrir lestarrúm hvert og kaupi í lausakaupum, og þarðauki verður hann að gjalda 14 mörk fyrir lestarrúm hvert þegar hann flytur burt vöru sína. Skaðabótagjöld verður hann og að gjalda annarstaðar enn á Íslandi. Þegar nú bætist á, að hann verður að vera birgur að svo ýmisligri vöru eptir því sem nú hagar verzlun á Íslandi, þá er hverjum hægt að sjá að hér verður einnig mart til бага, meðan svo er búið um hnútana sem nú er.

Kaupmenn þeir, sem verzlun hafa á Íslandi, eru þessvegna flestir danskir, og þeir, sem ekki eru það, verða

daniskir meðan verzlunarlögunum er hagað einsog nú er, því þeir eru bundnir við kaupstefnu sem er fyrir utan Ísland, og hefir aðal aðsetur í Danmörku. Það er nú að vonum að héraf leiði, að allt það sem segja má um verzlun Dana að öllu samtöldu, megi og segja um verzlun kaupmanna sem eiga kaup á Íslandi. Öll þau hönd sem liggja á atvinnuvegum og verzlun í Danmörku liggja einnig á þeim, og hnekkja þar með gagni því, sem verða mætti að friun þeirri, sem veitt er frá tolli og neyslugjaldi og ymsu öðru. Við önnur lönd eiga þeir tregt að skipta nema frá Danmörku, og þangað verða þeir að draga að sér allt, og flytja síðan til Íslands. Kyrkingur þessi er aptur orsök til, að bæði missir landið gagns þess, sem leiðir af góðri og fjörugri verzlun, með döfnun og fjölgun atvinnuveganna, og á hinn bóginn leiðast kaupmenn til margra þeirra hluta sem þeim verða sjálfum að síðustu til ens mesta skaða, því verzluninni er svo háttað, að þegar til lengdar leikur verður gagn kaupmanna og landsmanna að öllu leiti samfara, og skaði hvors um sig leitar að vörmu spori hinn heim. Aðalgallinn verður sá fyrst, meðan svo stendur sem nú er, að verzlun kaupmanna á Íslandi verður hvorki þeim né landsmönnum geðfeld, heldur amast hvorjir við öðrum og hvorigum er vel við aðra niðri; kaupmenn draga sér allan þann ábata sem verzlunarlögin leyfa þeim, með því að hnekkja frá öðrum þjóðum, og þykjast hafa allan rétt til að breyta þannig og hagnýta sér lögin, en reyna til á aðra hönd með öllum ráðum að hnekkja aðsókn annarra í kapp við sig, bæði innlendra og útlendra. Landsmenn keppast við apturámóti, að því leiti sem tækifæri gefst, að bæna að sér lausakaupmenn, og gjöra verzlunarleyfi það sem nú er svo hafgælt sér sem kostur er á, þó þeir gæti gjört

það enn betur ef þeir væri djarfari og samheldnari enn þeir eru enn orðnir, og ef óorð það, sem kaupmenn*) hafa mest gjört að að koma á ena íslenzku verzlun utanlands og á landið, skemmdi ekki fyrir. Af því kaupmenn verða þannig landinu fráhverfir, verða þeir og ókunnugir ásíðkomulagi, þörfum og óskum þess margir hverjir, og enn afskiptaminni um atvinnuvegu og allan landslag, þó verzlun þeirra sé þar nákvæmliga samtvinnuð við, og standi og falli með velmegun og framförum landsmanna. Þeir hugsa meira um hversu mikið þeir þurfi að særa fram hverja vörutegund, til þess að geta grædt nokkuð að ráði ef vel fellur, heldur enn um hitt, hversu þeir gæti hagað svo verzlun sinni að landsmönnum yrði hún sem hagkvæmust, að atvinnuvegir þeirra og vinnubrögð mætti eflast og lagast, og vara þeirra og verzlunar-viðskipti fara vaxandi. Eg er viss um, að hverr sá kaupmaður, sem lèti sér þetta hugleikið, yrði bæði landsmönnum hugþekkastur allra manna, og blómgaði verzlunarhag sinn öðrum framar, ef óhöpp spillti ekki. Slíks vænta menn og í öllum löðum af góðum kaupmönnum, og margir hafa slíkir gefizt. Það er víðfrægt orðið hversu mikin þátt hinir grisku kaupmenn áttu í víðreisn fósturjarðar sinnar þegar hún frelsaðist undan ánaud Tyrkja, en svo ekki sé seilzt eptir dænum sunnan úr heimi þá skal að eins segja stutta sögu úr Noregi, til að sýna hversu kaupmenn skapa, að kalla má, atvinnuveguna í hendi sér. Hèrumbil 1760 fengu út-

*) Það er auðsætt, að hvað eina sem hér er fundið að kaupmönnum og framferðum þeirra, á sér ekki stað hjá öllum, en hverr verður að finna með sjálfum sér, hvað til hans mætti meina ef nokkuð væri.

lendir kaupmenn nokkrir leyfi til að setjast að í Kristjáns-sandi. Eptir að þeir höfðu verið þar nokkur ár fór að bera á slíkum dugnaði og fylgi meðal landsmanna þar í grend, einkum til fiskiveiða og afla, að öllum þótti andrum gegna; bændur fóru að verða efnaðir og kaupmenn græddu stórfé. Þetta þótti enum innlendu kaupmönnum kynligt, og tóku að bekkjast við hina, svo þeir hrukku að síðustu í burtu, en frá því seig og allt aptur í hið forna horf. Hver ráð höfðu nú enir útlendu menn til slíks? Þeir tóku sér sjálfir bólfestu í landinu, kynntu sér landslýðinn og allt ásigkomulag atvinnuveganna, hvöttu ena dugligu meun til fyrirtækja sem nokkuð kvað að, og gátu orðið til ábata; til að koma slíku á stofn lánuðu þeir svo mikið sem þurfti, svo engan vantaði atvinnu þegar haun var starfsamur og öfull, en letíngjum var ekki 'sinné. Með þessum hætti kom stórfé í hendur landsmanna, og var varið til atvinnuveganna, en það sem á þeim vannst gekk aptur til kaupmanna og margfaldaði ábata þeirra, því þeir vissu hvar árenniligast var að selja aflann, og voru ekki bundnir með lagafjötrum meðan þannig fór, en þegar búíð var að tálma framkvæmdum þeirra með laga-boðum eptir heimkuligum fortölum annarra, sem þóttust verða fyrir halla, hvarf öll velgengni og dugnaður sem reykur*).

Því verður ekki neitað að kyrkingur sá, sem er á enni íslenzku verzlun, oliir því, að slík dæmi finnast þar mjög fá, og hjá sumum hefir verið áþreifanligt, að þeir hafa viljað manna bezt, en ekki haft efni sem viljanum voru samboðin, og orðið þessvegna margopt enn harðari lanúsmönnum og ónotaligri í viðskiptum enn aðrir, sem

*) Filer Hagerup, etazráð, um fiskiveiðar í Noregi, bls. 12.

hafa verið auðugri og átt meira undir sjálfum sér, þó þeir hafi viljað miður, enda er og auðsèð, að sá sem er kominn í veltu, hefir mikinn skipakost og getur leitað fyrir sér þangað sem hagkvæmast er, og þarf ekki að taka varning sinn að láni og gjalda leigu eptir, hann stendst þar í mörgum misferlum sem hinn fátæki reisir aldrei rönd við, og allrasízt þegar honum er bægt frá viðskiptum við aðrar þjóðir enn Dani eina, þar sem opt mundi svo við bera að útlendir menn kæmi út til Íslands ef verzlunin væri frjáls, og hefði þar vöru sína á boðstólum, í stað þess að nú kemur þar alls enginn. Væri verzlunin frjáls og sjörug, þá yrði annaðhvort, að þessir enir fátæku menn rétti við og yrði enir gagnligustu, ef þeir væri dugligir, eða þá að þeir yrði bráðum að hætta allri verzlun, ef þeir væri ófærir til þess, og er hvort um sig betra enn að allt dragist fram á tréfótum, einsog dæmi hafa verið hingaðtil, og skaðinn lendi á landinu. Með kyrkingi þeim, sem nú er á, verður apturámóti svo háttað, að kaupmaður getur víða hvar lodað við verzlun um mörg ár, og verið að öllu eða mestu einvaldur um öll kaup milli sín og landsmanna, og verið þó að engu bættari þegar fram líða tímar, vegna þess að atvinnuvegirnir mínka og allt fjör deyr meðal alþýðu. Þetta veldi kaupmanna hefir lýst sér einkanliga í afar-kostum þeim, sem þeir hafa boðið svo opt, og landsmenn hafa kvartað yfir, og mun þó mart smáræði vera ótalið. Afarkostir þessir eru mjög sprotnir af þeirri rót, að kaupmenn telja mjög margir landið farið ef þeir væri ekki til að halda því við. Þetta er fáheyrt mjög, og einkum að því sè svo framsýlt sem opt heyrast dæmi til meðal Íslandsfara. Það eru mikil sannindi allstaðar, að land má ekki án kaupmanna vera eða án verzlunar, því allir

atvinnuvegir og öll velmegun þjóðanna stendur og fellur með verzluninni, en þess er að gæta, að kaupmaður verðar eins sjálfum sér til ábata um leið og hann verðar til gagus þjóðinni, eður alþýðu, og honum sómir eins illa að telja slíkt eptir eins og hendi manns færist að telja eptir að hún bæri mat til munnsins, því ef hún nennti því ekki mundi hún sjálf skjótt visna og að engu verða. Þvílíkar eptirtölur kaupmanna munu og varla heyrast í neinu landi nema þar sem verzlunar ánaud er, eins og á Íslandi, því fávísir menn ímynda sér, ef til vill, að enginn útlendur kaupmaður vilji koma til Íslands, af því enginn fær að koma þangað nema með ókjörum. En þegar kaupmenn eru margir orðnir fastir í þessari trú og búnir að koma henni inn hjá landsmönnum og einkum hjá þjónum sínum, þá er auðgengið að hversu afarkostirnir verða og á hverju þeir byggjast svo eðliliga, að þeir eru með öllu sjálfsgöðir þegar verzlunin er í slíku horfi og einn kaupmaður er til verzlunar; eða svo fáir að þeir geta náð samtökum sín á milli. Það liggur í augum uppi, að kaupmaður fer sem allra næst hann getur um að skamta vöruna, því honum er það mestur hagar (þegar litið er til hvers einstaks tímabils) að vara sú sem hann flytur verði hërumbil svo sem nægir þeim er eptir sækja, en aldrei svo að hann þurfi að sækjast fast eptir kaupendum; vörutöku sinni hagar hann aptur á móti svo, að landsmenn eigi þar einnig eptirgángsmunina. Með þessu móti verður hann drottnandi, og margir þakka náð hans að þeir geta keypt eða selt nokkurnvegin eptir því sem þeir þurfa, þó þeir hvorki fái allt sem þeir vilja né geti selt allt sem þeir hafa á boðstólum. Þegar þannig er látið svo sem öll kaup og sölur sé komin undir náð, þá er ekki langt að leita afarkostanna, og er

þá það teljandi sem afarkostir: 1) þegar landsmenn fá ekki hverja vörutegund sem þeir vilja kaupa, án alls greinarmunar, t. a. m. þegar þeir fá ekki korn, peninga, eða nauðsynjavöru, nema þeir taki óþarfa að meira eða minna hluta, eins og menn hafa stundum verið neyddir til að taka að þriðjungi eða helmingi. 2) þegar vara er seld með því skilyrði, að hún verði borguð í tilteknum aurum, en ella er hún annaðhvort ekki söl eða hún er færð fram til þriðjunga eða þarumbil, t. a. m. einsog þegar Sunnlendingum hefir verið selt salt með þeim skilmála, að þeir seldi sama kaupmanni fisk þann sem með því væri saltaður, nema þeir vildi gjalda þriðjungi meira fyrir. 3) þegar vara er ekki söl móti gjaldgengum peningum nema með mikilli úppbót. 4) þegar kaupmenn binda menn við borð að eiga kaup við sig, hversu sem kjör þeirra gjörast, annaðhvort með lánum eða hótunum, svo nágrannar kaupstaðanna verða þeim að öflu ánaugu (*). Auk þessa spinnast ýmisligir ósiðir og sérplægnisbrögð útúr verzlunarlagi því sem nú er á, sem allir skynsamir og ráðvandir menn hljóta að dæma hart, þó landslögin nái þeim ekki. Þannig er það, þegar einhver kaupmaður nýtir sér svo nákvæmlega sem orðið getur

*) Þannig mun víðast vera tilkomið að hvergi eru menn aumstaddari enn í nágrenni við kaupstaðina, þarsem reyndar hezt ætti að vera margra hluta vegna ef allt færi með felldu. Það fer eins og von er á, að ómennska og svall verði úrbirgðinni samfara, og er ekki létt smávegis undir þegar kaupmenn láta helzt óþarfa, en sízt nauðsynjavöru, einsog sunstaðar hefir verið. Gefið hafa og dæmi fyrir skemstu, að kaupmaður hefir haunað að selja brennivín á vetrinum nema í staupatali, og kallað það gjört landsmönnum til góðs, þ. e. af fúðurlandsást. — Í Noregi er hitt kölluð fúðurlandsást að hætta að selja brennivín, og allrahelzt í staupum.

sérhvert tækisfæri, til að færa fram sína vöru og niður vöru landsmanna, af því svo stendur á að hann er einn um hituna, sem menn segja: þegar hann tekur til verðlag á vorin, lækkar það um mánuð þann sem lausakaupmaður er fyrir dyrum hans, og hækkar síðan aptur svo mjög sem gengið getur, ekki til þess að hafa sanngjarnan og ríðigan ábata sem hann á með réttu, heldur til að raka saman svo miklu fé sem ófrelsi laganna leyfir honum, þó það sé blóð og mergur margra nauðstaddra, sem honum eru næstir og mest háðir, enda kemur og þetta einkum fram við þá, einsog kunnugt er, því hinir geta betur talað úr flokki og séð sér farborða sem efnameiri eru eða fjárlægari. Það er að vísu satt, að kaupmenn eru vanir að nýta sér þannig kaupstefnuhag í sérhverju landi, en það eru einnig fæst lönd, þar sem verzanin er einokud að fullu og öllu margvíða nema einn mánuð úr árinu, og er því öðru máli að gegna þar sem frjálsir aðflutningar bæta úr skortinum að vörmu spori. Ekki lýsir hitt miður sérplægni og smásmugleik, sem dæmi hafa gefizt til, að kaupmenn hafa af meinbægni bannað lausakaupmönnunum landfestar, því þar er fullsýnt að þeim er bugleikið að ráða svo miklu að þeir geti náð ábata þeim sem þeir girnast, og ekki þeim einum sem þeir eiga*). Margt væri og getanda um flutninga fyrir menn milli Íslands og Kaupmannahafnar, og er það óneitanliga nokkuð kynligt og ósanngjarnligt**), þegar sumum er neitað

*) Þessu er nú þó húið að kippa í lag að nokkru leiti af stjórnarinnar hendi, einsog áður var á vikið.

**) Það er að vísu satt, að kaupmenn eru ráðandi á skipa sinna og eiga að vera það ef verzanin á að vera í lagi, en sanngirni eiga þeir og að gæta, enda gjöra þeir það og margir og fer þeim engu síður. — Það færi og vel að þeir tæki kaup fyrir alla flutninga svo sanngjarnligt væri.

flutningi á litlum hlut fyrir kaup, þarsem af sumum er tekið mikið góa fyrir ekkert; þegar flutt er allmikil vara fyrir sýslumann, og það kaupmannsvara, en sonur fær ekki að senda móður sinni fátækri lítillræði, af því eitthvað þvílíkt er haft á boðstólum í kaupstaðnum; eða þegar smásmugliga er spurt og gætt að hvað sent er, svo ekki sé sent það sem kaupvara megir heita. Það verður ekki varið, að mart kemur það og fram af landsmanna hendi kaupmönnum til handa, sem enginn má fegra, því þeir þykjast líkliga margir hverjir eiga allt heimilt á sama hátt og kaupmenn, þegar þeir geta komið því við. Það er því ekki kyn þó menn reki að því að síðustu sem Stephán amtmaður Þórarinnsson sagði um en íslenzku verzlunarlög, einsog þau voru 1795, að þau stæði allri dygd og ráðvendni í vegi og gjörði alla verzlun á Íslandi "ónýta, óholla, svívirðiliga og viðbjóðsliga."

Það er eptirtektavert hverjum þeim sem nokkuð vill hugsa um velgengni Íslands, og einkum þeim sem eiga að hafa stjórn þess á hendi, hver áhrif verzlunarinnar hefir á atvinnuvegu landsins. Eptir því er hægt að segja hvort verzlunin er í svo góðu horfi sem auðið er á hverri tíð, eða hún tekur góða stefnu eður ekki. Um ena íslenzku verzlun er það hægt að sjá, að hún er langt fjærri að vera í því horfi sem hún þarf að vera og mætti vera, en stefna sú, sem hún hefir tekið síðan 1787, hefir verið góð og eðlilig að því leiti, sem hún hefir sýnt hverjum sem að vill gæta, að verzluninni er eins háttað á Íslandi eins og annarstaðar: að því stjálari sem hún verður, því hagsælli verður hún landinu. Slíkt dæmi er mikils vert, og það því heldur sem mörgum hættir við að taka Ísland eitt sér í allri veröldinni og vilja neita að reynsla annarra landa eigi þar við. Eg er nú, því miður, ekki svo gagnkunnugur ásigkomulagi

verzlunarinnar allstaðar á Íslandi, að eg geti til hlýtar dæmt um, hver áhrif hún hefir á atvinnuvegu landsmanna á hverjum stað sérilagi; er það eitt með öðru mjög fávískulígt í fari landsmanna, að þeir kvarta og kveina um verzlunina, en hafa þó ekki viðleitni til að safna skírslum um alla þá ókosti sem þeir sinna, og öll þau dæmi sem ókostir þessir lýsa sèr í, og senda þeim sem vildi eða gæti borið fram málið, og hrundið því í lag með tilstyrk sjálfra þeirra, svo skírslur frá þeim lenda mest í hvað verð hafi verið á þeirri eða þeirri vörutegund, en öllum hinum atriðunum er sleppt sem hér er vikið á og eru í mörgu miklu meira verð og grafa dýpra um sig*). Hversu varíð er skírslum þeim, sem "stiptamtmaður, amt-menn og sýslumenn eiga að senda stjórnarráðunum", um sérhvað það, sem eptir ætlun þeirra og reynslu má koma verzlaniðni til uppreisnar og frama**), veit eg reyndar ekki, því eg hef engi þeirra sæð, en ef álykta má af ávöxtum þeirra, þá hafa þær einkum skírt frá vöruskorti, en lítt eður ekki lagt sig niður við hin önnur atriði sem á riður, en vera má og, og það mundi fara nær sönnu, að stundum hafi þær breift við ymsu sem hefði verið mikillar athygli vert, en hafi verið lagt uppá hillur stjórnarráðanna einsog mart annað. — Það yrði oflángt að rannsaka hér, hversu verzlunin hefir farið með hvern atvinnuveg sérilagi á Íslandi, en einstök dæmi munu

*) Hezt væri ef menn tæki sig saman í hverju heraði, og létu einn mann semja þvílíka skírslu, en allir styrkti hann með sönnu m dæmum og reikningum sínum, en síðan væri skírslan send á hverju ári til einhvers þess manns sem heraðsmenn tryði bezt, og létu hann hana prenta, eða það úr henni sem mest væri um vert.

**) Tilsk. 12. Júní 1787, II kap. 22 §.

verða nokkurnveginn nægilig, bæði til að sýna hvort það sé satt, að verzlun í landinu sé ofmikil, einsog sumir segja, og til að lýsa því, að það er ekki leti og ómennsku landsmanna einni að kenna, að atvinnuvegir þeirra eru ekki meiri og fleiri enn nú eru, nema ef vera skyldi að þeir fyrir deyfðar og fávizku sakir hafa ekki kastað af sér verzlunaránaudinni enn sem komið er. Hversu mun það fara með jarðirkjuna þegar menn fá ekki keypt járn, eða við, og ekki selt kjöt, smjör eða osta? — Varla mun sauðfjárræktin dafna við það, þegar menn reka fé í kaupstaði eptir boðsbréfum kaupmanna sjálfra, en verða síðan að reka það aptur af því kaupmenn hafa hvorki tunnur eða salt*). Þá fer ekki fiskiveiðum fram þegar vantar hamp og færi og salt í kaupstöðunum, eða þegar kaupmenn geta ekki tekið við fiski fyrir ymsum bágingum. Ekki bætir það heldur um handið, þegar maður fær minna, eða þó væri fám skildingum meira, fyrir unna ull enn óunna, eða þegar verzlunarmenn bægja landsmönnum frá að njóta góðs af að selja öðrum með meira ábata enn sjálfum þeim, einsog fært var dæmi til um Skagafjarðarkaupmann, og enn eru ljósari dæmi til um Hollendinga og Flæmingja. Það er hægt að sjá, hversu það hnekkir öllum útvegum þegar engin nauðsynjavara er fól nema að skornum skamti, og stundum ófánlig nema með afarkostum; ef maður ætlaði t. a. m. að kaupa nauðsynjar til bús síns eða fiskiveiða fyrir 200 dala, og yrði annaðhvort að láta sér lynda að fá fyrir

*) Þessu segir Stephán Þórarinnsson frá úr Þingeyjar sýslu um 3 ár samfleytt (*Tanker*, bls. 25), og í Austfjörðum hefir það opt borið við og ber við enn, og svo víðar. En það er óskiljanlegt að slíkt skuli vera þolað bótafaust.

100, eða að taka út brennivín, tóbak eða annann óþarfa fyrir 50, til að fá hitt, eða hann yrði að gefa 200 dala fyrir það sem hann gæti fengið fyrir 150 þegar fleiri kaupmenn sækti til, þá er hverjum manni hægt að telja til hvað hann missir, hvort hann ætlaði heldur til aflafjár eða til skuldatúkningar, og er þá nokkurnvegin ljóst, að með slíku móti er nokkurra þúsunda skaði ekki lengi að draga sig saman um allt land. Hverjum sem nú hitt er að kenna, að skjaldan er gjörður munur á góðum og illum varningi, þá er ekki efunarmál að það er hin mesta fordjörfun og skaði landinu, og ætti allir að styðja að, að úr því mætti verða bætt, enda er ekki efi á að það yrði, ef ábatinn væri beinn í aðra hönd. Um meðferð kaupmanna sjálfra á íslenskum varningi ber eg ekki kunnáttu til að segja neitt með vissu, en ef sá háttur er hafður enn hjá mörgum sem Búsch kaupmaður játaði um sig, og áður var getið, að blanda illt með góðu, þá er ekki kyn þó íslensk vara komist í hrak, og undarligt væri það, ef meðferð á íslensku kjöti er svo góð sem hún mætti vera, þegar margir tala um íslenskt kjöt með viðbjöð eptir að þeir hafa keypt af kaupmönnum*), þar sem allir vita og margreynt er að á Íslandi er eitthvert hið bezta sláturfé sem audið er að fá. Eða mundu það vera ófgar að hugsa til þess, að nú eru fluttir margir hjólskipafarmar af lifanda sláturfé frá Spáni til Englands, síðan tollur á því var lækkaður, en Íslendingar mega sitja sjálfir uppi með sláturfé sitt, því þeir sem fá að

*) Um vörutegund þessa og verkun hennar geta kaupmenn engum kennt nema sjálfum sér, og er það hörmuligt að svo skuli fara um eina helztu og beztu vörutegund landsins, að hún sé talin illtí með verkun kaupmanna, en hnossasti með verkun einstakra manna sem hana senda, einsog margreynt er.

eiga það vilja ekki, en hinir, sem vilja, fá ekki? — Þá er og auðsætt, hversu fara muni fyrir verknáðarmönnum, og hversu öröngt veiti að koma upp nokkrum stofni þeirra í landinu, þegar þeir fá hvorki steinkol, járn né við, og verða að hætta verknáði sínum og fara í kanpavinnu og róðra fyrir atvinnuleysi, einsog 1838*). Fyrir borgarastéttinni er eins hágliga séð, því þegar ekki er meira um skipaferðir og verzlun til landsins enu nú er, þá stingur þegar í stúf fyrir þeim nær sem verzlun Danmerkur blekkist eitthvað á, og sýndi það sig eftir að bréf það kom út (28. Dec. 1836) sem leyfði lausakaupmönnum að fara beint til hvers verzlunarstaðar sem þeir vildu, því þá komust borgarar í Reykjavík í hin mestu hágindi, og verzlunin þar mun varla hafa betur enn náð sér síðan.

Mörgum af annmörkum þeim, sem nú hafa verið taldir, léttir af sjálfkrafa ef verzlunin yrði laus látin með öllu. Það er í augum uppi, að íslensk vara verður úr því sótt til Íslands mest megnis, og flutt þaðan til þeirra staða sem hagkvæmastir eru, hvort heldur það gjöra Íslendingar sjálfir, eða Danir, eða aðrar þjódir. Þá verður aðalkaupstefna íslenzkrar vöru á Íslandi sjálfu, og hver kaupmaður, sem sinna vill ábata sínum, verður að leggja meiri alúð enn nú á að þekkja ásigkomulag kaupstefnunnar þar, atvinnuvegu landsins og skapferði og þarfir þjóðarinnar, og það því heldur ef sú ætlun mín og annarra rættist, að öllum þeim mönnum, sem þekkja önnur lönd, og ekki vantar kunnáttu, efni og dug, muni finnast landið vera þess vert að því sé sinnt framar enn nú er, og að það geti náð margföldun þroska. Þá

*) sbr. Fjölai V. 13—14.

verður gagn kaupmanna mest undir því komið, að þeir sé sjálfir á Íslandi, ef þeir ætla að hafa þar stöðugan atvinnuveg, og léttir þá með því af sjálfsu sér öðrum aðalannmarkanum sem nú er, að kaupmenn dragi allt sitt til Danmerkur, og eyði ábata sínum þar, þegar þeir geta. Þegar kaupmenn fara að setjast að á landinu þá munu kaupstaðirnir reisa við, eptir því sem landið þroskast smámsaman. En þó kaupmenn drægist burtu, þeir sem nú eru, af því þeir vildi heldur vera annarstaðar, og þó aldrei settist útlendir kaupmenn að í landinu að staðaldrí, heldur hefði þar umboðsmenn sína einúngis, þá væri þó miklu vissari lausakaup enn nú eru, vegna þess aðsóknin yxi svo mjög, og væri það borgarastéttinni hinn mesti hagur, ef þeir kynni með að fara, og kaupstöðunum til eflingar eigi að síður. Þá verða enn vöruflutningar til landsins eðliligri, og kaupendum þessvegna ódýrari, því þá flytja þeir sem bezt eru viðlátnir og von hafa að geta selt vöru sína heldur betur enn aðrir; svo verður og líkindi til að íslensk vara hæklist í jafnara og hærra verði, þegar hún er sótt af ymsum til landsins sjálfs, og dreifist víða, og fer ekki gegnum eins margar hendur og nú, en því meir sem útlendar vörur lækka í verði og innlendar hækka, því meira afl færist í atvinnuvegu landsins og kjarkur og framkvæmdarsemi í þjóðina, einsog auðsætt er hverjum manni. Þá skini ekki ljós mentunarinnar á oss ion um hinn danska skjá einnsaman, því varla særi svo, að vör sæum ekki að minnsta kosti Svía, Þjóðverja og Engla, auk Dana og Norðmanna. Þá mundu menn þegar veujast af, að kalla allt útlent danskt, og meta það eptir því sem mönnum er vel eða illa við þessa einu þjóð. Þá er það og mikils vert, að viss von er að Íslendingar og danskir kaupmenn læri að jata, þegar svo

fer, að Danir eru ekki velgjörðamenn eða feður landsins, og að það hefir verið óþarfi að styðja þá til að halda einveldis-verzlun á Íslandi um langan aldur, og hnekkja frá öðrum þjóðum. En þegar Íslendingar væri orðnir sannsærðir um það, að þeir væri ekki ónýtir ölmusumenn og ómagar, sem þægi allt af náð, þó þeir ætti reyndar ekkert skilið nema að deyja útaf í vesæld og volæði, og Danir væri farnir að sjá ofaná hið sama, þá er allbúið að öll viðskipti særi betur og mannaligar fram, og yrði hvorutveggjum notaligri enn húngaðtil, því þá mundi koma fram jöfnuður sá, sem þarf að koma fram í viðskiptum manna ef allt á að fara vel til lengdar.

Nú þikjumst eg hafa fært rök til, að Ísland eigi verzlunarfrelsi skilið, fyrst af réttindum þess í sjálfu sér, í samburði við önnur lönd Danakonúngs, þarnæst af loforðum konúngs sjálfs, þá af stuttri yfirferð verzlunarsögu landsins á seinni árum, og að síðustu af annmörkum þeim sem nú eru á verzluninni, og sýnt er að takast mundu af eða léttast ef verzlunin væri að öllu laus látin. En til þessa má enn leiða ástæður miklu fleiri, því mál þetta hefir eins margskonar ástæður að styðjast við einsog það má skoða á marga vegu, og skal eg enn geta nokkurra enna helztu.

Það er þá fyrst, að ef hugleiddur er hagur Íslands, Danmerkur og kaupmanna sjálfra, sem nú er, þá verður ekki einúngis bætt úr annmörkum þeim sem nú eru á enni íslenzku verzlun, og allir hafa illt af, heldur verður það beinn hagur hverjum um sig. Ef til Íslands er lítið, þá er það margkunnugt, og ekki dregið í hlé af neinum, að landið sé hart og gæðalítið og sátækt sem stendur, og víst er það, að margar nauðsynjar vantar landið og verður að fá annarsstaðar að, t. a. m. járn og steinkol, kornvöru

og við að miklu leiti. Þar við bætist að landið liggur norðarliga og fjærri öðrum löndum og verzlun Norðurlálfunnar. En þegar aptur er saunað og alkunnugt, að þegar verzlunin var frjáls í fornöld þá var landið í mestum blóma, og var þó kunnátta, handiðnr, skipakostur og aðdrættir til sjáfar allir margfalt minni meðal þjóðanna enn nú er; þegar alkunnugt er og af öllum játað, að einkunar-verzlunin hafi drepit niður fólk og fæ, og við því búið að hún eyddi landið; þegar reynslan sýnir, að landinu hefir farið býsna mikið fram á seinni árum, og framfarir þessar verða ekki raktar lengra enn til þess 1787, enda verður heldur engin breyting sýnd á stjórn landsins sem þetta gæli leidd af nema verzlunin*) — þá verður ekki annað fyrir, þó til einkis sé litið nema landsins sjálfs, heldurenn að játa, að verzlunarfrelsið ætti að vera sem mest, og meðan nokkrir annmarkar eru slíkir eptir, sem vanir eru að fylgja verzlunaránauð, þá eru þeir hverr um sig en sterkasta ástæða frelsisins, sem reynzt hefir að öllum vonum. Ísland á hægst með að fá nauðsynjar þær sem það þarfnast, með því, að leyfa öllum sem það geta að færa sér þær, hvort sem þeir taka sjálfir þátt í því eða ekki. Atvinnuvegir landsins dafna svo bezt að verzlunin sé sem frjálust, og með þeim einum hætti geta kaupstaðir komizt á fót svo í lagi fari. Allt ásigkomulag Íslands mælir þessvegna með verzlunarfrelsi.

Ef vör lítum til Danmerkur, þá er auðsætt að hið sama verður ofaná: Eptir því sem verzlunin vex á Íslandi,

*) „Fríhöndlan (hefir) betur ráðizt enn áhorfðist, og... stórum endurlífgað ymsa hjargræðis athurði, jafnað verðlag á inn- og útendum varningi mörgum til hagsmuna“ o. s. frv.

M. Stephensen Eptirmæli stjándu aldar, (1806) bls. 562.

og landiour fer fram, eptir því effist sá hluti ríkisins og er það hinum blutum þess til góðs, því það lættir undir bagga með þeim, og lýkur upp mörgum þeim auðsuppsprettum sem áður voru byrgðar. Sè það eðliligt að íslenzkur varnaður verði fluttur mestmegnis til Kaupmannahafnar, þá verður þeim bæ enginn skaði búinn, en sè það ekki eðliligt þá kemur að því sem áður var sagt, að annmarki sá hverfur sem kaupmönum er meilugastur, að íslenzk vara safnist ofmikil á einn stað og falli fyrir það í verði; en þó verzlunarskipti Kaupmannahafnar eða Danmerkur við Íslendinga mínkuðu um nokkur ár, þá á Ísland meira rétt í slíku máli enn Kaupmannahöfu eða Danmörk, því hverr er sjálfum sér næstur; enda er og víst að viðskipti þessi jykist bráðum og yrði á skömmum tíma meiri enn nú, sem auðsætt er á dæmi Noregs. Kornvörur Dana verða Íslendingum jafnan velkomnar, og geti þeir flutt út til Íslands betri vöru og með lægra verði enn allir aðrir, þá mun og ugglæust að þeir sitja yfir allri enni íslenzku verzlun og hafa æru og þökk af landsmönnum í heimgjald, þar sem þeir hafa nú óþokka einn og álas. Því væri og ekki illa varið ef Danir tæki sig betur fram um að búa til sjálfir vöru þá sem þeir flytti út, þar sem þeir kaupa hana mestalla að nú sem stendur. Verzlunarfrelsið hlyti og að skerpa athuga stjórnarinnar á landinu, og vekja hana til að haga henni betur enn hingaðtil og landinu hagkvæmligar, svo og til að halda uppi stöðugum milliferðum milli landanna og í landinu sjálfu, til að stofna skóla og komu ymsu á fót sem með þirfti. — Að lyktum væri það og kaupmönum hinn mesti hagur, þó aldrei væri litið til annars enn þess, að þeir segja sjálfir að verzlunin á Íslandi sè þeim til einbers skaða einsog nú er. Þannig hefir Knúdtzon

stórkaupmaður ritað 1840*): "Svo hefir reynt," segir hann, "að flestir fastakaupmenn, sem hafa haft kaupstaði á Íslandi um hin síðustu 20—30 ár, hafa orðið félauðir, og svo hefir farið um allt land, en hinir, sem staðizt hafa, eiga að þakka það séríligum ótulleik og nokkurri heppni í fyrirtækjum sínum öðrum, sem ekki koma verzluninni við". Þessu trúa nú sumir ekki, ef til vill, en það er ekki óeðliligt þó svo fari, því verzlunarfjóturinn er kaupmönnum eins ónotaligur einsog landsmönnum þegar á allt er litið; en hversu sem þessu er nú varið, þá er það auðsæð hversu hræðiliga hart kaupmenn væri leiknir, að ota þeim þannig fram í háskann og ofurselja þá, þar sem ráðið er beint fyrir hendi: að sleppa verzluninni lausri, og sjá hversu færi. Sumir mundi nú reyndar segja, að enginn neyddi þá til að rekast í þessum háska, og þeir yrði að vera sömu breytingum forlaganna undirorpnir einsog aðrir; sumir mundi og segja, að í öllum löndum sè pottur brotinn, og víðar komist kaupmenn í þrot enn á Íslandi, eða að það væri undarligt og fráhverft öðrum dæmum, ef danskir kaupmenn færi að hleypa sér í ena íslenzku verzlun óneyddir, eins og þeir eru, ef þeir væri saunfærðir um að það leiddi til eintómrar glötunar; hitt væri aptur eins undarligt, ef engir kaupmenn úr öðrum löndum dirfðist til að leita verzlunar á Íslandi ef þeir mætti, þegar Danir gjöra það nú óneyddir, og þegar menn vita dæmi til að aðrar þjóðir hafa haft verzlun við landið um margar aldir að undanfögnu, og ekki látið af fyrri enn neyðin hrakti þá. Sè nú nokkur sannindi í þessu, þá veit eg að Íslendingar mundi ekki vilja vita af að Danir steypiti sér í slíkan

*) Í Kaupmannahafnarpósti 1840, Nr. 137.

háská að raunarlausu, heldur væri líkindi til að bæði þeir, og kaupmenn sjálfir allrabelzt, beiddist að verða lausir við slíkan vanda, og að reynt væri verzlunarsfrelsi að minnsta kosti, svo fleiri fengi að reyna sig á landinu enn þeir. Að öðru leiti er það hverjum auðsæð sem að vill gæla, að kaupmönnum opnast margir vegir til verzlunar og viðskipta við útlendar þjóðir ef verzlanin væri látin laus, sem þeim eru nú lokaðir, og af slíku leiðir sjálfkrafa að atorka þeirra vex með efnum, og leiðir gott af sér til framfarar landinu.

Það er alkunnugt, hversu lausakaupmanna-verzlun er Íslendingum langtum vinsælli enn verzlun enna svo nefndu föstu kaupmanna; nú þegar verzlan væri látin laus, og lausakaupmenn fjölgðu við það eigi lítið, þá eru líkindi til að landsmenn losuðust við þá verzlunina sem þeim væri ógeðsfeldari, og fengi aptur þá ena hagkvæmari. Ekki þarf samt að óttast að föst verzlun legðist af í landinu fyrir þessu, heldur yrði hún einmitt því fastari, og réttnefnd föst verzlun, því þá hefði þeir bezt af sem settist að í landinu sjálfu, og nýtti sér öll viðskipti sem þar bæri að þeim, hvaðan af landi sem væri, tæki vöru til verzlunar o. s. frv. Með slíku móti sameinast gagn landsins og kaupmanna, og verzlanin kemst í hið náttúrliga horf, þar sem verzlanin hefir verið barin bláköld fram hingaðtil og gengið þessvegna öll andhælis: Stjórnin hefir ætlað að koma kaupmönnum á Ísland, en þeir hafa lent í Danmörk; hún hefir bundið kaupmenn við tiltekna staði og ætlað með því að koma upp kaupstöðum, en einn hefir komizt upp kaupstaðurinn á fimmtígi árum, og hinum hefir orðið að sleppa úr kaupstaðaröð, og hefir þeim reyndar vegnað betur en þan; hún hefir ætlað að fjölga kaupmönnum í kaup-

stöðunum með því að skipa þeim að búa þar, en þeir hafa einmitt fækkað fyrir hið sama; hún hefir ætlað að efla kaupmenn með því að leggja tálmanir fyrir lausakaupmenn, en hún hefir með því aukið óvinsældir kaupmanna og vinsældir linna, og ekki getað varnað kaupmönnum við tjóni að heldur; hún hefir ætlað að sjá landinu fyrir fastri og nægri verzlun, en verzlun þessi hefir sýnt að hún hefir verið landinu ónóg bæði í kaupum og sölum. Mundi slík reynsla ekki vera nóg til að sýna, að verzlunin þarf viðgjörðar, og mundi ekki það sem fram er komið benda til þess hvorjumegin hið rétta liggur?

Sama verður enn framaná ef litid er til viðskipta Íslands og Danmerkur. Þó Danmörk hafi ein verzlun við landið, þá er ekki litid til þess með einu orði svo að það sé talið landinu til gyldis, og það eina, sem reiknað er, er 2—3000 dala sem koma í skipagjöld á hverju ári. Að öðru leiti er landið láta borga hvern skildíng sem hinum konúngliga dönsku stjórnarráðum, þarsem enginn Íslendingur situr í, dettur í hug að segja að landið eigi að borga, og þegar svo vantar til eptir þeirra reiknínqum, þá má það verða eptir sem eptir vill verða, þó landinu liggi lífið á, einsog t. a. m. um skólann, því þá er ekkert fyrir hendi neinstaðar, og Ísland er þá ekki lengur fylki í ríki Danakonúngs, heldur land sér, sem á að bera sig sjálft. — Það er auðsætt, að það er ekki auðvelt að segja hversu mikils virði en íslenzka verzlun mundi vera Danmörku, en til þess ef einhverr vildi taka eptir því betur skal eg færa til það sem kaupmenn hafa sjálfir sagt 1816, því það mun því síður mega rengja sem þeir eru manna sízt vanir að raupa af gæðum ennar íslenzku verzlunar. Klausen stórkaup.

maður segir svo, og hafa hinir aðrir helztu kaupmenn sem þá voru, Busch, Wulff og Isfjord, verið honum samdóma: "Þegar verzlunin á Íslandi var látin laus, 1786, var talið svo til að til Íslands færi á hverju ári að meðaltali 14—1800 lestir vöru; sè nú skipleiga talin 40 spesíur fyrir hvert lestarrúm (en þetta var venjuleg skipleiga á undan ófriðarárunum) þá missir Danmörk, þegar þessu er sleppt við útlendar þjóðir, hërumbil 70,000 spesíur á hverju ári; sè nú talið til að nokkur íslandsförl verði send til Miðjarðarhafs og fengi þar flutninga, t. a. m. að helmingi, þá eru mistar 100.000 spesíur, 400 sjómanna verða atvinnulausir og ná ekki æfingu í sjómennsku, og er það ekki lítils virði þegar Noregur er kominn undan — þetta leiðir nú beint af, ef verzlunin verður látin laus. Þaradanki missa í allir verknaðarmenn sem eiga undir sjómenskunni, bæði timburmenn, strengspunamenn, seglgjörðarmenn o. fl., ef á að gefa slíka verzlun burtu, einkum meðan vèr (Danir) erum svo veikliga staddir sem vèr erum nú, og þursum svo mjög að nýta allt hvað vèr eigum ráð á. Þá eru ekki atkvæðaminni þeir enir miklu peningar sem verzlun þessi ber inn í landið (Danmörku), og sèst það bezt í tollkammerinu, en eg hefí ofnauman tíma til að leita að því; þetta kemur af því, að mesti hluti íslenzkrar vöru er fluttur hëðan til annarra landa, og er það heinn ábati, þareð íslenzk vara er að mestu leiti borguð með danskri vöru*), eða með slíkum vörum aðkeyptum sem bættar eru síðan hër í landi". Eg gjöri ráð fyrir að lesendum þyki kaupmanninum segjast drjúgliga frá, og að þeir taki eptir hversu ræktarmikill hann er við Ísland, þegar hann gjörir ráð fyrir að Danmörk

*) Það hefir verið þá, þegar hann ritaði.

missi alla verzlun við landið í sama vettfangi og hún væri látin laus; því þetta væri, einsog hverr einn sér, ónæguligt, nema verzlun Dana hefði verið landinu til ens mesta niðurdreps, en á það lítur maðurinn ekki, því hann sér ekki sólina fyrir Danmörku, því síður hann sjái Ísland. En þó gjörir hann samt minna úr verzluninni enn hún var um þær mundir, einsog von er til, því hann telur eptir lestatali því sem var í tíð konungs-verzlunarinnar, en hið sanna er, að frá því 1787 og þángaðtil 1807 fóru til Íslands að meðaltali 56 skip og 2275 lestir vöru á hverju ári. Frá því 1817 og þángaðtil 1834 hafa farið að meðaltali 55 skip með 2342 lestir á ári, og er þá talið svo til, að vara sú sem flutt sé til Íslands á ári sé 500.000 dala virði, en sú 700.000 dala sem flutt er þaðan aftur*). Nú má gjöra ráð fyrir, að verzlunin hafi vaxið síðan töluvert, og mun ekki ýkt mjög þó metin sé vara sú öll sem nú er flutt til landsins á 900,000 eða allt að millión dala á ári, og útflutningsvara hærra að því skapi. Á þessum atvinnuvegi lifa og að vísu 2000 manna í Danmörku, og má það reyndar vera nokkurs virði. Væri nú svo ástætt, að Danmörk misti alla verzlun við landið ef hún væri látin laus, einsog kaupmenn hafa gjört ráð fyrir, ættum vör þá að lifa skada þann bótalausan að öllu, sem landið hefir af að slík verzlun haldist? er nokkur skylda til, að einum hluta ríkisins sé þannig kastað fyrir sætur hinum, sem að vísu hafa ekki meiri réttindi, ef ekki minni? Ef vör vildum ekki selja velferð landsins og alla líkamliga framfarir, þá ættum vör þó enn síður að gefa hana, og allrasízt

*) Þingtíðindi Holseta (*Holsteinische Ständeszeitung*) 1835—36; *Allenaer Merkur* 1839. Nr. 109.

ríkari þjóð enn vèr erum, sem ekki þarf hennar við, því það er sýnt áður, að Danir eyða minnstu af vöru þeirri sem frá Íslandi er flutt, og búa til mionst af því sem þángað er flutt, enda væri og nóg atvinna handa þeim þó Ísland væri ekki neydt til að veita þeim hana. En væri nú hinsegin ástætt, sem eg ætla verða mundi, og mikil rök eru þegar tilfærð, en síðan skal sanna með dæmum, að verzlun Dana á Íslandi þverraði að engu þó allar þjóðir fengi að eiga kaup á landinu, heldur yrði hún einsmikil eður meiri enn nú, og það vinsælli sem hún væri þá bygd á réttlæti og engri lagakúgun, þá væri því sjærstaðara að líta slíku fram fara, og spilla framsörum Íslands engum til gagns, og lýsir það enum mesta gúnguskap og fávizku landsmanna að þessu er ekki kippt í líðinn fyrir laungu síðan.

Eun styrkist máll vort þegar gætt er hversu hagar til um verzlun annarra þjóða og verzlunarlög. Eptir því sem fólksmergð eykst í löndunum og handliðnir taka framsörum, eptir því vaxa nauðsýnjar þjóðanna á einn veginn og verzlun og vörutilbúningur á hinn. Hver þjóð keppist á við aðra að búa til sem mest af varnungi og selja hvar hún getur, og sumar þjóðir hafa svo mikið tilbúið að þær fá ekki kaupendur að í einu. Þær sem búa mest til og mestar hafa verksmiðjur girnast helst óunna vöru, til að hafa ábata á tilbúningnum, og má það einnig verða hinum hagar, sem skemur eru komnar, að kaupa heldur tilbúna vöru af þeim sem hafa hana bezta enn að búa hana til sjálfar með meira kostnaði og þó lakari, nema þær leggi alúð á að taka sér fram sem bezta, en sú framsör fer eptir efnahag og verzlunarmagni þjóðanna. Nú er það alkunnugt, að frá Íslandi er mest megnis flutt óunnu vara, og er þá auðsætt að nær liggur

að flytja hana til þeirra landa sem best geta hagnýtt sér hana heldur enn að flytja hana fyrst til Danmerkur og síðan þangað. Svo er og um ymsa vöru sem Íslendingar búa til, og útgengilig er þar sem mikið sækir að af sjómönnum. Eg tek til dæmis að flytja ull beint til Svíþjóðar, eða prjónles til Hamborgar, og svo um flest annað. En mest er undir komið að gæta að verzlunarlögum þjóðanna. Því hefir verið framfylgt í öllum löndum með ærnu kappi, að reyna til að draga sér, og einkum að koma peningum inn í landið. Allir hafa viljað selja, en enginn viljað kaupa, því hverr hefir ætlað að græða á öðrum. Á þessari heimsku, og svo á því að meta peninga meira enn aðra vöru, eru grundvölluð öll verzlunarlög norðurlöfþjóða, og menn sáu ekki annmarkana á því fyrrenn á seinna hluta átjándu aldar, ná þá nærri geta að ekki verði öllu því kippt í lag á 50 árum sem búið er að færa úr lagi um aldaradir, enda þarf og ekki að vænta að menn geti sannfært þá sem eru samgrónir reglum þeim, sem áður hafa staðið svo lengi, og þeir eru uppaldir við eða hafa stjórnað eptir sjálfir. Þannig er því varið, að hugvekjur margra ágættra manna um frelsi allra atvinnuvega og einkum allrar verzlunar, hafa fest svo veikar rætur enn, þó þeim miði smámissan áfram; er það og mjög þeim til tálmunar að menn geta ekki séð af tollum þeim sem fylgja enni bundnu verzlun, því það var en eldri grundvallarregla að leggja ærna tolla á aðflutninga, en launa útflutninga, til þess að láta aðra eiga undir sér, en eiga ekki undir öðrum, hanna að flytja peninga úr landinu, o. s. frv. — Hér er ekki rúm til að sýna nákvæmlega og sanna hve heimskuligt þetta er, og sýna með dæmum hvílikum skaða það hefir af stað komið, en eg get þess að eins, að það mun

hverjum auðsætt hverju tollar koma af stað: þeir hleypa upp vörunni fyrir kaupendum meðan kaupmaðurinn getur komið henni út, annaðhvort sér að skadlausu eða þó í nokkurn skaða sé, ef svo stendur á að hann þykist ekki geta umflúið það. Sé tollar enn hærri þá fælið það alla kaupmenn burtu, og sjá menn á Íslandi að 50 dala tollur á hverri lest er nógur til þess. Þetta hefir verið gjört í því skyni að landsmenn sjálfir í hverju landi skyldi búa til sömu vöruna og selja betur, en svo hefir farið víðast, að tollurinn hefir orðið skattur á landsmönnum*) eða verðlaun handa enum útlendu, sem hægst hafa átt með að búa vöruna til, því þeir hafa þá tekið sér meira fram enn áður í tilbúningnum og unnið þannig upp tollgjöldin, en innlendum hefir orðið jafnt ágengt og áður. Eins auðsætt er hitt, að verðlaun fyrir útslutninga á vörum er gjöf eða verðlaun handa þeim sem eyða vörunni í öðru landi; ef ríkið væri t. a. m. látið gjalda kaupmönnum 6 skildinga uppbót á hverjum potti af brennivíni, því sem til Íslands er slutt, þá væri það sama einsog allir menn í ríkinu legði saman til að gefa hverjum þeim Íslendingi hálfan áttunda dal til verðlauna, sem keypti 120 potta til að drekka eða eyða. Stjórnin byði þá að gefa hverjum þeim 6 skildinga sem drykki pottinn. Með þessu móti yrði viðlík verðlaun fyrir að drekka upp brennivínstunnu einsog voru áður fyrrum fyrir að hlada sæmiligan túngarð. Eg lofa reyndar ekki örlæti þetta, þegar það kemur svo fráleitliga við einsog nú var sagt,

*) „Síðan fyrir 20 árum hefir hvef verksmíðjan verið lögð niður eftir aðra (í Danmörku), og þær sem eftir eru geta ekki haldið í við enar útlendu, þó þeim sé lagður til verndar svo hár tollur að hann er nærri helmíngur verðs“.

Nathanson stórkaupm. 1834.

Því það er sýnt að þeim ferst ekki líðliga að vera höfðingjar sem velja slíkar gáfur, en höfðingskapur þessi má koma svo niður, að hann verði þeim að góðum notum sem við tekur, og svo mætti hann verða oss, ef vör hagnýttum hann í tíma með verzlunarfrelsinu. Svo er enn víða, að álögur eru lagðar á skip og farma, sem útlendir fara með, í mörgum löndum í Norðurálfunni, en hliðrað til við innlenda; með þessu móti má opt svo fara, að enginn maður annarr en Frakkar sjálfir geti sér að skaðlausu keypt fisk á Íslandi og flutt til Frakklands, enginn nema Spánverjar sjálfir til Spánar, o. s. frv., en þeir gæti aptur gefið meira fyrir fisk á Íslandi enn aðrir ef þeir fengi að sækja hann sjálfir. Þegar slíkt leyfi væri gefið er og alllíklegt að fiskiveiða-ferðir Frakka og Belgja legðist annaðhvort niður, af því þeir hefði betra af að kaupa fisk af Íslendingum enn að gjöra út skip með ærnum kostnaði heiman frá sér til þess, eða að þeir legðist að með fiskiskip sín á Íslandi, svo landsmenn gæti tekið þátt í aflanum með þeim, þarsem þeir gjöra nú lítið annað enn spilla veiðum og fæla fisk undan landinu*). Þegar nú svo stendur á fyrir oss, að vör erum ekki færir til að sitja einir yfir verzlun vorri, þá ættum

*) Menn kvarta yfir að fiskur gangi ekki grunnt vegna niðurburðarins frá þessum enum útlendu fiskiskipum, en menn gá ekki að því, að Friðrekur hinn Sjórdi hefir bannað þeim að fiska nær enn 4 vikur undan landi, og lét taka mörg skip fyrir þeim vegna þess þeir brutu móti því; á seinni tímum veit eg ekki til að banni því hafi verið breytt, en því hefir heldur ekki verið fylgt, og er það að einu leiti illa farið, því landsmenn mundu þá heldur hafa lagt kapp á að það væri aftekið, en nú spillast veiðar landsmanna, án þess þeir hafi aptur það gagn af heimsóknum þessara þjóða sem þeir mætti hafa.

vér ekki að ybbast við aðra oss sjálfum til skaða, eða láta stjórn vora gjöra það, svo að vér ekki segðum til vilja vora, heldur leita alls þess hagnaðar sem auðið má verða. Nefnd embættismanna vorra hefir og breift við þessu máli á fyrra fundi sínum, 1839, eftir frumvarpi kammerráðs Melsteðs*), en ekki hefir heyrzt að stjórnin hafi gjört þar neitt við til hagræðis landinu, enda mun það hvorki auðsótt við Frakka né Hollendinga né Belgi að lækka toll á íslenskum fiski, meðan þeim eru bönnuð öll viðskipti við landið, einsog nú er, og ekki vænti eg neinnar bótar á því máli fyrri enn verzlunin er látin laus að öllu; er það og því hægra fyrir hendi að jafna þetta mál, svo sem öllum er fyrir beztu og skynsamligast er, sem ríkissjóðurinn missir einkis í þó verzlunin sé látin laus og engir tollar af henni teknir, en þessu er optastnær barið við í slíkum málum, þegar leysa skal fjötra af verzlun eða atvinnuvegum.

Rök þau sem hínagðtil hafa verið sýnd til þess, að verzlunarsfrelsi á Íslandi hljóti að verða öllum að góðu, eru reyndar svo sterk, hvort sem mér hefir heppnast að gjöra þau mönnum fullljós eður ekki, að flest mál mundu þykja sönnuð til hlýtar þó röksemdir væri bæði færri og veikari; og þó er enn eitt atriði eftir sem eigi styður lítið málið. Það mætti detta sumum í hug, að mest af því sem hér hefir verið talið væri ætlun einstakra manna, sem ekki væri kunnugir veröldinni og allrasízt kaupverzlun og landstjórnarreglum, heldur setti saman að hugþótta sínum það sem mönnum þætti gaman að heyra. Eg skal því leitast við að leiða með nokkrum dæmum rök til þess, að engin hættu væri að veita fullt verzlunar-

*) Nefndartíðindi I, 169—171.

frelsi á Íslandi, þó landið væri enn hágstaddara enn nú; að líkindi sè til, að verzlun Danmerkur við landið færi ekki minkandi ef ekki heldur vaxandi, og að tekjur landsins yxi við verzlunarfrelsið. Dæmi þessi tek eg einúngis frá löðum Danakonúngs, sem eru eða verið hafa, og gjöri eg það með ásettu ráði, til þess að allir sjái að þau eru ekki tekin Íslandi í vil. Fyrsta dæmið tek eg frá Finnörk; þar er land, sem er í flestum greinum lakara og harðara enn Ísland, en í engu betra. Land þetta var lagt undir verzlunarokið sama og Ísland, nær því hundrað árum síðar *), og bar það þoliamóðliga um 70 ára nærfellt; þá var landið svo ásigkomið að þar var verzlun að alls fyrir 90,000 dala virði á ári hverju **), en kaupstaðaskuldir Finna 300,000 dala, því þeir voru bundnir fyrst með lánum þangaðtil þeir voru ekki orðnir sjálfrá sín ráðandi, en því næst lögðu þeir árar í bát og höfðu ekki dug til að hafast neitt að, nema lögðust fram á kaupmannsbordið og létu þar fyrir berast, þangaðtil þeir fengu lán til að treina líf sitt og sinna um stundarsakir, en ekki til frambúðar. Með þessu móti lifðu Finnmerkurbúar þangaðtil einhverra bragða varð að leita, og varð Fjeldsteð þeim drjúgari enn söðurlandi sínu Íslandi, því með tilstyrk hans var verzlunin á Finnörk látin að öllu laus 1789, bæði við innlenda og útlenda. Margir mættu hugsa að land það, sem ekki átti meira verzlunarmegin enn þriðjung móti Íslandi, og þar sem allt fólk var miklu aumara enn Íslendingar hafa nokkru sinni orðið, mundi hafa eyðzt að öllu þegar verzluninni var sleppt allt í einu við allar þjóðir; menn mundu hafa

*) 1697; Ísland 1602.

**) Á Íslandi var verzlun um þær mundir fyrir 300,000 dala virði.

hugsað að annaðhvort kæmi þángað enginn, svo allt dæi útaf í sulti og seyr, eða að útlendir menn tæki landið og eyddi vesælingum þeim sem verzlunarokið var búíð að kúga úr alla mannslund og alla dád. — En ekkert kom þetta fram. Skuldirnar mistust reyndar, en þær voru farnar hvort sem var; þarámóti hafa Finnmerkur-búar reist rönd við síðan, og hafa miklar fiskiveiðar og verzlun, og kallaðir harðir menn og sjörugir; þar eru og komnir upp margir esnamenn og kaupstöðum fer óðum fram. Þess má og geta að kaupstaðabúar þar eru komnir það á undan Íslendingum að þeir hafa prentsmiðjur, og eru þar prentuð dagblöð og mart annað. Þetta ætla eg sé ljóst dæmi til þess, að Íslandi væri enginn háski búinn þó það næði verzlunarfrelsi, og ef satt skal segja þá hefði það verið fengið ef Ísland hefði verið eins ónýtt og Íslendingar eins dádlausir og Finnar voru, en fyrir því að ávallt hefir verið nokkuð á landinu að græða og verzlun þess, þá hefir það verið teymt við hönd sér, og ómöguliga mátt sleppa því lausu. — Þá tek eg annað dæmi frá Noregi, til að sýna að líkindi eru til að Danmörk missi ekki verzlun við Íslendinga þó hún væri látin laus. Kristján hinn sjötti hyrjaði á því að binda alla korn-verzlunina í Noregi til Danmerkur, einkum alls suðurhlutans, svo enginn mátti flytja þángað matvöru nema Danir einir. Þessu fór svo fram um 40 ár að ýmist var öllum Dönum leyft að flytja korn til Noregs, ýmist Eyðönum einum, ýmist bæði Dönum og Holsetum, og ýmist þá öllum þjóðum; vallt á þessu svo opt um þessi 40 ár, að Martfelt, sem ritað hefir um það mörg beisk sannindi, hefir sýnt að svo telst til að skipt hefir verið um grundvallarreglu á hverju

ári, og verið annað árið einokun en annað frelsi*), enda var og rit hans 16 ár óprentað, vegna þess Gúldberg enum gamla þótti það of djarfyrft við stjórnina. Síðan var verzlun Noregs í mörgu bundin við Danmörku þángaðtil skilnaður varð, en uppfra því hefir bæði Nathanson og aðrir, sem ritað hafa um þessi efni, játað, að Danmörk eigi meiri verzlun við Noreg enn áður, og sè verzlun þeirra Norðmönnum langtum geðfeldari, og bera þeir þó Danmörku aldrei illa söguna. Það heyrðist og tíðum meðan Danmörk og Noregur voru saman, að Noregur lifði á Danmörku, og Norðmenn mundu slokna útaf fyrir matarleysis sakir ef Danir væri ekki; alltaf yrði að vera að senda vesælíngs Norðmönnum ögn af mjöli eða korni, o. s. frv., en ekkert hefir heyrzt um þetta síðan Noregur skildist við, því nú vita menn og hafa sèð, að hafi Noregur ekki mátt telja eptir Danmörk þá hefir ekki Danmörk þurft að telja eptir Noregi. Þannig er eg og sannfærður um að fara mundi ef verzlun væri látin laus á Íslandi: Danir verzlðu þar eins eður meira eptir enn áður, eptir því sem verzlunarmegin jykist í landinu, og allar eptirtölur þögnuðu en vinátta og samlyndi batnaði, svo hvorir metti aðra sem bræður sína, einsog þeir eru í raun og veru. — Hið þriðja dæmi tek eg frá Vestureyjum, þeim er Danmörku hafa fylgt. Það er kunnugt að Norðurálshjóðir hafa með ofríki kúgað alla Vesturálfa um langan aldur, og hver þjóð tekið sinn hluta. Þarameðal hafa Danakonungar keypt sèr þrjár eyjar, og haldið þeim til að eiga verzlun við Danmörk eina. En þó eyjar þessar sè svo frjófsamar sem nokkurr blettur má verða á þessari jörðu, þá stóðust þær ekki heldur ánauð þessa og við

*) Martfelt, *Kornhandels-Plan*.

sjálft lá að allir búendur mundu flosna upp, þángaðtið þau úrræði voru höfð að láta verzlunina lausa við allar þjóðir (1832). Síðan hafa eyjarnar rétt við, og ríkis-sjóðurinn sjálfur hefir haft svo mikinn hag á frelsinn, að menn hafa talið til að tekjurnar hafi aukizt um 172,000 dala á enum fyrstu 5 árum*). Á fyrstu árunum minkaði reyndar verzlun Dana nokkuð þar á eyjunum, því kaupmenn úr fríveldunum voru nær og buðu betur, svo Danir fengu lókustu vöruna, en stjórnin hefir ekki lítið á það, einsog rétt var, heldur á hag eyjanna sjálfra og ríkisins alls. — Vilji menn hugleiða hversu mikið verzlunarhagur og stjórnaraðferð kemur af stað, þá er ekki ófróðligt að hera saman Hjaltland og Suðureyjar við Færeyjar. Það kemur öllum saman um, að ekki verði gjörður munur á gæðum þessara landa; hvorutveggju eiga ágæt fiskisvið og kviksjárrækt er aðal-atvinnuvegur þeirra á landi, en svo er misjafnt á haldið að þar lifa 60,000 manna á Hjaltlandi og Suðureyjum sem 7000 lifa á Færeyjum á jafnmiklu landi. Hjaltlendíngar alla ekki rúgs öðruvísi enn svo, að þeir hafa stráið til að vesa hatta úr, því axið nær ekki þroska; bygg og hafrar heppnast þeim aptur sæmiliga, en einkum eru fiskiveiðarnar þeim aðalauðsuppspretta. Færeyíngar apturámóti kunna hvorki að verka saltfisk svo í lagi sè og ekki að setja jarðepli, enn síður þeir hafi neina kornirkju, og svo eru bæir þeirra, að amtmáður þeirra sjálfur óskaði sèr, þegar hann ferðaðist um Hjaltland, að hann ætti eins fallegt íbúðarhús einsog kaupmannanna í Leirvík eða gestgjafahúsið þar. Það er nú kunnugt að Hjaltland og Færeyjar voru lengi frameptir undir sömu stjórn, og var ekki gjörður

*) „*Fædrelandet*“ 1839, (20 Maf).

munur á gæðum landanna, en annað landið hefir haft verzlunarfrelsi síðan á 15du öld að það skildi við Dani, en hitt legið undir enu sterkasta verzlunaroki síðan 1691, og þángaðtil enn í dag, hvað sem hëðanaf verður, því verzlanin við Færeyínga hefir jafnan verið til ábata einsog verzlan við Íslendinga, og sagt er að af henni komi nú hërumbil 12,000 dala á ári í ríkissjóðinn í hreinan ábata; er það allsæmiligur auka-skattur á 7000 manna.

Þessi rök, sem nú hafa verið til færð, sanna að mínu viti til hlýtar, að verzlanin þarf að vera frjáls á Íslandi ef gæta skal gagns landsins og alls ríkisins einsog vera ber. En því auðsærri verður árángur verzlunarfrelsisins og hagur og velgengni Íslands, þegar þess er gætt, að landið hefir svo mikið efni í sér að það launar hvern þann kostnað sem til atvinnuveganna væri lagður með skynsamligum hætti, og getur þessvegna borgað gæði þau sem því verða flutt. Það er hið mesta mein hversu lítið Íslendingar meta gæði landsins, og hversu torvelt er að koma þeim á þá trú, að það launi nokkra fyrirhöfn, þarsem allar þær þjóðir sem dugnaður er í verja öllum kröptum og öllum efnum til að bæta lönd sín og atvinnuvegu, og halda með því við jörðinni og bæta hana, því þeir vita að hún gengur af sér þegar er henni er ekki sinnt með ræktun og forvirkjum. Þetta hefir reynslan sýnt í enum beztu löndum og frjófsömu-ustu, t. a. m. á Ítalíu, þarsem fáeinar þúsundir manna lifa nú á því svæði og hafa fyrir heitarland heilar sveitir, er áður veittu milljónum manna fulla atvinnu; og þegar slíkt ber við í enu fagrasta landi og góðviðrasamasta í Norðurálfu þá er ekki annars von enn lakara verði á Íslandi og í hverju einu af enum kaldari löndum. Það er og kunnugt, að í öllum enum norðlægari löndum hafa

menn komið upp jarðarræktinni einsog öllum öðrum atvinnuvegum með enu mesta kappi, kostnaði og atorku, sem alltaf hefir sýnt maður eptir mann, svo hverr hefir bætt og aukið eptir annann. Það mun virðast ótrúligt hverjum þeim sem nú sèr Kaupmannahöfn og Sjáland, að ekki skuli vera nema 800 ára síðan að þar var fen og foræði á landi, og smá sund og grjótlausir leirhólmar, sem nú stendur einn hinn reisugligasti höfuðstaður; eða að ekki skuli vera lengra enn rúm 300 ára frá því að kálirkja og garðarækt komst á í Danmörku til riða, eptir að Kristján hinn annarr var búinn að fá Hollendinga til að taka sèr bústað á Ámakri við Kaupmannahöfn; eða að ekki skuli vera lengra enn 200 ára síðan að Lundúnarmenn urðu að kaupa maturtir til bæjarins frá Hollandi og Flæmingjalandi. — Það er alkunnugt hversu mikin kostnað Englar hafa fyrir akurirkju sinni, svo að þeir kaupa áburð úr öðrum löndum og draga að sèr langarleiðir*), enda hefir og landið tekið þvílíkum viðgangi, að það ber víðast hveiti, þar sem það óræktað bæri ekki nema gras, og með jarðarrækt þeirri sem Danir hafa ekki nema rúg. — Þess er áður getið, að þegar verzlan er frjáls flytur hver þjóð það af gæðum sín eða annarra sem hún getur yfir komizt, og tekur í móti vöru þess lands sem flutt er til, eður aðra verðáura, t. a. m. penínga, og er þá hið sama sem hitt landið sjálfst hefði þessi gæði; en það er undir komið að gæði landsins sè þeirrar tegundar og svo vel umvönduð að þau sè girnilig öðrum

*) Þess má geta að Englar hafa fyrstir tekið upp að hafa mæluð hein til áburðar, nú hafa þeir tekið uppá að safna fugladriti, og þykir það hinn ágætasti áburðar og svo kröplugur, að blanda þarf miklu til þess hann verði við hæfi.

þjóðum; og því næst að þau sé svo mikil og verði aukin svo mjög, að þau hrökkvi til að kaupa fyrir það sem menn þarfnast eða girnast. Undir þessu er komið hversu mikið gagn landið getur haft af verzlunarsfrelsi, og hversu miklum framsförum atvinnuvegirnir geta tekið. Þetta verður ekki fjölyrt í þessum þætti, því það er mjög mikið efni og margbrotið, en þó er það eitt hið allra merkiligasta, og þirfti þess einkum á Íslandi að það væri grandgæfliga rakið, vegna þess að landsmenn vantar það traust á landinu og sjálfum sér, sem þarf að vera stöðugt og óbrigðult hjá hverri þeirri þjóð sem hugsar til að láta sér fara fram en ekki aptur.

Þegar vör skoðum gæði Íslands, þau sem nú eru, þá eru þau reyndar fá, af því allá handvinnu að þeim vantar að kalla má, en þau eru mikil í sjálfum sér og fullkomin nauðsynjavara flestum öðrum þjóðum. Ull, tólg, kjöt, skinn, æðardún, fiskur, lýsi og brennisteinn eru og munu verða útgengiligar vörutegundir meðan mannkynið er uppi, og þetta er megin-vara Íslendinga nú sem stendur. Meðferð á vöru þessari kemur ekki vörunni við í sjálfri sér, þó einsmikið sé undir henni komið og vörunni sjálfri. Því hafa margir tekið eptir hversu illa og sóðaliga fjöldi manna á Íslandi fer með vöru sína, og mörgum þykir sem það fari sumstaðar í vöxt; hafa og ekki allfáir fæðurlandsvinir ritað um það hugvekjur. Þetta er bæði satt og það er einnig hið mesta mein landinu, því ill vara skemmir eigi að eins fyrir sjálfri sér, heldur er hún og þeim til svívirðingar sem selja, og kemur illum róm á landið sem hún er frá, og alla þjóðina, fyrir óþrifnað og vitleysu. En ekki hefi eg trú á að hugvekjur góðra manna hafi miklar áhrifur á þorra landsmanna um þetta mál, nema þá sem meta

veraldlligan ábata minna enn dygð og ráðvendni, þó skaði fylgi, meðan verzlani er í því horfi sem nú er. Til að bæta úr þessu liggja tveir vegir: og er annarr sá, að binda verzlunina á sama hátt og áður, og hrinda landinu aptur niður í endalaust volæði, en hinn er að láta verzlunina enn frjálsari, til þess að ábatinn sjálfur geti kennt mönnum að vanda vöruna æ betur og betur. Á meðan verzluninni er svo háttáð sem nú er, er engin von að umbótum verði framgengt, því færstir kaupmenn taka í sig að gjöra mun á vöru, en þegar þeir gjöra það þá fer svo optast að enum auðugu er vilnað í, annaðhvort með því að taka af þeim verri vöru enn öðrum, eða að bæta þeim upp á annann hátt það sem varan er felld; mismunur sá sem gjörður er á góðri og illri vöru er og optastnær of lítill, svo menn hafa skaða af að bæta vöruna þegar menn geta komið henni út annarsvegar með litlum eða engum afföllum. Meðan þannig er lítið á mennina, en ekki á vöruna sem þeir flytja, er ekki von að vel fari. Setti menn nú eiðsvarna virðingarmenn í kaupstöðum, og létu þá meta hvort varan væri gyld eður ekki bæði af hendi kaupmanna og landsmanna, og hafa kaup að tiltölu af hvorumtveggja, þá mundi það varla svara kostnaði nema í Reykjavík eða í enum stærstu kaupstöðum, og megn óánægja mundi rísa af því margsinnis, og einkum fyrst í stað, en þó væri slíkt helzt reynanda meðan verzlani stendur svo sem nú er. Verzlunarfrelsi kenndi mönnum bezt að vanda vöru sína, eins á Íslandi og í öðrum löndum, það mundi kenna þeim að skilja illt frá góðu, og gjöra réttan mismun varningsins; þá mundi sannast að hugvekjum um svo áriðanda málefni væri ekki kastað í vind, því þá fylgdi ábatinn jafnframt og yrði gagni landsins samfara; þá yrði ymsir

sem ekki vildi annað enn úrval úr vörunni og borgaði það því betur, en sumir létu sér lynda hið lakara með lægra verði.

Þvínæst er að hugleiða hið annað atriði: hvort gæði landsins sé svo mikil eða geti orðið, að nokkuð sé fyrir þeim að gángast. Eg ætla ekki að dirfast að bjóða landsmönnum mína ætlun um þetta mál, en ég ætla í fáum orðum að skíra frá áliti annarra manna, og þarameðal útlendra ferðamanna og þorkels Fjeldsteðs, þess manns sem kunnugur var bæði Danmörku og Noregi, og þaraðauki viðlesinn um hag annarra landa sem koma mega í samjöfnuð við Ísland; hann er einnig því gyldara vitni, sem hann hefir sýnt í mörgu áliti sínu um Ísland að honum var lítt sýnt um landið sjálfs þess vegna, heldur vegna ríkjanna einungis, og vildi hann fyrir því láta flytja þángað nýlendumenn til afla og allra enna stærri fyrirtækja, sem hann treysti ekki Íslendingum til fyrir vankunnáttu sakir og ódugnaðar; hann var og kunnugur Íslandi sjálfu, því hann var í enni miklu land-kommission 1770, og ferðaðist um landið. Um landbúnað má vitna til margra um það, að jarðarrækt og kviksfjarrækt mætti aukast margfalt, og svo mjög að færstir mundu trúa því nú, og það þó aldrei væri hugsað til annars enn grasirkju og garðaræktar. Sannanir um þetta og dæmi margra merkismanna eru deginum ljósari, og margaýnd, bæði í ritum lærdómslista félagsins, og í "Hugvekju" assessors Johnsens *); eg treysti því og, að bústjórnar-

*) Í riti þessu virðist mér fullsannað, að menn hefði ábata af að taka peninga á leigu og verja til jarðabóta, einungis til grasirkju, og er hörmuligt að vita að heil tunna gulls (Johnsens hugvekja bls. 187 og 198) skuli vera látin bera að sinni í

félögin leiði öll þvílík dæmi í ljós og sanni þetta mál, sem svo mjög ríður á tilgáangi þeirra til framkvæmdar. Ekkert ætti að vera bændumkærara ennað skíra félögum þessum frá tilraunum sínum og árángri sem allra glöggvast, og þegar dregið væri saman úr slíkum skírslum í eitt mætti það verða eitt hið þarfligasta og bezta rit, og skemtiligt þaraðauki, einkum ef búnaðarrit frá öðrum Norðurlöndum væri höfð til styrks og til að vekja eptirtekt á ymsum atriðum. Þegar menn væri farnir að leggja hug á slík störf, og hagnýta þau en ágætu ráð sem "Hugvekjan" gefur um meðferð penínga og arðsemi, og verzlunarfrelsið veitti atvinnuvegunum fjör og afl, og hvetti áhuga manna með ábatanum, en síðan yrði samfara dæmi enna eldri og reynsla og dugnaður með kennslu enna yngri, þá er fyrst von á stöðugri framfær, og þá mun sannast að menn hafa ekki gjört sér hingaðtil meira í grun um gæði landsins enn sannindum gegndi. — Eg sagða þegar, að eg tæki einkum Fjeldsteð til sönnunar um þetta efni, og læt eg hann tala sjálfan, svo ekkert afbakist af mínum völdum. "Það er að vísu satt," segir hann, "að Ísland er ekkert Kanaans-land. Þó það drjúpi af mjólk þá drýpur það þó alls ekki af

Danmörku, eða hvergi, og töluverðir peníngar þaraðauki liggja fyrir ónotaðir hjá landsmönnum sjálfum, í stað þess að setja þá í alvinnuvegu landsins, þegar búið er að sanna að þeir sé eins óhultir og "gullhúsið", og óhultari — má bæta við — þegar til lengdar leikur. Af einstökum dæmum virðist mér dæmi Ísleifs etazráðs Einarssonar vera eitthvert hið merkiligasta: að heyafli hans sexfaldaðist nær því á 15 árum, jafnframt og sláttumannahald minkaði um þrjá fjórðu parts (Hugv. bls. 148), svo að einn sláttumaður aflaði þar fyrir átta kýr, sem fjórir höfðu áður aflað handa hálfri annari.

hunáangi. Það er undir köldu lopti, en þó ekki frábærlega köldu. Það vantar skóga, og þessi galli er allra mestur og allra bágastur til umbóta, svo þó margar milljónir dala þirfti til að koma upp skógum þá hækkaði landið miklu meira í verði enn því sætti. Það vantar korn, en það er ekki víst nema úr þessum skorti verði bætt, og þó aldrei yxi korn á landinu, þá bæta aðrir kostir landsins úr því, ef þeir eru vel hagnýttir*). Aptur á móti hefir Ísland svo auðug fiskisvið sem nokkurt land á annað, bæði í Norðurálfunni og annarstaðar; því fiskisviðin fyrir norðurhluta Vesturálfunnar og við Nýfundna-land eru hvorki meiri um sig, nè óhultari nè fiskisælli enn undir Íslandi, eptir því sem Englar og Frakkar segja sjálfir frá**). Eptir frásögn Raynals þá þarf ekki að gjöra ráð fyrir (eptir því sem var 1770) að menn afli meira enn 700 hlut á fiskiskipum við Nýfundnaland, og Frakkar hafa talið sér skaða á fiskiskipa-útgjörð þángað (þegar allt er saltað í skipinu) 14 af hundraði hverju, en við Ísland hafa slíkar fiskiveiðar jafnan borgað sig. Jón Eiríksson telur svo til, að 1300 fiska hlutir fáiist við Ísland með þessu veiðilagi***), og Balle kaupmaður gjörir ráð fyrir 1536 fiska hlut****). Eptir þessu yrði fiskiveiðar við Ísland miklu betri enn við Nýfundnaland, og þó hafa Englar fyrir laungu síðan talið sér 500,000 punda af fiskiveiðum þar, af því þeir hafa setzt að á landinu

*) Það er kunnugt, bæði á örnefnum og öðru, að akurirkja hefir verið á Íslandi langt fram á 14du öld, og það töluverð fyrir sunnan.

**) Fjeldstedt om en ny Handelsindretning for Island, bls. 7.

***) Deo, regi, patria, bls. 150—51.

****) Balles *oekonomiske Tanker*, II. 56—60.

og verka þar fiskinn, en á Bretey (*Cap Breton*) höfðu Frakkar áður fyrrum svo mikinn fiskiútveg, að það þótti vesæll kaupmaður sem ekki hafði úti 200 fiskiskútur*). Við lönd þessi kemur hafis á hverju sumri, og í sjálfri Kanödu, sem nú er orðið vel ræktað land, er miklu kaldara enn á Íslandi, eptir veðurbókum þeim sem ritaðar hafa verið á báðum stöðum. Nýfundnaland er þarðauki gæðalaust að flestöllu öðru enn fiskiveiðunum, og þó eru þar allt að 100,000 innbúa, og aðalbær með 12000 innbúa, en á Bretey búa 28000, og er hún þó ekki stærri enn 14di hluti Íslands**). Fjeldsteð þekkti einnig vel til fiskiveiðanna í Noregi, og á Finnmörk, en um hinar íslenzku segir hann "að þeim farist öfugt að, því þær sè fráleitliga heimskuliga stofnaðar, daufliga sè þeim fylgt, og optast verði þær landinu og verzluninni til lítilla nota." Þetta meinar hann einkum til bátaveiðanna og alls útbúnaðar sem bændur geta látið í tæ, því hann ætlast til að slík fyrirtæki sem nokkuð kveður að, og þaræmeðal fiskiveiðar á þilskipum, sè meðfæri kaupmanna einna en ekki bænda, og mun það vera mjög satt þegar á allt skal líta, þó stöku bændum hafi farizt vel að gjöra út þilskip til fiskiveiða. Því má og hverreinn geta nærri, að útbúnaður til hvalaveiða og sérhverra annarra sjóferða í norðurhöfum væri allra hægastur frá Íslandi. — Um

*) Það kemur öllum saman um, og það er einnig auðsætt í sjálfu sér, að fiskiveiðar með þeim hætti sem Flæmingjar hafa við Ísland, eru miklu kostnaðarmeiri og örðugri viðureignar enn þegar fiskiskipin leggja upp afla sinn á landinu sjálfu. — Frakkar töldu kostnað sinn af ríkisins hálfu til fiskiveiðanna við Bretey til einnar milljónar og 300 punda frakkneskra á ári.

**) England hefir átt bæði þessi lönd síðan 1763. Volgers Landaskipunarfræði (1837), bls. 361.

landgæði á Íslandi segir Fjeldsted? "Landið hefir einsmikil beitarlönd af hendi náttúrunnar, á n ræktun ar, eins og hin bestu lönd í Norðurláfunni með ræktun; því til sönnunar þurfa menn hvorki að nefna sauði né naut sem þaðan koma, heldur heyið, sem er viðlíka kröptugt og mikið einsog á Englandi, en þvílík beitarlönd sem á Íslandi eru sjást hvergi á Norðurlöndum, að sögn kunnugra manna sem sèð hafa**); og á öðrum stað segir hann: "Þeir sem hafa sèð norðurhluta Noregs, eða jafnvel nokkuð af vesturhlutanum, eða Skotland, og svo Ísland, einkum þegar kemur eina eða tvær mílur frá sjó, þeir munu játa að en íslenzku engi og beitarlönd sè í mörgu miklu betri og meiri**). En allt Ísland er óyrkt, einsog það kom frá hendi skaparans***). Hinir norsku nýlendumenn hafa yrkt landið fyrst framaneptir til grasvaxtar. Garðlög bæði sterk og mikil, ruðningar og vatnsveitingar á sumum stöðum sýna enn, á því sem eptir er af þeim, að fornmenn hafa getað framfleytt svo miklu fólki og fænaði sem sögurnar segja; og sè nokkru að trúa af því sem sagt er og menjar sanna, þá hafa fornmenn haft þrefaldan eða fjórfaldan pening við það sem nú er á sömu jörðunum****). Auk þessa sem við kemur jarðarrækt og sjósóko beinlínis, þá nefna bæði Fjeldsted og aðrir margar vörutegundir, sem tilbúnar eru annarstaðar einmitt úr enu sama efni og Íslendingar hafa, t. a. m. lím úr

*) Fjeldsted, bls. 7.

**) „A Íslandi er mikið land mjög víða, þarsem jarðvegur er bæði meiri og betri enn á flestum stöðum í Noregi." Jón Eiríksson *om den bedste Handelsindretning for Island*, bls. 12.

***)) Þessu hefir nú nokkuð farið fram síðan þetta rit var samið, 1782.

****)) Fjeldsted, bls. 27.

hornum, skinnum, roðum og hveljum, og húsblas úr sundmögum; "af hákalli aflast einnig svo mikið á Íslandi að skrápur fengist nógur handa heilli verksmíðju til að gjöra af leður það sem Frakkar kalla *chagrin*, einsog margar aðrar þjóðir gjöra; er það bæði dýrt og þryðiligt"). Þángtegundir þær sem reka upp á Íslandi mætti brenna til ösku, og hafa til glergjörðar og margra annarra hluta; salt hefir verið gjört á Íslandi þegar í fornöld, og saltsuðan í Reykjarfirði gaf töluverðan ávinning, þó henni væri svo ólagliga hagað sem verða mátti, — Á landinu sjálfu mætti hafa allskonar fænað bæði meiri og betri enn nú er, og það segir Fjeldsteð með vissu, "að ef Hollendingar hefði mátt koma með flutningaskip til Íslands þá mundi fjöldi hesta verða keyptur þaðan**"); hið sama mætti og segja ef Englar fengi leyfi að verzla við landið. Það má og vera auðsætt hverjum þeim, sem þekkir landið að nokkru, að smjör og ostar mætti verða ein af aðalvörum þess til útflutninga. Það er nú orðið margreynt, að jarðepli spretta á enum köldustu stöðum á landinu og allskonar káltegundir, og enn hör og hampur; en einkum mætti þetta allt takast vel á Suðurlandi. Jarðeplin eru svo ágætur jarðargróði, að eptir þeirri meðferð sem menn hafa nú lært að hafa á þeim sæst úr þeim hið bezta mjöl, jafngott hveiti, eða sykur, eða olía, ef menn vilja heldur hafa þau til slíks enn til matar með þeim hætti sem venjuligt er; af þeim brugga menn nú einnig eins gott brennivín og af hveiti, og hafa menn nýliga komizt uppá það, en ekki er því að neita að til alls slíks þarf miklar tilfær-

*) Fjeldsteð bls. 47.

**) Sami bls. 49.

íngar og kostnað. Þar sem annað eins er til af ull og á Íslandi, þar má geta nærri að verksmiðjur til ullarvinnu mætti geta þrífzt, bæði til spuna og vefnaðar, og ekki er öðru trúanda enn að þrjónavefnaður mætti verða að miklu meira gagni þar sem nokkur tóvinna er, heldur enn aðferð sú sem nú er höfð, og mætti vefnaði þessum koma við nú þegar á mörgum stöðum; þess getur og Fjeldsteð, að mart búa aðrar þjóðir til úr hrosshári, sem nóg er til á Íslandi en illa hirt. Skinnaverkun og strengjaspuni hefir verið reyndur fyrir laungu síðan, og varð ávinningur að hvorutveggju þó það væri lagt niður*), er það og auðsætt að það mætti verða að góðu gagni; er dæmi þetta því merkilgra, sem þetta tvennt gaf ávinning um sama leiti og fiskiveiðar á þilskipum borguðu sig ekki, fyrir vankunnáttu sakir og ódugnaðar. Brennisteinsná murnar hafa ávallt verið til mikils ávinnings, hversu einfaldliga sem þær hafa verið hagnýttar, og ekki er efi á, að bæði þær og ölkeldurnar mætti verða að margföldum hlynnindum; er það ekki ómerkiligt dæmi, hversu rentukammerið fyrir- munaði Englum að vinna brennistein við Húsavík fyrir nokkrum árum síðan, þar sem Norðmenn hafa haft það gagn af að leyfa þeim að vinna námu á Hálogalandi, sem þeir gátu ekki unnið sjálfir, að þar er nú þorp mikið og heil sókn og skóli, sem ekki var byggiligt áður. Auk þessa, sem nú hefir verið tínt, eru margir aðrir hlutir, sem mætti verða enir beztu atvinnuvegir ötulum og esnuðum mönnum ef verzlunina bristi ekki, og er sumt af því nefnt áður, eptir verzlunartílskipun 13. Júní 1787, en án þess hún

*) Deo, regi, patriæ bls. 392 93.

verði gjörð frjálst verður langt að bíða að nokkrir þeir hlutir verði hagnýttir sem ekki eru í löfa lagðir.

Undir því er einnig mjög mikið komið, til þess að hvert land geti haft til fullnustu not af verzlunarfrelsi, að þar sé gott aðkomu og góðar og nægar hafnir. Þetta er og alkunnugt um Ísland og af öllum játað, einkánliga í samburði við önnur lönd á þess reki. Á landinu er fjöldi hafna, sem hæfar eru til skipalegu bæði vetur og sumar; hefir Pontoppídan talið 25 enar alkunnugustu og venjulegustu, og eru 13 af þeim kallaðar vetrarhafnir*), en til eru margar þaraðauki, sem Ólafur Olavíus hefir nefnt, og margar eru kunnugar sem Englar og Þjóðverjar hafa haft áður, en nú eru fyrir laungu niður lagðar og eru þó ágætar. En auk þess er það mjög mikils vert, að allflestar hafnir á Íslandi eru einsog þær eru tilbúnar af náttúrunni, þar sem varla er nokkurt land sem verzlun hefir, að þar sé ekki varið ærnum kostnaði til hafnagjörða og umbóta, vífa og annars þess sem beinir fyrir siglingamönnum; slíkum viðgjörðum mætti og vel við koma á mörgum höfnum á Íslandi, og gjöra þær óhultar bæði-vetur og sumar. Hafísinn er hinn verstí gestur siglingamönnum, en ekki er hann ætíð til baga á Íslandi einsog á Nýfundnalandi, og ekki eru dæmi til að hann bægi nokkurntíma siglingum á Breiðafjörð né Faxafjörð, enda kríngir hann og sjaldnast allan hinn hluta landsins.

Enn er og undir því komið að samgaungur bæði innanlands og við önnur lönd vaxi og verði reglulígar, en slíkt leiðir verzlunin sjálf með sér óþítr því sem hún eykst. Fjeldsteð hefir að vonum tekið til þess, að í landinu sé 30,000 hesta en enginn sleði til að aka í á

*) Pontoppídan *Handels-Magazin for Island*, I, 245—52.

vetrum*); hann telur og víst að vagoþrautir mætti gjöra milli norðurlands og suður- og vesturlandsins, ef verzlunin væri fjörugri og kæmi meiri dugnaði í landsmenn. Fjallvegafélagið hefir án efa sýnt osaná, að þvílíku mætti koma fram, en því er miður að verzlun og samgaungur í landinu sjálfu eru ekki orðin landsmönnum eins tilfinnæmlyg nauðsyn einsog vera þirfti, og þessvegna hefir félagi þessu farnast miður enn skyldi, svo nytsamlegt sem það var. Kæmist slíkar samgaungur á, sem vonanda er, þá væri af þeim nikils gagns að vænta, og tel eg það eitt með öðru: að margir úngir menn mundi eigi síður kjósa að læra ýmislegt í landinu sjálfu enn erlendis, bæði jarðarrækt, búskap hjá enum beztu búmönnum, veiðar og hverskyns hentuga aðferð í aflabrugðum og vinnu, og mætti þannig mart gott útbreiðast úr einu heraði í annað, sem yrði að enum mestu notum, þar sem nú ber opt svo við að ymsar listir deyja út í landinu með einstökum mönnum, eða menn þjóta til annarra landa til að læra það sem menn gæti lært betur á landinu sjálfu, og að minnsta kosti lagt betri grundvöll og orðið betur að manni áður menn fara til annarra landa sér til frama; mundi þá verða meira gagn að utanferðunum enn mörgum verður nú, sem lítt eru mannaðir undir þær hvorki að viti né kunnáttu. Samgaungur í landinu eru einnig þjóðarlífinu en sterkasta stoð, og á því riður öll framsúr þjóðarinnar og landsins að það sé sem fjörugast.

Á því riður að síðustu mjög mikið, að kostað sé til að kenna kaupmannaefnum og sjómannaefnum, og mundi

*) Þess er opt getið að fornmennt óku í sleðum á vetrum, og á Austfjarðum eru sleðar tíðkaðir enn í dag á sumum stöðum.

þvílíkum skóla mega koma upp hvenær sem vildi, á þann hátt sem fyrir var mælt í þættinum "um skóla á Íslandi" í öðru ári rita þessara, svo að kostnaður til hans yrði landinu vel hæriligur, og svo, að skólinn gæti aukizt og batnað smámsaman, eptir því sem hagr landsins batnaði. Kæmist slíkur skóli á, yrði það óbrigðult að Íslendingar fengi meiri og meiri þátt í verzluninni, sér og landinu til framsara og hagsælda, og lærði að hagnýta sér verzlunarfrelsið sem best gegndi.

Nú þikjumæt eg hafa fullsannað, að Ísland hefir rétt til verzlunarfrelsis; að það þarfnast þess; að það getur haft þess öll not; að reynslan hefir sýnt gæði þess bæði á Íslandi og annarstaðar, og þarðauki hefi eg leiddt rök til að verzlunarfrelsið yrði bæði Íslandi, Danmörku og kaupmönnum sjálfum til einbers gagns en einkis skaða.

Flestum mótmælum þeim sem reist eru hínagðtil af hendi ymsra, og helzt kaupmanna, og svo ótta landsmanna er hrundið að öllu þegar skoðaðar eru ástæður þessar allar sem hér eru til færðar, og teknar saman í eitt, en búast má við að fáir leggi sig niður við að hugsa svo ýtarliga um mál þetta, þó það sé eitt af velferðarmálum landsins, og skoði þessvegna eitt eða annað sem minnst er vert, og láti það villa sér sjónir á enu meira; sumir þekkja ekki sögu landsins og tortryggja allar þær ályktanir sem þaðan eru teknar og af dæmum áþekkra landa; sumir láta þá telja sér trú sem þeir eiga mest við að sælda, og sumir eru hræddir við allar breytingar, og halda fast við málsbáttinn: að skjaldan fari betur þá breytt er, en gæta ekki hins: að "sami saur er verstur" og mörgu hefir verið breytt til batnaðar, bæði á Íslandi og annarstaðar. Vegna þess að slíkir munu verða heldur fleiri

enn færri, verður að drepa á en helztu mótmæli í fáma orðum.

Hið fyrsta og helzta mótmæli er það, að verði verzl-
anin á Íslandi látin laus nú sem stendur þá verði hún
í höndum enna útlendu (*passiv*), en komist ekki í hendur
landsmanna sjálfra. Til að svara þessu þá er fyrst að
gæta að: hvort betri sé viðtöku-verzlun (*passiv*) frjáls
enn bundin, og þarnaest hvort færandi-verzlun (*actív*) sé
öllum þjóðum hentugri enn hin. Því enn fyrra er áður
svarað, því það er sýnt og með dæmum sannað, að þegar
verzlunin er laus þá flytur hver þjóð sem getur það sem
hún hefir að bjóða, þegar eptir nokkru er að slægjast,
og þegar landið hefir meiri gæði að bjóða enn það getur
selt nú sem stendur, og þessi gæði geta aukizt marg-
faldliga, þá er bæði skynsemi og reynsla vottar þess, að
því meira sem að ber því framar vex afli í landinu, þ.
e., því framar eflast atvinnuvegir og velmegan að öllu
jöfnu. Það er óneitanligt að verzlunin er ekki í höndum
Íslendinga nú sem stendur, heldur er aðalmegin hennar
í Danmörku, og það er eins sannað, að eina ráðið til að
koma aðalaðsetri hennar til Íslands sé að láta hana lausa,
af því menn leiti þá vörunnar þangað en ekki til Dan-
merkur einsog nú; þar af leiðir berliga: að verði verzl-
anin látin laus kemst hún framar í hendur Íslendingum
enn hún er nú, og verður þá viðtöku-verzlun landinu
betri frjáls enn bundin. — Þegar hugleiða skal hið síðara
atriði: hvort færandi verzlun sé öllum þjóðum hentugri
enn hin, þá ber að gæta þess, að hver þjóð verður að
sníða sér stakk eptir vexti, og fara eptir því sem henni
hagar. Menn verða að varast það, sem svo opt hefir
verið gjört í ritum Íslendinga um verzlun, að gjöra ekki
mun á því að aðalkaupstefna landsvörunnar sé í

landinu sjálfu, og hinu, að landsmenn flytji sjálfir alla vöru sína. Ekkert land hefir færandi verzlun á þennan hátt, því það er alkunnugt að útlendar þjóðir sækja oft vöru til Englands sjálfs, og eru þar þó reistar rammastar skorður við enni færandi verzlun. Þegar færandi verzlun á að fara í lagi, og verða þjóðinni að fullu gagni eptir því sem hún má mest verða, þá verður svo að vera ástátt: 1) verður landið að liggja hentugliga til verzlunar, liggja mest að hafi, og vera auðugt að miklum og skipgengum ám og vötnum; 2) verður það að hafa eða geta komið sér upp skipastóli með auðveldum hætti; 3) verður verzlunin innanlands að vera í góðu horfi og ganga greiðliga; 4) verða handiðnir og vinnubrögð að vera komin í gott lag, ekki að nefna jarðarrækt og aðra atvinnuvegu; 5) verður landið að hafa töluverðan mannafla og peningaráð; 6) verður það að eiga talsverðan stofn þeirra manna, sem vanir sé verzlun og sjómennsku. Það er auðsætt að Ísland er of veikliga búið að þessum kostum nú sem stendur, en vel má landið ná þeim með tímanum, eptir því sem verzlun þess eykst, en hún getur svo að eins aukizt til riða að hún verði gefin frjáls, því frá Danmörku eykst hún ekki stórum hæðanef, og allra sízt að hún verði svo mikil að hún hnekki ekki framför landsins. Þegar viðtöku-verzlun er frjáls hefir hún og kosti þá sem hin hefir ekki, og er það 1) að hún er auðveldari, fyrirhafnarminni og kostnaðarmiuni; 2) að hún er hættuminni og ábirgðarminni enn en færandi verzlun. Sá sem flytur vöru sína til annars lands verður að eiga undir kasti hversu kaupstefnan gjörist; hann verður þá oft að slaka til, og annaðhvort selja sér í skaða, eða leggja upp vöru sína og gjalda fyrir; eða hann verður að bjóða í kapp við aðra til að fara ekki með vöru óselda heim

til sín aptur. Það er auðsætt að þessir kostir eru þeim hentugastir sem vantar efni og áhúld- og kunnáttu, þó þeir verði að fara á mis við ena miklu kosti sem fylgja færandi verzlun (að því að hún æfir menn og hvetur framár enn hin og lýsir meiri efnum og atorku) meðan þeir eru að komast á fót og taka sér fram. Þeim þjóðum sem selja óunna vöru mest megvis er viðtöku-verzlun talin hentugust, meðan þær komast ekki lengra; það er og sjáanlegt að það á skylt við að slíkar þjóðir eru fátækastar að mannafla og auði, og skemmst komnar í handiðnum og vörutilbúningi. Það hefir verið trú manna, að færandi verzlun væri ein til ávinnings, en viðtöku-verzlun til tjóns hverri þjóð, en þetta er heimska ein, viðlíka og hitt, þegar meun hafa talið hversu margra dala virði þjóðirnar skiptist við á ári, og talið að sú hefði allan skaðann sem fengi færri dala virði sínmegin. Til þess að sýna að þetta sé ekki áreiðanlegt mætti taka til dæmis, að ein þjóð flytti annarri járn fyrir 10,000 dala og tæki aptur brennivín sem væri henni 20,000 dala virði, og eyddi því síðan í svall og óhóf, en hin smíðaði úr járninu og seldi aptur innan eða utanlands fyrir 20,000 dala. Sú þjóð sem flutti járnid og keypti brennivínið hafði nú færandi verzlun og átti að græða á hinni 10,000 dala eptir reikningi manna, en þegar öllu er á botninn hvolft þá hefir hún framár mist enn grædt, því hún hefir keypt illa vöru fyrir góða, en hin hefir grædt í raun og veru, því hún hefir keypt nauðsynliga og nytsama vöru og farið skynsamliga með. Þannig er auðsætt að bústjórnarhagnaður þjóðanna, sparsemi og atorka er það sem skapar ávinning þeirra, en ekki það hvort þeim er færð varan elligar ekki, einungis að ekki sé stemmdir stigar fyrir neinum sem kynni að vilja flytja vöru til landsins,

Á Íslandi sjálfu má sjá nokkur dæmi þess, hvort betur er staddur, sá sem flytur vöruna eða hinn sem fyrir er, þegar t. a. m. bændur koma lángrar leiðir að til kaupstaðar, og hafa ekki hugsað fyrir að vita verðlag áður né hvað þeir fengi fyrir vöru sína, þá lendir við það, að þeir taka flestir við því sem þeir geta fengið, til að fara ekki aptur með vöruna. En þó þannig sé mælt með viðtöku-verzlun á Íslandi, þá er það ekki í því skyni gjört að hafna hinni, hversu sem á kynni að standa; það er einungis tilgángur minn að sýna, að landsmenn þurfi ekki að óttast verzlunarfrelsi þó þeir gæti varla flutt neitt af vöru sinni í burtu sjálfir fyrst um sinn, því verzlunarfrelsið bægir þeim alls ekki frá að færa sig uppá skaptið og taka smámsaman meiri og meiri þátt í verzlun landsins, ef þeir gæta sín og hirða um velferð sína og framsýr; verzlunarfrelsið verður þeim miklu framar til upphvatningar og léttis, einsog það hefir orðið annarstaðar og að nokkru leiti á landinu sjálfu.

Því næst er það talið til, að verði verzlun látin laus þá verði aðflutningar að landinu stopulir eða alls engir, en síðan komi hallæri og mannfellir um allt land; útlendir komi ef til vill fyrst í stað, og flytji þá allskonar óþarfa sem landsmenn glæpist á, en síðan hrekkist þeir og sælist burtu, og víst verði það, að enir dönsku kaupmenn haldist ekki við. — Viðbáru þessar skil eg ekki að neinn þurfi að óttast, sem þekkir eða hugleiðir hversu verzlun og ásigkomulagi þjóðanna er varið á þessari tíð. Verzlanin hefir aukizt svo mjög á seinni öldum, og fólksmergð og handiðnr í löndunum að því skapi, að á flestum stöðum eru kvartanir um atvinnuleysi, um að verzlantin sé dauf, að vörur liggi óseldar í verksmiðjunum, o. s. frv. Englar hafa með ærnum kostnaði reynt til að koma

á verzlunarviðskiptum milli sín og Suðurálfupjóðanna, og nýlokið er ófriði milli þeirra og Kínverja, sem fyrst og fremst miðaði til að fá varningi þeirra aðgáng í Kínveldi frammar enn hingaðtil, og á fleirum stöðum. Það er því ekki að óttast að enginn verði til að flytja vöru til Íslands, nema menn ímynda sér annaðhvort: að Danir hafi ena mestu verzlun og sé ötulastir allra þjóða, eða þá að landið hafi ekkert fyrir að gefa. Hvorutveggja þessu er hrundið áður, og einkum enu síðara, en hitt er kunnugra enn frá þurfi að segja: að Danir hafa verzlun með enum minni þjóðum. Reynslan hefir og sýnt, að aldrei var kvartað um aðslutningaleysi á Íslandi meðan verzlanið var frjáls, og þá hefir einnig aðsóknin verið mikil*), þó miklu minna væri um verzlun þá enn nú; en eptir að farið var að binda verzlunina þá hófust þegar kvartanir um vöruskort, og linnti ekki fyrri enn allt var orðið bælt niður, bæði á sjó og landi. Áðurenn verzlanið var leyst var hinn mesti kvíðbogi borinn fyrir því, að landið yrði fyrir skorti, en aðslutningar hafa vaxið mjög svo, og það er tilfinnanlegt: að skortur sá sem á hefir verið mundi hafa horfið að öllu, ef aðrar þjóðir hefði fengið að eiga þátt í verzluninni. Eg veit reyndar að það er almenn trú, að kaupmenn sé skyldir til að vera byrgir að nauðsynjavöru á kaupstöðum sínum, en þessu er ekki svo varið, einsog áður er sagt, og kom það af því, að stjórnin þóttist hafa látið verzlunina lausa þarsem hún að eins hafði rýmkað um hana, og vildi því ekki binda kaupmenn með því að skipa þeim að leita ábata síns. Þessvegna tók stjórnin sjálf að sér að

*) Á 15du öld hafa legið í einu 40 skipa í Rísi, og í Hafnarfirði var opt mikið fjölmenni útlendra manna.

sjá fyrir vörubirgðum, en breytti síðan lagareglum þeim sem hún hafði sjálf búið til í upphafi, og hentugar voru, en setti í staðinn aðrar óhentugar, sem enn standa *). Meðan þannig stendur eru landsmenn umdirorpnuir öllum þeim hnekki í aðflutningunum, sem leiðir af þegar illa árar fyrir enn íslenska varning utanlands, án þess að verzlun landsins nái aptur uppörfun þeirri og eptirsókn, sem góðu árunum fylgdi ef allar þjóðir mætti koma til landsins og verzla þar. Klausen stórkaupmaður hefir sagt, og fleiri eptir honum, að nóg væri aðsókn á Íslandi eptir því sem vörubirgðir væri, og ef aðsóknin yxi þá yrði verðið ofhátt á enum íslenska varningi, svo kaupmenn hreppti skaða, og lenti það síðan á landinu aptur. Þetta er fyrst ekki satt, því sannað er og alkuunnugt að dæmi eru til á hverju ári hér og hvar á landinu, að annaðhvort sæst ekki útlend vara, eða íslensk vara verður ekki tekin; þetta sýnir beinlínis að aðsókn er oflítill, og þareð Danir eiga frjálst að fara til landsins er auðsæð að það sem vantar á verður að fá annarstaðar að; því næst er þess að gæta, að þó það sé satt í fljótu álitu að ofmikil aðsókn hleypi upp vöru landsmanna um of, svo hún verði að falla, og leiði þar verra af, þá er þess að gæta, að þegar verzlunin er frjáls þá vaxa kaup og sölur af sjálfum sér, atvinnuvegir og allskonar aðdrættir og aflabrögð bæði á sjó og landi spretta upp, og allt lagar sig hvað eptir öðru, ef ekki er gripið frammi af stjórnarinnar hendi nema til að hvetja og leiðbeina; en ef stjórnin lætur einstaka tilfelli eða einstaka menn koma sér til að grípa frammi til að jafna eða stýra (sem sumir stjórnendur kalla) þ. e. til að vilja endá allt eptir

*) Sjá framar, bls. 24.

vild eða-gagni einstakra manna, þá er hætt við að barninu verði kastað út með langinni, og dragist illur hali á eptir. — Það er því óþarfi að hræðast, að vöruskortur muni verða framar enn nú á Íslandi þó verzlauin verði laus látin, og þá mun ekki heldur vera að óttast manndauða þess vegna, framar enn nú eður fyrri, enda hefir og reynslan sýnt, að aldrei hefir verið einsopt manndauði af sulti á Íslandi einsog einmitt þá, þegar verzlunarfélög- unum var strengiligast skipað að láta landið ekkert skorta, eða þegar konungur sjálfur átti að sjá landinu fyrir matarforða. Hið sama hefir og sýnt sig allstaðar annarstaðar þar sem líkt hefir staðið á. — En ef þessi spá rættist ekki, og aðflutningar til landsins yrði minni enn nú, þá mætti það aptur mjög vera þeim að skapi sem þykir landið bezta farið með því móti að því sé sem minnst fært, og færa til síns máls að á ófriðarárunum hafi allt tekið bezta stefnu til þess, af því menn voru þá neyddir til að búa að sínu; það er og víst, að þó svo færi væri í mörgu betur farið enn nú er, því bæði mundi máltækið sannast, að neyðin kennir naktri konu að spinna, og þarðauki væri þá við engan að sakast nema sjálfan sig, enda er það og marg- sannað, að jafnan hefir flutt verið meiri matvara frá landinu enn til þess*) svo ekki er reyndar framar að óttast hallæri fyrir það, þegar menn nýta gæði landsins og fella sig við þau. — En nú óttast menn að útlendir flytji tóman óþarfa, sem landsmenn glæpist á. Þessu er alls ekki að kvíða, því þegar verzlun er frjáls þá er sú vara flutt sem útgengiligust er, og reynslan hefir sýnt, að þó Íslendingar sé glisgjarnir þá hefir glis það sem þeim

*) Sjá „Þrjár tilgjörðir“, bls. 8.

hefir verið boðið hingaðtil ekki freistað þeirra nærri eins og kaupmenn hafa viljað, margir hverjir; því hversvegna skyldu menn hafa verið bundnir við borð að taka óþarfa ef menn hefði fýkzt í hann svo mjög, að þeir hefði ekki gætt nauðsynja sinna. Það er óhætt að sleppa þessu við Íslendinga sjálfa, allrahelzt ef dómum þeirra og smekk verður leiðbeint með öðru móti, og eptir því sem reynslan kennir þeim. En — hver líkindi eru þarðauki til þess, að aðrar þjóðir flytji frammar óþarfa vöru enn Danir? Þeir mega flytja hvers kyns vöru, og reynslan sýnir að þeir keppast helst við að flytja það sem minnst fer fyrir og borgar sig bezt, eða mundu ekki aðrar þjóðir eiga eins hægt með að flytja vöru út til Íslands heiman frá sér, einsog Danir að sækja hana til þeirra og flytja til Danmerkur og síðan til Íslands? Mundu ekki Svíar eiga eins hægt að flytja járn, við, klæði, eða sykur frá Gautaborg, eða Englar steinkol, járnsmíði eða vefnað, eða Eystrasaltsmenn kornvöru, eða Spánverjar salt og vín, eða Hamborgarmenn þýzka vöru, — einsog Danir að sækja þetta sitt í hvern stað og flytja síðan? En ef þeir gæti það nú ekki, svo þeir fengi ekki staðizt í kaupum við Íslendinga móti Dönum, þá væri enn síður neitt að óttast úr því sem nú er, því þá hefði Danir unnið fullan sigur, og sýnt að þeir væri eina þjóðin sem oss væri gagn að eiga kaup við, og yrði þá Íslendingar þeim enn auðsveipnari eptir enn áður. Það er enginn efi á að Danir lèti ekki af verzlun við landið fyrri enn þetta væri fullreynt.

Þess er enn getið, að enginn vilji eiga íslenzka vöru, því hún sè komin í hrak, og muni þaraf leiða að engin verði aðsókn til landsins. En enginn trúir því, að íslenzk vara verði í meira hraki fyrir því þó verzlanin

verði látin laus, enn hún er í nú, og þá mundu þeir vilja kaupa hana af Íslendingum sem nú vilja kaupa hana af kaupmönnum. Annars er hrak þetta ekki minna kaupmönnum að kenna enn landsmönnum sjálfum, og eina ráðið sem reynanda er því til umbóta er að losa fleirum að, svo það sannist sem reynslan hefir sýnt annarstaðar, hvort ábatinn kennir ekki betur enn allar lagaskipanir að vanda vöruna. Yrði nú aptur þetta að áhrínsorðum, þá liggur þar sama svar til einsog áður, að kaupmenn stæði eins réttir eptir þó verzlunarsfrelsi væri veitt, og gæti talað enn hreystiligar úr flokki.

Það hafa sumir enn til að bræða með, að verði verzlunin látin laus þá verði tollar lagðir á vöru þá sem flutt yrði til landsins. Þess er áður getið hversu tollum hagar og hvert eðli þeirra er, svo mér þætti líkindi til að alþing mundi framar verða fýsandi þess að leggja skatta á annað enn verzlunina fyrst í stað, — en enginn þarf að óttast að konungur leggi á tolla án þess alþing sé spurt til ráða um það. — Það mun ekki þurfa að efast um, að alþing skoði fyrst hversu fjárhagur landsins stendur nú, og hverjar nauðsynjar þess eru sem bráðast fyrir liggja, svo menn geti fengið ljósa hugmynd um hvað fyrir hendi sé, og lagt niður nákvæmliga til hvers því skuli verja. Þetta verður að ganga á undan öllum frumvörpum um breyting skatta-laganna, og niðurföfnun allra gjalda á landinu, en verði síðan svo ástatt, að nokkuð vanti til, sem menn þykjast verða að leggja á sjálfa verzlunina (því sjálfsagt er að kaupmenn í landinu gjaldi til almennta þarfa) einkum til þess að bæta hafnir eða greiða fyrir verzluninni á sérhvern hátt, þá mundi engin hætta vera þó menn legði nokkurn toll á aðflutningsvöru, einkum þá sem ekki heyrir til nauðsynja, og

þirfti það alls ekki að hepta verzlunina. Við því er búið að mönnum þyki vandhæfi á að ná slíkum tollum, svo enginn sleppi frá gjaldinu, og það er í augum uppi að bágð mundi veita að hafa tollheimtumenn í kaupstöðum, og að njósna nákvæmlega um hverja vörutegund, enda mundi það varla launa fyrirhöfnina víðast hvar. Þess vegna mundi sú aðferð þikja hæfilegust, að láta sýslumenn og fóveta gæta tollgjaldsins; þetta væri og tilfelliðigast, og mætti veita töluverðar tekjur, þó búast væri við að ekki kæmi öll kurl til grafar. Önnur aðferð væri sú, að leggja tollinn á lestarúm í skipum, og þó það sé víðsjál aðferð og mjög ófullkomin þá mætti hún þó standast, ef tollur sá væri þeim mun lægri, sem gjöra mætti ráð fyrir að mikill hluti vörunnar væri nauðsynjar, og afar lítil eða enginn þegar farnurinn væri nauðsynjavara einúngis. Hinn þriðji vegur væri að leggja víst gjald á hvert skip, einsog gjört var á miðöldunum; sá háttur er verstur og er honum ekki gaumur gefandi. — Þess er að gæta um tollana, að þeir ætti ekki að vera landinu til gróða beinlínis, heldur einúngis því til léttis og til þess að standa fyrir kostnaði þeim sem verzlunin krefði, að miklu leiti eður öllu. — Sumir ímynda sér að tollarnir eigi að verða til að jafna skaða þann, sem konungur eða Danmörk hafi af að láta verzlunina lausa, "því eitthvað", segja þeir, "verður Ísland að leggja til." Það hefir verið sýnt áður, að konungur hefir beinlínis engan skaða af að verzlunin verði látin laus, því nú eru mestir tollar í 50 dölum þeim sem lagðir eru á útlendar þjóðir, og það er kunnugt að tekjurnar vaxa ekki við þann toll. Aðrar tekjur af verzluninni munu vera talðar landinu, nema útflutnings-tollar á íslenskri vöru frá Danmörku, sem er einn af hundræði. En hvað bresta kynni

í þessu það jafnast með því, að tekjur vaxa á Íslandi eptir því sem fólksmergð vex og atvinnuvegir dafna, og þegar sýnt er að líkindi eru til að verzlun Danmerkur sjálftrar við Ísland muni ekki minnka, allrasízt til langtíðar, heldur muni verzlunarsfrelsið verða kaupmönnum sjálfum til eins mikilla hagsmuna og landsmönnum, þá er auðsætt að slíkar viðbáur eru einkis virði. — Þar sem talað er um tillögur Íslands til Danmerkur, þá mun það mála sannast að þær muni ekki verða í minna lagi þegar á botninn er hvolft, þegar lítið er til efna og ás'gkomulags landsins. Það er kunnugt að Danmörk hefir fyrrmeir haft af Íslandi 20 til 50,000 dala á ári í beinhörðum peningum eða peníngavirði *), en landið aptur einokunarverzlun með hallærum og maundaða; það er kunnugt, að landinu hefir verið talinn til kostnaðar eigi að eins hverr skildíngur sem til þess hefir gengið, heldur og mörgum sinnum mart sem því hefir ekki komið við, t. a. m. ferðakostnaður danskra náttúrufræðinga sem safnað hafa handa Danmörku, og mart fleira **); það er kunnugt að Ísland bar rífliga blót sinn í skaða þeim, sem peníngabreytingin olli; það er og kunnugt, að landinu hefir ekki verið talinn einn skildíngur af verði enna svo nefndu konúngsjarða, nema ef til vill sama árið sem þær hafa verið seldar, en síðan ekkert lagt til seinni árána þó

*) Deo, regi, patriæ bls. 106, shr. „þrjár ritgjörðir“ bls. 141.

**) Allur kostnaður til strandamélingar á Íslandi er goldinn af Íslands sjóði, og er það eigi óviðurkvæmlegt, þó til megi finna að það sé til léttis verzlun Dana, eptir því sem hingaðtil hefir farið; en hitt er undarligra, að landið gjaldi uppheldis penínga ávallt síðan handa þeim mönnum sem unnu þar að, þó þeir sé á bezta aldri og vinni ekkert landinu til þarfa; eg veit ekki betur enn einn hafi fengið 15000 dala að samíöldu síðan 1815—16 af sjóði Íslands.

afgángur hafi verið. Þess er og áður getið, að gagn það sem Danmörk hefir af verzlun á Íslandi er ekki talið landinu til gyldis að neinu. Þegar þannig er ástatt, — og er þó mart enn ótalið — þá er auðsætt að Ísland hefir látið meira enn því bar, að ótaldri allri kúgun og kvölum þeim sem þaraf hafa leidd, og er þá sanngjarnt að rýmkað væri til við það, meðan sár þess væri að gróa, og hagur þess að réttast við, þó að svo færi að nokkuð míukaði hagur sá sem Danmörk hefir á landinu nú sem stendur, sem reyndar ekki er að óttast einsog áður er sagt *).

Það setja sumir fyrir sig, að landið hafi engar varnir, og megi því svo fara að útlendar þjóðir veiti Íslendingum yfurgang og ofríki; segja þeir og að slíkt hafi sannast á miðöldunum á Íslandi, og beri við enn á sumum stöðum í Noregi. Því verður ekki neitað, að það er hinn mesti galli að engar varnir eru á landinu, en það er auðsætt að engin ástæða er það til að neita verzlunarfrelsinu hennar vegna, heldur einmitt til hins: að bæta sem fyrst úr þessum galla til þess að geta notið frelsisins því óhultar. Ef menn vildi amast við verzlunarfrelsi þess-vegna þá færi þeim líkt og ef bóndi þyrði ekki að koma upp fê, af því hann óttaðist að bitur kynni að leggjast á það, og fækka nokkrum kyndum, því bithætt hefði verið á þeim bæ fyrrum; eður ef menn þyrði ekki að leita aflabragða vegna þess einhver óhöpp kynni til að vilja. Ísland er ekki betur farið varnarlaust, þó verzlun þess sé bundin, heldur enn þó hún sé frjáls, nema miður sé, því meðan hún er þannig er bættan söm en hagnaður

*) Þegar öllu er sleppt því sem undan er farið, og þess einungis gætt sem nú er, þá stendst á hærumbíl tekjur landsins og kostnaður, en verzlunina hefir Danmörk ein fyrir ekkert.

enginn, þarsem verzlunarfrelsinu fylgir gagn og framför bæði að efnum og hugrekki, og má þá heita að nokkuð sé í aðra hönd þó vandi fylgi. Það er að vísu enginn kostur á mannkyninu að hver þjóð skuli verða að vera viðbúin til varnar móti annarri einsog móti villudýrum, og að því leiti betur sem menn eru slægari enn dýrin, en svo verður að búa sem á bæ er títt meðan þannig stendur, og er sá einn til að hverr sjái sjálfum sér farborða sem best hann má, enda sjá menn og að allar þjóðir í öllum löndum hafa sýnishorn af þesskonar vörnum nema Íslendingar einir, eptir því sem nú tíðkast og tíðkast hefir um lángan aldur, síðan á sextánda öld að Magnús Jónsson hinn gamli var uppi í Bæ á Rauðasandi. Það er alkunnugt að Íslendingar þóttu fyrrum manna óhræddastir í bardögum, og þó menn tíðkuðu þá miklu framar leiðangra og herfarir á skipum til annarra landa enn nú er orðið, þá vóx eigi að síður Haraldi Gormssyni Danakonungi í augum að sækja heim Íslendinga, þegar þeir ortu um hann niðvísu fyrir nef hvert, og var hann kominn til Noregs með allan Danaher. Jafnan réttu og Íslendingar blut sinn við útlenda menn, allt fram að síðaskiptunum, en eptir að konúngsvaldið jókst með síðaskiptunum og margir sérdrægnir konúngsmenn þóttust eiga hægra um hönd að ráða öllu við varnarlausan almúga enn vopnaðan, þá er eigi kyn þó flest gengi öfugt í landinu, og það yrði vísið og dádlaust sem strá fyrir vindi. Annálamenn kenna það Jóhanni Bucholt og Jóni lögmanni Jónssyni að vopn voru tekin af landsmönnum, og fer það eptir öðru frá þeirra hendi, en það fer að líkindum að sumir sýslumenn og sóvetar fylgðu í fótspor þeirra, þar sem Magnús Jónsson segir að þeir hafi "eigi að eins afskipað, heldur með heipt og valdi fyrir mörgum

dugandismönnum brjóta látið vopn og verjur, svo að varla eður eigi hafi fundizt um allt landið sá maður, er lagvopn hafi átt eður þorað að hafa, ísa eður vötn að reyna, eður glefsanda hund frá sér að slá, móti allra landa og þjóða sið, venju og lögmáli, um alla veröldina". En þó Magnús bóndi segði það og sýndi, að hann vildi ekki vera "ættleri, né fordjarsfari síns fæðurlands", og margir fylgði honum meðan hann var uppi, og þætti sæmd að vera í fœruneyti hans*), þá finnst ekki að heldur nein dæmi til að nokkurr hafi síðan tekið upp hans sið, né að vopn hafi verið höfð síðan, nema um um nokkra hríð á Vestfjörðum, og sýndi þó Friðrekur konungur annarr, að hann vildi alls ekki að Íslendingar væri varnarlausir fyrir sig og sitt, þarsem hann sendi 6 byssur og 8 spjót í hverja sýslu á landinu. Dáðleysi þetta hefir án efa gengið mörgum til hjarta sem nokkur dáð og drengskapur var í, og Björn bóndi á Skarðsá hefir sagt frá vopnadómi Magnús bónda með mikilli nákvæmni, og lofað framtak hans sem verðugt var; undrast hann og að slíkur dómur hafi ekki framgáang fengið, "svo menn væri ei þeir örkvísar ættar sinnar, að ei gjöri annað enn gala og flýja þó einn lekabátur að landi kæmi, eður að vera teknir og hentir heima, hverr í sínum stað, sem búfæ í haga"; telur hann "að forfeður vorir mundu því aldrei trúað hafa að slík óöld yrði"**) . Því er og varla trúanda, að blóð enna fornu kappa sé orðið svo þunnt í æðum niðja þeirra, sem nú lifa, að þeim hitni ekki þegar

*) Hann reið með 40 manna týgjaða á alþing hvert sumar. Annálar Björns á Skarðsá I. bls. 282.

**) Annálar Björns á Skarðsá I. 270—82; sbr. Árbækur, V. D. bls. 20, 42—44.

þeir hugsa til að land það, sem forfeður vorir voru búnir til að verja oddi og egg, skuli nú vera ofurselt hverjum sem hafa vill, fyrir ræktarleysi, tviðrægni og ragmennsku margra ættliða, sem hverr hefir verið öðrum ónýtari, að kalla má, þegar vernda skyldi gagn landsins og verja réttindi þess og frelsi. — Það er allbúið, að nokkrir verði til þess enn í dag að hnekkja því, að hugsað væri um hversu vörnum mætti við koma á landinu, og vilji heldur eiga undir að landið sé soppur í hendi hvernar ræningjaskútu, sem leggja vildi sig niður við að koma þángað, og ógna mönnum, eða láta einn strokumann með fáeinum þorpum vaða í gegnum heil heruð óhindraðan einsog dæmi hafa gefizt; en þess er þó að vænta að slíkir verði færri, en hinir flestir sem víla fyrir sér kostnað, er þeir óttast muni koma að litlu haldi þegar á bjátar, eður þeir lita á eitt eður annað sem minna ber að meta*). En það væri þó kynligt, ef Íslendingum yxi í augum að hafa nokkur ráð, eður jafnvel nokkur samtök og kostnað til að geta verið sig og sitt, þar sem t. a. m. Borgundarhólsmenn, sem ekki eru nema 20,000, hafa haft um lánagan aldur varnir, og hverr vopnfærri maður tekur þar þátt í hernaðaræfingum og kjósa sér foringja úr sínum flokki. Þess er einkum að gæta að mér virðist um varnir á Íslandi, að þar er ekki að óttast aðsóknir af miklum her í einu, og að þar þarf að eins fastar varnir á einstöku stöðum, þar sem mestar eignir og flest fólk er saman komið. Það hera sumir fyrir, að ekki stöði

*) Þess má geta, að tveir enir helztu menn á Íslandi um aldamótin, Magnús Stephensen og Stephán Þórarinnsson, hafa sterkliga haldið fram að varnir yrði settar á landinu. *Forsvar for Isl. Överighed*, bls. 52—3; *Tanker*, bls. 72—73.

mikið varnir á stöku stöðum, þegar óvinir geti farið á land hvar sem stendur annarstaðar, en þess er að gæta, að útlendir leita fyrst og fremst á hafnir, eða þá staði sem landsmönnum eru tilfinnanligastir, einsog menn sáu á ófriðarárunum seinustu að þeir leituðu á Reykjavík og Hafnarfjörð, og þarnæst, að væri nokkur regla á vörninni yrði að vera hægt að draga saman nokkurn flokk á skömmum tíma hvar sem stæði, þar sem líklegt væri nokkurr legði að landi, og að síðustu, að þó óvinir kæmist á land, þá yrði hægt að gjöra þeim þann farartálma, ef landsmenn brysti ekki hug og samtök, að þeir kæmist skammt á götu, þareð þeir yrði að flytja með sér allt sem við þirfti, og skjóta mætti á þá nær því undan hverjum steini. — Eptir því sem nú er ástatt mætti það virðast haganligast, að menn lærði einungis skotfimi og þvílíka hernaðar aðferð sem skotlið hefir, eður veiðimenn, og riður einkum á að sem allflestir væri sem beztar skyttur, og hefði góð vopn í höndum. Smáflokkar af þvílíkum mönnum um allt land, sem vildi verja fæðurland sitt og sýna hverra synir þeir væri, mundi ekki verða síður hættuligir útlendum mönnum á Íslandi enn þeir hafa orðið annarstaðar, t. a. m. á Spáni, þegar Napóleon ætlaði að leggja Spán undir sig. Að vísu er það ekki fyrirhafnarlaust að koma slíku á, en meiri yrði fyrirhöfn og minni árángur ef til vill, eða þá allt um seinan einsog fyrri, ef menn hugsuðu ekkert fyrir þessu efni meðan tími er til; enda virðist mér og, að vel mætti takast að koma slíku á smámsaman, ef menn væri sannfærðir um að þess væri kostur, og sæi ekki í hvað eina. Ef úngir menn tæki sig saman um að eignast góðar byssur með góðum aðbúnaði öðrum, og hverr kepptist við annann að læra sem bezst að skjóta og fara með byssur,

en reyndi síðan list sína við og við allir saman á mannfundum, svo nokkurr hátsíðabragur væri að, og væri veitt en falligustu skotvopn til verðlauna þeim sem frægastir yrði, þá virðist mér líkindi til að skotvarnarlið mætti komast á fót svo hægliga, að menn syndi varla til kostnaðarins, og væri þá hægt að taka til slíkra manna hvenær sem við lægi. Það er alkunnugra enn frá þurfi að segja, hversu mjög það dirfir menn og hvetur að kunna að fara með vopn, og að sama skapi mundi það lífga þjóðaranda og hug manna, að vita, að sá liðskostur væri í landinu að það væri ekki uppnæmt fyrir einni hleypiskútu eða fáeinum vopnuðum bófum. Með slíku móti gæti menn og áunnið sér nokkra virðingu, og er það sæmiligra og hressiligra enn að vera baldinn örkvísi, og annaðhvort aumkaður eða forsmáður, af því menn hafa ekki framtak til að taka uppá því sem ekki þykir landsvenja, og kannast ekki við afl það, sem í sjálfum þeim liggur ef þeir vildi til þess taka. Að öðru leiti þarf kvíðbogi fyrir árásum útlendra ekki að vera meiri á nokkurn hátt fyrir það þó verzlunin yrði látin laus, og dæmi þau, sem tekin eru frá miðöldunum, eiga sér alls ekki stað nú í líking við það sem þá var, enda munu enir íslenzku höfðingjar ekki hafa verið saklausir í hvert sinn sem deilur urðu, þegar þeir voru bæði tollheimtumenn og virðingarmenn á vöru kaupmanna; en þó eg viti ekki nákvæmliga hvernig stendur á dæmum þeim sem tekin eru frá Noregi, þá er það víst, að Norðmenn munu ekki beiðast að eiga verzlun bundna við Danmörku eða nokkurt annað land þarfyrrir, og munu þeir segja, að slíkrar brígðu gæti ekki í miklum vef. Það er og eitt eptirtektavert, að menn vita ekki dæmi til annars enn að viðskipti enna útlendu fiskiskipa og Íslendinga fari fram í allri

vinsemd, og óknyttir þessara manna eru ekki meiri eða tíðari enn meðal landsmanna sjálfra, og hvar annarstaðar sem vera kann.

Vera mætti að sumir hugsuðu, að Danmörk gæti ekki haldið Íslandi ef verzlanið yrði frjálst, en ekkert getur verið fjærstæðara. Íslendingar mætti vera ólíkir öllum öðrum þjóðum ef þeir þyldi betur illt enn gott, þarsem aldrei hefir borið á öðru língaðtil enn enni mestu trygð og staðfestu við Danmörku, hversu sem með landið hefir verið sarið; hver gjöf hefir verið talin Danmörku til gyldis, þó landið hafi sjálft gefið hana, eða hún hafi verið goldin af þess peningum; sérhver afskipti hafa verið þegin og þökkud sem fððurlig umhyggja; sérhverr reikningur tekinn með enni mestu auðmýkt og þakklæti. Það er ekki lángt síðan að allir enir æðstu embættismeinn á landinu, sem hafa og verðskulda virðingu allra landsmanna, hafa þakkað í landsins nafni (því í þess gagn voru þeir saman komnir) fyrir reikning þann um eignir skólans sem lætur hann eiga 52,000 dala, þar sem hann að réttum reikningi mundi eiga allt að 150,000 dala, og hafa beðið um leið að enni sömu fððurligu fyrirhyggju væri fram haldið. Þegar menn eru þakklátir fyrir svo lítið, þá er ekki hætt við þeir yrði óþakklátir þegar sannar velgjörðir væri sýndar, enda hefir það og sýnt sig um veiting alþingis. — En þótt nú það ætti fyrir að liggja að lönd þessi skildist að, þá er það gagnstætt skyldu stjórnarinnar að afrækja landið þessvegna og halda því í ánaud, og eins gagnstætt skyldu landsmanna við landið og sjálfa sig og sína, að leggja ekki alúð á að fylgja rétti sínum, og gagni sínu og landsins, sem konungur hefir sjálfur lofað að meta og af réttlæti sínu vill meta, því hagn neitar að vísu ekki Íslendingum um en sömu réttindi

sem allflestir þegnar hans hafa aðrir, ef menn fylgja máli sínu með alúð og kostgæfni; hann mun og eigi vilja, að Ísland skuli bera vitni um allar ókomnar aldir um það, hversu landi eigi sízt að stjórna, eða hversu því verði stjórnað svo óviturliga, að það gjöri þar lítið gagn sem það mætti gjöra mikið.

Það munu enn sumir óttast að útlendir menn muni setjast í atvinnuvegu landsmanna, þá sem ábatamestir eru, og bera Íslendinga sjálfa ofurliða, af því hinir sé ótulli og auðugri. — En þessu er ekki að kvíða, því fyrst er ekki svo mjög að óttast að aðsókn að landinu verði meiri enn þarfir þess og verzlunarmegin leyfa, og því næst er landið ekki svo vel rómað í öðrum löndum, að menn muni gjörast til að flytjast þangað í sveitum. Þessvegna er ekki að óttast að aðsókn til landsins verði óðari enn svo sem svarar framsörum þess, og þá er landsmönnum innanhandar að hafa jafnan yfirráðin, en þökk mætti þeim vera á að njóta styrks annarra og læra af þeim það sem þeim má til góðs verða og landinu, og á þennan hátt er slíkt metið í öðrum löndum. Þegar borin verður umhyggja fyrir að Íslendingar nái mentun og kunnáttu í hverri stött sem þeim er ætluð, einsog fyrr hefir verið drepð á, þá er ekki að kvíða að þeir muni ekki geta átt þátt í sérhverju fyrirtæki, og komizt jafnfætis enum útlendu, því enginn hefir enn friað þeim vits og gáfna, þó þeir hafi verið grunaðir um gæzku þá, sem réttu nafni heitir gúnguskapur, og afskiptaleysi um hag sjálfra sín og landsins.

Nú skal geta þess í sam orðum hverja aðferð hafa mætti til að ná verzlunarfrelsi því sem landið þarfnast svo mjög, og er þá auðsætt, að vegurinn er að rita bænarskrár um það efni til alþingis. Eg efast ekki um, að

bænarsskrár um slíkt efni mætti fá liðveizlu sérhvers þess manns, sem Íslendingur vill heita eður Íslands vinur, eins kaupmanna og annarra. Bænarsskrár um slíkt efni eru og svo einfaldar og vandalausar að semja, að hverr einn sá sem kann að draga til stafs getur samið þær og ritað. Þar þarf ekki að vera á nema ósk um það sem menn vilja að framgengt verði, og svo eru bænarsskrár vanar að vera í öðrum löndum, þegar um slíkt mál er að gjöra sem öllum eru kunnugar ástæður til. Væri nokkrir færari, og treysti sér til að koma með ástæður sem ekki væri komnar fram, eður þeir gæti framfylgt þeim betur eða skarpligar enn menn vissi til að aðrir hefði gjört, þá væri slíkum mönnum ráð að rita slíkt allt; geta mætti og um aðalástæður þær, sem mönnum þætti vera á hverjum stað. Að rita bænarsskrár með atyrðum til kaupmanna, fyrir þvílíka annmarka sem allstaðar fylgja verzlunaránaud, er fásinna ein, því það er gagn landsins sem hér liggur við, en ekki tjón kaupmanna. Landið getur ekki framar haft gagn af að kaupmenn verði fyrir tjóni, heldur enn kaupmenn hafa hagnað af að landsmönnum hnigni, en hvorutveggjum liður svo bezt að báðir njóti réttar síns. Bænarsskrárnar ætti því að vera ritaðar á þann hátt, að kaupmenn gæti sjálfir skrifað undir þær með góðu geði, ef þeir vildi að landið fengi verzlunarfrelsi, og eru líkindi til að annmarkar væri meiri heldur enn minni á verzlun þeirra sem ekki vildi styðja slíkt mál. Kæmi bænarsskrá um verzlunarfrelsi frá hverju heraði á Íslandi, með nöfnum allra bænda og búandi manna, sem vel mætti verða, og þirfti að vera ef árángur bænarsskránna ætti að vera viss; og alþing síðan mælti svo sterkliga með sem slíku máli hæfði, þá er varla að óttast að stjórnið yrði landinu mótfallin,

og að því má ganga vísu að konungur endir loforð fyrirrennara síns. Það er að skilja á orðum konungsfulltrúans á þíngum Eydana, að verzlunarmál Íslendinga muni verða borin undir öll fulltrúaþíng í Danmörku. Slikri aðferð ætti alþíng að mæla á móti að fullu og öllu, því það tefur úrskurð málsins að þarflansu og hallar rétti landsins. Það er auðsætt að þetta mál snertir hag Íslands miklu framar enn Danmerkur, því það er með rökum sýnt: á annann bóginn að Ísland hefir enn mesta skaða af að þannig standi sem nú er, en Danmörk ábata einúngis með því að halla rétti landsins; og á hinn bóginn, að Ísland hefir hið mesta gagn af að verzlanin sé látin laus, en Danmörk engan skaða. Þegar gætt er að þaraðauki, að Ísland á að minnsta kosti sama rétt og önnur skattlönd Danakonúngs; að konungur hefir lofað fyrir laungu síðan að láta það njóta þessar réttar, og láta verzlunina verða sem frjálsasta að verða má; að sýnt er að landið getur haft öll not þessara réttinda; að alþíng eitt er fært um að dæma, hvort sannanir þær sem til eru færðar og óskir landsmanna um verzlunarfrelsi sé á sannleika bygðar eður eigi, en Danir geta ekkert um það dæmt nema eptir skírslum Íslendinga sjálfra, eður kaupmanna, eður eptir skynsemi sinni, svo álit þeirra og atkvæði getur ekki orðið áreiðanligt að neinu, nema það sé byggt á þeim rökum sem frá Íslandi koma; að málið getur hægliga spillzt með ymsu móti á hrakningi þess á fimmm þíngum auk stjórnarráðanna, einkum ef Íslendingar geta ekki fylgt því, en eiga marga mótstöðumenn, sem hafa hægt um hönd að spilla máli fyrir þeim við ókunnuga menn; og að síðustu þegar að er gætt, að þetta er á móti allri venju og jöfnuði, og sjálfum lögunum um fulltrúaþíngin, að mál það sem

einkum kemur Íslandi við sé borið undir öll þíngin, en undir alþing á ekki að bera það sem kemur öllu ríkinu við (einsog t. a. m. ríkisreikninga, utanríkis-málefni, o. s. frv.) enn síður það sem kemur Danmörku við einkum eða hertogadæmunum, og ekkert nema einmitt það sem kemur landinu við sjálfu. Það mun og hverjum virðast augljóst, að ef verzlunar-málefnið ætti að koma á en dönsku þing, þá yrði menn að hafa þar vald á að víkja frá ályktunum alþingis eða mæla móti þeim, en það mun flestum þykja mjög óviðurkvæmilipt, að alls-ókunnugir menn landinu og öllum þess hag fái slíkt vald og geti ónýtt aðgjörðir og óskir fulltrúa Íslendinga sjálfra, þarsem að vísu munu verða nokkrir þeir á meðal sem vit hafa á verzlunarmálefnum, og að vísu fleiri sem kunnugir eru enni íslenzku verzlun enn verða á enum dönsku fulltrúaþingum. Þó viðlíkt mál hafi verið borið undir öll hin dönsku þing einusinni áður, þá ber slíkt ekkert að meta, því þá var alþing ekki komið á, og þarðauki verður það enginn hagur landinu að byggja á ymsu því sem stjórnarráðin hafa leyft sér að stínga uppá stundum um meðferð málefna þess; en allrasízt er það metanda þegar landið fær ekki að hafa sömu afskipti af högum ríkisins einsog hin önnur þíngin, sem ætla mátti áður enn menn þekktu tilskipunina. — Þegar nú gjöra skal frumvarp til verzlunarlaganna, þá mun mega búast við, að allir verði ekki á eitt sáttir um það, hversu djúpt skuli taka í árinni; mun ótti og kviði rísa hjá ymsum fyrir breytingunni og hættum þeim sem af heoni muni rísa, sumir munu vilja fara varliga og skoða nákvæmliga hverr vilji konungs og stjórnarráðanna muni vera, og allra Dana ef til vill, og taka ekki meira til enu sem allraminnst. Vareygðin er að vísu góður

kostur, en hún má einnig verða um of, og þá skemmir hún gott efni og ónýtir opt góð fyrirtæki og vel stofnuð. Um hitt síðara er til einkis að margyrða á þessum stað, hversu hegómligt það er, að ímynda sér að menn muni geta ætlazt á hverju menn geti komið fram við stjórnina, eða að gjöra ráð fyrir að konúngur, sem vill öllum þegnum sínum hið bezta, muni ekki meta skynsamligar og ljósar ástæður, bornar fram af hendi eins hins helzta skattlands í ríki hans, nema dregið sé úr þeim allt hvað verður. Þessvegna virðist mér engin þörf að draga úr að beðið sé um fullt verzlunarsfrelsi við allar þjóðir, einsog menn báðu um 1795, þykir mér full vissa fyrir að þar leiði engin vandræði af, heldur flest gott. Það skil eg og undir fullu verzlunarsfrelsi, að leggja megí að landi hvar sem menn vilja og kaupa þar, og að hverjum manni sé heimilt að taka vöru og selja með leyfi yfirvaldsins fyrir nokkurt gjald til almennra þarfa, sem svaraði borgarabréfi í kaupstöðum eður nokkru meira. Jafnframt þessu þætti mér þess eins þurfa, að séð væri um ygabætur í landinu, póstgaungur regluligar og svo tíðar sem verða mætti, skipaferðir regluligar til annarra landa, endurbætur á höfnum, og sérhverju því sem gjöra mætti verzlun fjörugri bæði í landinu sjálfu og við önnur lönd, og framar öllu að sjómannaefni og kaupmannaefni næði sæmiligri kennslu. Þess er áður getið, hversu létta mætti sér kostnað fyrir nokkru af þessu ef þess þætti þurfa, og má því við bæta, að nokkurr styrkur mætti einnig verða að því, ef heimtað væri nokkuð leyfisgjald af þeim sem vildu stofna verzlun í landinu. — Væri þannig hagað verzluninni þegar í upphafi, mundi engu vera að kvíða, og þá mundi ekki þurfa að haggja neinum grundvallarreglum hennar úr því, en það er margreynt: að verzlun

unin er sú grein atvinnuveganna sem allrasízt þolir kák og smábreytingar. Það er og auðsætt, að ef biðja skyldi um að nokkru væri breytt frá því sem nú er, þá verða þar ekki full not af nema verzlunin verði frjáls, og það er varla á að ætla hvort ekki væri eins hægt að fá fullt verzlunarfrelsi einsog hvort þeirra atriða, það er elukum tvennt sem eg ímynda mér að mönnum mætti detta í hug að biðja um fyrst um sinn: Annað væri að nokkrar hafuir á landinu yrði látnar öllum þjóðum opnar toll-laust, t. a. m. tvær, eða fjórar, sín í hverjum fjórðungi lands, en sjáanligt er að þetta dregur málið um 10—20 ár, og notin verða ekki nærri eins ljós nè eins mikil einsog ef verzlun væri frjáls um allt land, vegna þess verzlun og samgaungur og flutningar í landinu sjálfu eru ekki í svo góðu lagi að þess verði höfð full not allstaðar að; verzlunin verður ójafnari, og staðir þeir sjálfir, sem verzlunarfrelsið fá, verða ekki eins færir að nota það einsog ef allt landið fengi það í einu, svo aðflutningarnir jafnaðist. — Hið annað sem mönnum kynni að detta í hug að byrja á, væri að biðja um að því væri hrundið sem nú stendur allri verzlun útlendra mest í vegi, og það er fyrst tollurinn, 50 dalir af hverju lestarrúmi; þarnaest að þeir verða að sækja vegabréf til rentukammersins í Kaupmannahöfn í hvert sinn, hvaðan úr veröldu sem menn vildi senda*), og að síðustu það, að Íslendingum sjálfum

*) Það má geta nærri hvílikur ókostur þetta er, þegar menn ímynda sér að kaupmaður, t. a. m. í Norðurameríku, hefði skip til í Martsmánnði, sem hann vildi senda til Íslands ef hann mætti, af því eitthvað hefði komið í veg fyrir annað áform hans, en hann gæti ekki haft þennan útveg af því honum hugkvæmdist ekki að biðja leyfis hjá rentukammerinu í Janúarmánuði.

er bægt frá að fá skip til leigu annarstaðar enn í Danmörku; þess má og enn geta, að taka ætti af toll þann sem er á vöruflutningum til útlanda beint frá Íslandi, og leyfa lausakaupmönnum að vera svo lengi sem þeir vildi á hverjum stað. Væri nú þessum öllum atriðum breytt að fullu og öllu, þá væri utanlands-verzlanin frjáls, og að beiðast þess væri sama og að biðja um verzlunarfrelsi, en væri nokkuð látið standa af atriðum þessum þá væri það allt bönd á verzluninni og atvinnuvegum landsmanna, og stæði framför landsins í vegi. Þarðauki væri mikilvæg atriði eptir skilin þó þessa væri beiðzt, og það er allt það sem lífga má verzlunina í landinu sjálfu, sem er mest verð af öllu; en nú verður hún ekki lífguð með öðru, enn hún verði leyst af fjötrum þeim sem hún var lögð í 1792 og 1793, og ávallt hafa staðið henni í vegi síðan. Þannig er auðsèð hversu allt er samtvinnað hvað öðru, og þegar eitt er leyst þá þarf að leysa allt ef landinu á að verða fullt gagn að breytingunni, en annars verður hún einúngis að hálfu eður litlu gagni.

En jafnframt og beðið er um verzlunarfrelsi þurfa landsmenn og að leggjast á eitt að afla sér þekkingar á verzlunar-málefnum, svo þeir geti vitað hag sinn og fengið skynbragð á að sjá hvað við tekur og hvers þeir þurfa að gæta, því ekki er neinum að vænta að steiktar krásir fljúgi í munn honum sofanda þó verzlanin verði laus. Atorku, sparsemi og kunnáttu þarf allstaðar og á öllum tímum ef vel á að fara, en því framar sem fleiri sækja að og keppast á, og því betur sem þeir eru mentaðir sem við mann keppa. Við því er og að búast, að ekki falli trè við fyrsta högg, og ítreka þurfi bænarskrár um verzlunarfrelsi optar enn einusinni áður það verður veitt. Meðan á því stendur er það hin mesta nauðsyn

að hverr sem getur leitist við að lýsa öllum þeim annmörkum sem nú eru á verzluninni, og öllu ásigkomulagi hennar, og sjá um að það komist á prent og verði kunnugt sem víðast, því af slíku má best sjá og sanna hversu mikið Íslendingar hafa til síns máls, en á því ríður einsog áður er sagt, að það sé satt sem fram er borið, og á svo gyldum rökum byggt sem verður, svo það verði ekki hrakið. Jafnframt því sem allir styrkja til að leiða fyrir sjónir annmarka þá, sem á verzluninni eru í hverri grein og á hverju ári, þarf þess og við að allir styrki til að lýsa atvinnuvegum landsins og sérhverju því sem eptirtektavert er um þá, til þess að sýna mönnum hvað úr þeim mætti verða og hversu ætti að taka þá; ætti þetta að vera til þess að sýna verzlunarmegin landsins og gróðamegin, þ. e. til að sanna að því gæti farið fram. Þá þurfa og landsmenn að leggja alla alúð á að hagnýta þá verzlun sem nú er, til undirbúnings sér, svo sem kostur er á, með því að reyna sig á fyrirtækjum þeim og samtökum sem við má koma, og eru við þeirra hæfi. Meðal slíkra fyrirtækja má einkum geta þess, að borgarar í kaupstöðum og sjáfarbændur leggi sem mest kapp á að útvega sér sem best fiskiskip og veiðarfæri, og verka sem best fisk sinn, og svo að reyna hvort ekki mundi mega takast að flytja vöru sjálfir milli landa. Hér yrði að vísu mart til tálmunar, og einkum það, að menn ná svo torveldliga til annarra þjóða enn Dana, svo menn fara á mis við ábata þann og ymsan hagnað sem kemur af að flytja þángað vöru sína sem hún gengur best út, en þó mætti það verða mönnum að gagni ef forsjaliga væri til hagað. Vel mætti því og við koma að senda unga menn til annarra landa enn Danmerkur, t. a. m. til Hamborgar eða Englands, til að læra verzlun

og sjómennsku, en á því riður, ef slíkt á að bera góðan ávöxt, að menn sé vel uppaldir á undan, og hafi fengið vit á að elska fósturjörð sína og vilja til að hugsa um hennar gagn, því annars er hætt við menn verði hvorki Íslendingar né annað, heldur hverjum manni hvímeiðir, einsog ósjaldan hefir borið við um þá sem utan hafa farið hingaðtil. — Meðal samtaka þeirra sem vel mætti takast einsog nú stendur, og heppnast hafa sumstaðar, er það, að heilar sveitir eða heruð taki sig saman til verzlunar, og kjósi menn til að standa fyrir kaupum af allra hendi, fyrir sanngjarnliga þóknun. Það er auðsætt og hefir sýnt sig sjálf, að slíkt er öllum þeim til gagns sem taka þátt í fyrirtækinu, og mætti að vísu verða að miklu meira gagni enn hingaðtil hefir orðið. Það getur sparað mörgum manni ferðir og fyrirhöfn, og orðið þarað- auki beinlínis til ábata; það jafnar betur viðskipti lands- manna og kaupmanna, það verður einnig í mörgu hentugra kaupmanninum, og einhver hin bezta og auðveldasta aðferð til að koma á betri vöruverkun í landinu, og kenna mönnum að þekkja og velja útlenda vöru, því ekkert er vörubótum til eins mikillar fyrirstöðu, og landsmönnum eins jafnt til skaða og kúgunar, eins og smákaupin. Þegar verzl- unarfrelsi kæmist á mætti slík samtök verða einnig til mikils gagns, bæði til þess að gjöra verzlunina þrótt- meiri, og til að koma upp dugligum verzlunarmönnum, sem svo mjög er áriðanda.

J. S.

II.

UM BRENNIVÍNS OFDRYKKJU.

Vond er raun hvað víndrykkjan nú vex í landi,
broka slaður hreifir grandi,
hér af kólnar friðarandi.

Séra Jón Hjalteín (Tíðavisur 1829).

Það voru engar ófgar þegar Húfeland sagði: "að þá hefði guð verið reiður mannkyninn þegar hann kenndi því að búa til brennivínið, og að varla muni drepsóttin mikla*) hafa orðið fleirum að bana enn það." Ef menn hefði frásögur um allar ófarir þær er brennivínið hefir valdið, og væri frásögur þessar komnar allar á eina bók, þá mundi jafnvel mörgum drykkjurútnum ofbjóða, og ekki mundi bók sú minni enn svo, að hún yrði nógulaung vetrarsaga þar sem lengst er vakað á Íslandi; mundi það þá og sjást, að fleirum hefir brennivínið banað enn bráðasóttirnar sem gengið hafa yfir Ísland, og hafa þó sumar af þeim verið ærið mannskæðar.

Það er nú, því miður, komið svo á Íslandi, að brennivínið er talið með nokkurskonar nauðsynja vöru, er ekki megi án vera, og heldur vilja sumir líða skort á bráðustu nauðsynjum, enn að þá vanti á pelaun sinn; "menn þurfa þó að hafa eitthvað til að hressa sig á", segja

*) Drepsóttina miklu kallar Húfeland austurlanda drepsóttina (*Pestis orientalis*); hún hefir raunar gjört fljótara um í einu enn brennivíns-drepsóttin, en brennivíns-drepsóttiinni vinnst þó eigi síður með iðninni.

þeir, og betri hressing enn staupíð verður þeim ekki boðin. Ef skipta þarf skapi sínu er gripið til pitluonar til að fá hug og þor, og varla þykir sumum fært að fara hæja á milli nema brennivínspítlan sé í vasanum, því hún er ómissandi hjartastyrking hvað sem uppá kynni að koma. Eg ætla eg þurfi ekki að fara mörgum orðum um það, hversu mjög brennivínsdrykkjan á seinni árum hefir aukizt á Íslandi; það er heyrum kunnugt, og það man eg að eg sá gamlan og gráhærðan fœðurlands-vin tala um það með grátum augum, hversu mjög ofdrykkja hefði farið í vöxt síðan um aldamótin. Það eru nú ein gæðin, sem Ísland hefir haft af kaupverzlun Dana, að hún hefir gjört marga af þeim að drykkjurútum; verzlunarmönnum hefir verið vilnað í á hverjum brennivínspela, svo þeim yrði því hægra fyrir að flytja þennan gersemisdrykk inní landið, og þegar drykkjumenn fjölga með þessu lagi, sem eðliligt er, (því sjaldan hefir verið skortur á brennivíni þótt margar þarfa-vörur hafi vantað), er hlegið að öllu niðri Danmörku, og haft í skemtisögum um drykkjuskap prestanna á Íslandi, og hvernig þeir líti út, þegar þeir sé að slarka dauðadrukknir í verzlunarstöðunum. En ekki mínkar fylkn landsmanna í brennivínið við allt þetta, og illa mundi sumum af þeim verða við þann kaupmann, sem aldrei vildi gefa þeim "neðani staupinu". Mér er sem eg sæi framaní sumu, ef leggja ætti skatt á þá, þó ekki væri meiri enn sem svaraði helmíngi af verði brennivínsins sem flutt er inní landið, og það þó honum væri varið til nytsamligra fyrirtækja, t. a. m. til að auka vísindi, mentir og kunnáttu; ætli þeim þætti það ekki óþolandi álögur? Það mun ekki ofhermt, að hërumbil 100,000 rikisdala, eða tunna gulls, fari árliga útúr landinu fyrir brennivín, og er það ærið gjald fyrir jafn-fátækt land

sem Ísland er, sem hvorki á sér ærligan skóla, nè aðrar stiptanir er síðuðum þjóðum þykja ómissandi; sem ekki á sér einn spítala að gagni, þar sem veikir menn geti átt höfði sínu að að halla; sem lætur vítfyrirta menn flækjast manna á milli, og fara sem auðið er, þángað til þeir verða sjálfum sér eða öðrum að tjóni; sem er svo varnarlaut, að ekki þarf nema litla ræningjaskútu til að leggja undir sig landið og gjöra alla Íslendinga að þrælum. Þegar stofnsetja skal eitthvert nytsamligt fyrirtæki þá hafa fáir peninga ráð, en aldrei þrjóta skildingar fyrir brennivín.

Því er opt barið við að menn þurfi að hafa brennivín til að hressa sig á, og til að stjæla þrótt sinn og þol mót óbliðu náttúrunnar í svo köldu landi sem Ísland er. Þessi afsökun er nú byggð á því, að brennivínið hressi og styrki líkama maunsins og veiti mönnum þrek og þol í lífsins bágingdum; en þetta er raung ályktun og mótstæð reynslunni, sem sýnir að brennivínið eyðir og niðurdrepur affi og þoli mannlígs líkama þegar frammí sækir. Það er satt, að mönnum finnst svo í fyrstu, sem þeir verði hressari við brennivínið, því það æsir blóðið, mænurnar og heilann, en æsing sú er hvorki langvinnu nè heilnæm, því henni fylgir linleiki og máttleysi, sem leggur um allan líkamann. Eg ætla að flestir, sem ölvaðir hafa orðið, hafi tekið eftir hvílíkt lémagn að fylgi ofdrykkjunni, og ekki er það orðum aukið, að hún drepri bæði afl sálar og líkama. Í Danmörku og erlendis sèst bezt til hvílíkrar ógæfu ofdrykkjan leiðir; ber mest á því í stórbæjunum, þar sem margir eru saman komnir. Það er ekki sjaldgæft hér í Kaupmannahöfn, að dagliga komi vitstola menn á spítalana, sem hafa mist vitið af völdum brennivíns ofdrykkju; sumum af þeim batnar að sönnu

um hrið, en koma aptar að nokkrum tíma liðnum hálfu verri enn fyrri; fjöldi þeirra deyr, og margir af þeim sem lifa verða æfilángt aðsetursmenn á vitlausra-spítala á Bistrúp eða annarstaðar. Þá er hitt og almennt, að menn heyri að drykkjurútarnir hafi heingt sig, drekkt sér eða skorið sig á háls, og þegar minna verður um enn nú var sagt, er það ekki fágætt að menn heyri að konur og börn sé barin til óbóta, að áflog hafi verið hér og hvar, að fjöldi slíkra manna hafi fundizt á gatnamótum og verið særðir í dýblissu. Á gatnamótum má sumstaðar sjá menn flokkum saman, sem ekkert nenna að gjöra nema biðja sér ölmusu, og sé þeim réttur skildíngur, verður þeim það fyrst fyrir að kaupa sér brennivín, þé bæði sitji konan og börnin húngruð og klæðlaus heima. Þegar svona er komið er ekki að búast við öðru, enn að almenn siðaspilling fylgi slíkum ólífnaði. Konur og börn ofdrykkjumannanna komast á sveit, og er þá að mestu útsæð um uppeldi barnanna, enda eru þau svo spillt orðin af illum dæmum foreldranna, að ekki er ætíð hægt að bæta það sem spillt er orðið í hugarfari þeirra, og sannast á þeim það fornkvæðna: "Smekkuriun sá sem kemst í ker, keiminn lengi eptir ber." Nú þó segja meg, að ill dæmi ofdrykkjunnar, er nú voru talin, sé sjaldgæfari á Íslandi enn í Danmörku, þá bið eg lesendur mína hyggja að því, að í stórbæjunum ber mest á ógæfu þeirri af ofdrykkjunni leiðir, og kemur það bæði af því, að þar slær saman svo mörgum drykkjurútum, og þarðauki er aðbúnaði og viðurværi sátæklinga þar svo háttað, að brennivínið á hægri með að vinna á þeim, enn þeim sem búa á landsbygðinni, þar sem bæði er heilnæmara lopt og betra mataræði. — Að öðru leiti ætla eg, hvað Ísland snertir, að nóg meg finna af illum dæmum ofdrykkjunnar

hæði í kaupstöðum og fiskiverum, á þíngum, í réttum, við kirkjur og annarstaðar, svo að fyrir laungu mætti þykja mál komið til að stökkva þessum ófögnuði úr landi, aður enu hann gjörir meira að verkum og gjörspillir allri þjóðinni. Í hinum stærri verzlunarstöðum kemur varla sá dagur, að ekki megi sjá fyllisvínin ráfa fram og aptur, og fara búð úr búð til að sníkja út brennivín, þángað til þeir velta útaf og geta enga björg sér veitt. Eg var nú fyrir 5 árum á markaði í Altónaborg, og var þar saman kominn múgur og margmenni, 70 eða 80 þúsundir manna eða meira, gekk eg þrjá daga um á markaðinum, og er mér sá eiður sær að eg sá þar engan ölvaðan mann*); þrem árum síðar var eg á markaði í Reykjavík, munu þar naumast hafa verið tvær þúsundir manna, en þó mátti dagliga sjá allmarga ölvaða, og það á stundum þá, sem eiga að ganga á undan öðrum með góðu eptirdæmi; furðaði mig þá stórum, að drykkjusvallið í Reykjavík skyldi vera svo miklu meira enn í öðrum bæjum, sem eru hundraðfalt stærri enn bjar-nefna þessi, og má nærri geta hvað útlendir menn, sem ekki eru vanir slíku, muni hugsa, þegar þeir koma í þenna svo nefnda "höfuðstað" Íslands. Það mun og flestum kunnugt, að Reykjavík er ekki ein á bandinu, og varla er sú kaupstaðar-mynd til á Íslandi, að ekki megi sjá nóg merki drykkjusvallsins um alla kaupstefnutíðina. Þá eru og veiðistöðurnar litlu betri, einkum þær sem eru í grend við verzlunarstaðina, því þar er ekki sjaldgæft að menn sé fullir frá morgni til kvölds þegar ekki verður róið, en

*) Þetta mun vera að miklu leiti því að þakka, að hverr sem hittist drukkinn er þegar tekinn og sektaður; svo eru og bindindisfélög bæði í Hamborg og í Altóna sjálfri.

nógir verða ógæftar dagarnir fyrir fiskimenn, meðan ekki er öðru að ýta enn kænum þeim sem nú eru tíðkaðar. Verður það þá daglig venja, að fiskimenn eru að slarka heila og hálfa daga á milli búðanna, uns kaupmenn hafa lánað þeim á flöskuna; kemur þar þá að fyrir sumum, að það sem aflað verður er drukkið upp á ógæftardögum.

Þá er að minnast á drykkjusvallið við kirkjurnar, og er þar um sannast að segja, að það muni heldur hafa farið í vöxt á seinni árum þó nóg hafi verið prentað upp aptur af guðfræðisbókunum gömlu. Eg ætla að það muni vera alltítt við sumar kirkjur, að þá sé svallað hvað mest þegar slíkt ætti helst að varast. Eg bendi með þessu til drykkjusvalls þess, sem sumstaðar verður samfara altarisgaungunni; verður ekki með sanni á móti því mælt, að þann dag, sem gengið er til altaris, drekka sumir hvað fastast, og lenda ástundum í illdeilum; er því líkt athæfi öllum góðum mönnum til hneixlis og skapraunar, sem vonligt er, og væri að vísu mikillar refsingar vert, og betra væri guðniðingum slíkum heiðnum að vera enn að svívirða þannig kristna trú.

Vera kann að sumir vilji færa það til afbötunar, að í öllum löndum sé pottur brotinn, og víðar sé drukkið drjúgum enn á Íslandi; er það að vísu mála sannast, en það er lítil bót þó fleiri sé í sömu fordæmingunni, því hverjum ber að sjá að sér, og enginn verður betri fyrir það, þó aðrir finnist honum jafn argir. Það mun og sannast að segja, að í fám löndum sé nú að tiltölu drukkið jafnmikið brennivín sem á Íslandi, og að hvergi sé minni skorður reistar við ofdrykkjunni enn þar. Í útlöndum hafa nú og mannvínir allvíða tekið sig saman til að reisa skorður við ofdrykkjunni, bæði með ritum

og öðrum ráðum. Kalla menn slíkt bindindis-félög (*Afholdenheds-Selskaber*). Hafa þau gjört hið mesta gagn og víða eydt með öllu ofdrykkjunni og útrýmt brennivíni úr mannligu félagi.

Bindindis félögin hófust fyrst í Vesturálfunni hérumbil 1826, og hafa þau nú um 16 ár útbreiddt svo í Bandafylkjunum að furðu gegnir; fá skip, af þeim er nú koma frá ríkjum þessum, hafa brennivín innanborðs, og er það í frásögur fært hvað sjaldgæft sé orðið að sjá drukkinn mann í stórbæjum þar í landi. Þar er svo ríkt að gengið, að margir verzlunarmenn vilja engin mök eða afskipti hafa við þá menn er selja brennivín, eða veita því móttöku. Frá dönskum eyjum í Vesturindíum var til að mynda í fyrra sumari farið með 18 uxahöfuð af rommi til Bostonar, og er sagt að verzlunarmenn þar í borginni hafi sent uxahöfuðin aptur óskert, og það með þeim ummælum, að þeir hirti ekki að hafa mök við þá menn er hefði slíkt á boðstólum. Ofdrykkja er nú í Bandafylkjunum talin með hinum verstu ókostum, og enginn vill hafa nein mök við þá, er hneigðir eru til hennar, með því þeir telja slíkt spiltra manna æði. Það er merkiligt að lesa frásögur sumra þeirra, sem áður hafa verið drykkjumenn, og heyra hvernig þeir hafa tekið stakkaskiptum, eptir að þeir hafa sagt skilið við brennivínið, og hvílikur ávinníngur það er mannligu félagi má nærri geta, því ekkert er verra til að spilla sambúð manna enn ofdrykkjan. Á seinni tímum hafa bindindisfélög verið stofnuð á Englandi, í Norvegi og í Svíþjóð, og sagt er að þau aukist vonum framar; verða og margir mannvínir til að efla þau og aðstoða. Danir eru nú einnig farnir að hugsa um þau, hvað sem meira verður, eptir að þeir eru orðnir þess vísari að svo telst

til að hverr danskur maður drekki að minnsta kosti 40 potta brennivíns á ári hverju.

Það mun ekki ofhermt að fluttar sè út til Íslands á ári hverju 5000 tunnur af brennivíni; nú hefir Bjarni amtmaður Þorsteinsson talið svo, að hërumbil 8927 verkfærra karla væri á Íslandi, og telst þá svo til að hverr verkfær maður á landinu drekki rúma hálfstunnu brennivíns á ári hverju, auk romms, ekstraktar og víns, sem ekki er gott að vita mæli á.

Væri brennivínið að nokkru gagni fyrir mannligan líkama, þá dytti hvorki mér nè öðrum í hug að fara orðum um, þó menn tæki óspart til þess, en því fer svo fjærri, að það gjörir ekkert nema illt eitt, og sjaldgæft er það, að drykkjumenn verði gamlir eða sè heilsugóðir til lengdar, nema því að eins að þeir sè svo ramgjörvir af náttúrunni, að eitur þetta vinni ekki á þá*). Menu hafa tekið eptir því, að lík þeirra manna, sem dáið hafa af brennivíns ofdrykkju, eru svo brennivíns-ósa, að logar á öllum innifunum ef ljós er að borið, allt að einu og á stórum brennivíns-lampa, og víst er það, að af inniflum dauðra drykkjomanna leggur megnan brennivínsþef þegar líkin eru krufin; það er og margreynt, að brennivínið bleytir mænurnar og heilann, og sviptir verkfæri þessi megin-aflí sínu. Margir lækna hafa tekið eptir því víða

*) Eg þykist vita að sumir brennivíns-vinir muni héra það fyrir sig, að margir drykkjumenn hafi þó orðið gamlir, og haft sémiliga heilsu framhá grafsarbakkan, en þó slík dæmi megi finna þá hrinda þau í engan máta því sem hér er sagt um brennivínið, því náttúran hefir gefið sumum mönnum slíkt lífsmegn, að jafnvel hinum verstu eiturtegundum gengur seint að vinna á þá; sést það meðal annars á Tyrkjum og Kínverjum, sem eta svefnurt (*opium*) og verða þó opt gamlir, og á Rússum, sem geta vanið sig á að drekka skeiðvatn.

um lönd, að drykkjumönnum öðrum frenur er hætt við að fá krabbamein, og að þau eru almennust í drykkjumanna ættum. Þá veldur og ofdrykkjan öðrum kvillum, sem nú eru farnir að verða býsna almennir á Íslandi, tel eg þartil lifrarveiki, sullaveiki, vatnssýki og slög, og er því ekki kyn að veikindi þessi hafi á seinni árum farið ærið mjög í vöxt. Um holdsveiki er það að segja, að ekkert æsir hana framar enn brennivín, og mörgum holdsveikum mun það hafa riðið að fullu, og engin von er á að holdsveikir menn verði læknaðir, hver meðöl sem við eru höfð, nema þeir forðist það. Sárásóttir allar og hörundskvillar vesna einnig svo við öll ölfaung, að ekki þykir læknum fært að eiga við kvilla þessa nema sjúklíngar forðist brennivín og aðra áfenga drykki.

Eg get ekki ímyndað mér nokkurn blut sem Íslandi væri meiri þörf á, enn ef bindindisfélög gæti komizt á um land allt, og eg skora því á alla mannvini og fœðurlandsvini, að þeir láti sér annt um að styðja þetta mál, er svo mjög er áriðanda velferð þjóðarinnar og landsins.

J. H.

III.

UM SPÍTALANA.

Það mun löndum mínum kunnugt, að borlið var undir nefndina í Reykjavík að gjöra umbreytingu nokkra á holdsveikra spítalanum í Kaldaðarnesi; þótti enn ófært að gjöra nokkuð við hina spítalana, og vildu menn aðeins gjöra tilraun nokkra með Kaldaðarnes. Eg ætla ekki að þessu sinni að fara mörgum orðum um, hvað hágliga nefndarmönnum tókst í þessu máli; að vísu voru þar nokkrir þeir er styðja vildu málið, og nefni eg þar til kammerráð Melsteð, stiptamtann Hoppe og justitarius Sveinbjörnsson, en það er auðsèð að þeir hafa átt við ramma reip að draga, og hafa hinir mátt meira er ræðu til ens lakara. Svo ófúmlig sem uppástúnga nefndarmanna var í tæðu efni, þá hefir kansellíið þó sýnt að það vildi bera sig að fylgja henni fram, því fyrir fám dögum fékk eg bréf frá heilbrygðisráðinu, dags. 20ta Apríl, þess efnis að spyrja mig hvort eg vildi taka að mér spítalann á Kaldaðarnesi, með þeim skilmálum er tilteknir voru í bréfinu, en þeir voru þessir:

1) Að spítalajörðin Kaldaðarnes yrði fengin mér til leigulausrar ábúðar, með því skilyrði að eg "takist á hendur allar þær skyldur, er liggja á jörðinni", svo og annast þá sjúklínga, er nú eru á spítalanum, mót sömu borgun sem nú er greidd, og þaraðauki verði skyldaður

til að veita móttöku til lækninga, ekki einungis holda-
veikum heldur jafnframt öðrum sjúklíngum, fyrir þá borgun
er svarar ómaga-meðgjöf á spítalanum.

2) Að eg fengi 100 rbd. til húsleigu á hverju ári
af spítalasjóðnum.

3) Að þeir 100 rbd., sem konungsúrskurður 4ða
September 1839 veitir lækni þeim, sem vill taka sær að-
setur í Árnessýslu, yrði ánefndir mér sem heraðslækni
í Árnessýslu.

Það er nú auðsèð, að kansallíð hefir að öllu fylgt
ákvörðun nefndarmanna, sem stendur í "Síðari deild
tíðindanna frá nefndarfundunum í Reykjavík, 1841, bla.
200 o. s. f."; var raunar ekki við betra að búast af því,
en auk þess að ákvörðun þessi er merkilig í ymsum
greinum, sýnir hún best hvað viturliga sumum getur
farið, þegar þeir eiga að gjöra um breytingar er varða
almennings líf og heilsu.

Eg hefi nú svarað bréfi heilbrygðisráðsins; lagða
eg því fyrir sjónir hversu þungbærir kostir þessir væri,
því auðvitað væri að enginn gæti fullnægt þeim nema
hann lèti byggja spítala með öllum áhöldum á eigin kostnað,
og væri það, sem þeir vissi, ekkert smáræði fyrir fátækan
mann, en á hinn bóginn væri borgun sú, er ákveðin væri
með sjúklíngunum, að spítala-limunum undanteknum,
allt of lítil; svo væri og laun þau, sem læknum væri
ætluð, réttnefnt smánarboð, þegar ætlazt væri til að
hann væri bæði læknir og spítalahaldari. Þaðauki
sagða eg þeim, að læknar á Íslandi hefði nóg annað að
gjöra enn að liggja undir spítala-limum, og kvaðst eg
með engu móti geta gengið að slíkum ókjörum; lagða eg
það því næst heilbrygðisráðinu fyrir sjónir, að spítalar
þeir er nú eru á Íslandi sè að engu nýtir, og þyrfti því

allir bráðrar umbreytingar við; mæltist eg þvínæst til, að máli þessu yrði skotið til alþingis úrskurðar, og reynt enn að nýju hvort ekki gæti tekizt betur, og hvort ekki mundi verða vegur til að steyppt yrði saman spítölunum og gjörður úr einn spítali að gagni.

Eg ritaða í vetur bækling um holdsveiki, og bætti þar við nokkrum athugasemdum um spítalana á Íslandi, mun nefndarmönnum virðast svo, að eg hafi ekki losað aðgjörðir þeirra á nefndarfundinum, enda eru þær og ekki lofs verðar. Fari svo, að eg geti átt von á því að mál þetta verði rædt á alþingi, vilda eg á næsta ári fara fleirum orðum um það, og verður það þá löndum mínum að kenna en ekki mér, ef svo illa tekst til að öðru sinni sem nú hefir orðið.

J. H.

IV. VARNÍNGSSKRÁ.

Vér höfum getið þess áður, að varnínngsskrár vorar væri ekki og gæti ekki verið áreiðanligar að fullu og öllu, en til þess þær mætti verða svo fullkomnar sem kostur er á, höfum vér leitað til Herra kaupmanns Hemmerts, að semja fyrir oss skírslu þessa, og hefir hann göðfúsliga tekizt það á hendur. Hinn sami annmarki er samt á sem vér höfum getið, að ókljúfanda er að ná kaupverði á varnínngi hvers kaupmanns, og á hinn bóginn verður söluverð það, sem hér er í borginni í smákaupum, mikils til ofhátt, þegar telja skal kaupverð þeirra sem hafa hópakaup. Skírsla þessi fer sem næst meðalverðlagi því, sem gefizt hefir í hópakaupum á útlendri vöru, en um hina íslenzku er skírslan öldúngis viss og nákvæm, að því er menn vita bezt. Það væri líkindi til að Íslendíngar tæki éptir því, hversu vara þeirra er í lágu verði, hjá því sem sama vara frá öðrum þjóðum, er það einúngis eða að mestu leiti illri verkun hennar og sóðaligri meðferð að kenna, og er ekki annað sjáanligt, ef þessu fer fram og ekkert er við gjört, enn að skaði og tjón landsmanna og allra þeirra sem eiga kaup við þá margfaldist æ meir og meir, og óvíst hvar staðar kann að nema; það er því hin bráðasta og sterkasta nauðsyn,

sem velferð alls landsins og hvers eins manns sèrlagi liggur við, að allir, hverr í sinni røð, bæði embættismenn, alþýða og verzlunarmenn sjálfir, leggi allan hug á og taki ráð sín saman um, hversu bæta megi úr slíku vankvæði hið allra bráðasta.

Í haust er var komu frá Íslandi hërumbil 3000 skip pund af ull, hvíttri og flekkótttri; var selt í hópakaupum nokkuð af hvíttri ull í haust fyrir 60—70 dali skip. eptir gæðum; því næst féll það til 56—60 dala, en nú eru eptir óseld 500 skip. og ganga ekki út þó boðin sè fyrir 53 dali skippundið. Flekkótt ull hefir verið seld fyrir 55—60 dali eptir gæðum, en það sem eptir er gengur ekki út fyrir 50—53 dali þó boðið sè, og er það hërumbil 80 skip pund.

Af tólg fluttust hingað hërumbil 2000 skip pund, og var hún seld fyrst í haust fyrir 16½—18 sk. pundið eptir gæðum, en gekk dræmt út; þar eptir var bezta tólg seld fyrir 16—17 sk. pundið, en slæm tólg fyrir 14—15 sk. — Óseld eru enn hërumbil 100 skip. og er boðið hvert pund fyrir 16 skildínga en enginn vill kaupa.

Af lýsi komu hërumbil 6500 tonnur frá Íslandi, og var selt mest af því þegar í haust fyrir 25—26 dali; síðan varð það 28—30 dali, en nú er það komið niður í 28. Af því er ekkert óselt.

Af saltfiski fluttust hingað hërumbil 5000 skip. og var selt í fyrstu í smá hópakaupum fyrir 17—18 dali skippundið, en af því kaupendur voru tregir vegna þess þeir biðu eptir að meira flyttist, og af því býsna mikið lá hær fyrir óselt frá árinu á undan, og var boðið fyrir 12 dali skippundið, þá féll fiskurinn til 13—15 dala, og töluvert af lèligum fiski var selt fyrir 11 dali.

Af hörðum fiski komu hingað hërumbil 900 skippund, og fengust fyrir hvert skipp. af gyldum fiski hërumbil 25 dalir, en þyrsklíngur varð varla seldur með neinu verði.

Af æðardúni voru færð hingað hërumbil 5000 pund, og gengu á 20—23 marka pundið, eptir gæðum.

Af tvinnabandsökkum komu hërumbil 90,000 pör, og var í fyrstu gefið fyrir þau 21—23 sk. hvert, eptir gæðum; síðan hafa góðir tvinnabandsokkar norðlenzkir verið seldir fyrir 22 sk., og mikið liggur enn óselt, sem ekki gengur út fyrir 21 sk.

Norðlenzkir eingirnissokkar komu hingað 12,000 pör, og var nokkuð af þeim selt fyrir 18 skildínga, en vestfirzkir sokkar voru seldir á 14 skildínga, og komu 13,000 pör af þeim.

Af vetlingum komu hingað 60,000 pör frá Norðurlandi og 50,000 frá Vesturlandi; er nokkuð selt af enum fyrri á 8 skildínga og af enum síðari fyrir 4 eða 5 hvert par, en mikið er eptir óselt og gengur varla út fyrir nokkurt verð, því vara þessi versnar svo mikið að enginn vill nýta hana.

Af peisum kom mjög lítið, en það sem kom var selt á 5 mörk eða 1 dal tvinnabands peisur, en eingirðis peisur fyrir 4 mörk.

Til fróðleiks skal skíra hér frá, hvernig vara sú seldist sem kom með sendiskipinu frá Íslandi og seld var á uppboðsþingi í kaupstefnuhúsi (*Börs*) hér í bænum 11ta d. Apríl mánaðar. Þar gengur frá kostnaður 6 af hundraði hverju. — 20 pokar af hvítri ull, fyrir 53 dali 1 mark skipp.; 8 pokar af flekkótttri, fyrir 49 rbd. 4 mk.; 24 skipp. af þyrsklíngi voru ekki seld (boðið var 6 rbd. 3 mk.); 8 skipp. af hörðum fiski voru seld á 18 rbd.

5 mk.; 41 skipp. af söltnðum laungum fyrir 6 rbd. 3 mk.; 7 skipp. af saltfiski fyrir 8 rbd. 3 mk.; 3 skipp. enn af saltfiski fyrir 5 rbd.; 4 skipp. af salt-ísu fyrir 7 dali. Fyrir 30 skipp. af saltfiski var ekki boðið neitt; $1\frac{1}{2}$ skipp. af þjátólg gengu á 16 sk. pundið.

Þetta er verð á helztu vörutegundum sem vant er að flytja til Íslands:

Rúgur	Tunnan á	5 rbd.	„ sk. til	5 rbd.	32 sk.
Baunir	— -	4 —	32 - —	5 —	„ -
Bánkabygg . . .	— -	„ —	„ - —	6 —	64 -
Bókhveitigrjón .	— -	„ —	„ - —	8 —	48 -
Mjöl	1 Lísip.	„ —	„ - —	„ —	48 -
Hafrar	Tunnan -	„ —	„ - —	2 —	64 -
Bygg	— -	„ —	„ - —	3 —	88 -
Jarðepli	— -	1 —	48 - —	2 —	32 -
Salt	— -	„ —	„ - —	2 —	„ -
Tjara	— -	5 —	64 - —	6 —	48 -
Steinkol (til smíða)	— -	„ —	„ - —	1 —	56 -
Járn í pottum . .	pund -	„ —	7 - —	„ —	8 -
Járn ymsrar teg-					
undar og stærðar .	skipp. -	20 —	„ - —	27 —	„ -
Hampur eptir gæðum	— -	50 —	„ - —	60 —	„ -
Færi eptir vigt, 2-4					
pund	hvert á	„ —	56 - —	1 —	16 -
Hrísgjón	pund -	„ —	„ - —	„ —	10 -
Skonrok	— -	„ —	„ - —	„ —	6 -
Skipsbrauð (svarta-					
brauð)	— -	„ —	„ - —	„ —	5 -
Kaffebrauð	— -	„ —	16 - —	„ —	18 -
Rúsínur	— -	„ —	„ - —	„ —	10 -
Sveskjur	— -	„ —	„ - —	„ —	12 -
Sjokolade	— -	„ —	36 - —	1 —	32 -

Hvíttsykur (*Melis*) pund à „ rbd. „ sk. til „ rbd. 18 sk.

Brennt sykur (*Can-*

<i>dis</i>)	— - „ — 18 - — „ — 20 -
Púðursykur . . .	— - „ — 12 - — „ — 14 -
Sýrop	— - „ — „ - — „ — 10 -
Kaffe	— - „ — 16 - — „ — 28 -
Tóbak	— - „ — 24 - — „ — 80 -
Hvitt vín	pottur - „ — 18 - — „ — 32 -
Rauðavín	flaskan - „ — 24 - — „ — 64 -
Brennivín	pottur - „ — 9 - — „ — 11 -
Indigó	pund. - 2 — „ — 4 — „ -
Romm	pottur - „ — „ — „ — 20 -
Edik	— - „ — „ — „ — 12 -
Mjóður	— - „ — „ — „ — 18 -
Púnsextrakt . . .	— - „ — 20 - — „ — 48 -
Fíkjur	pund. - „ — 9 - — „ — 10 -

PRENTVILLUR.

Bls. 5, lín. 6: að leikn *les*: á leikn.; bls. 20, lín. 23: þeim l. verðlaununum; bls. 21, lín. 3: epti l. eptir; bls. 29, lín. 13, eptir heyrast tak burt "; bls. 59, lín. 22: heimkuligum l. heimskuligum; bls. 81 athugagr. lín. 5: brutn l. brutu; bls. 94, lín. 24: hægastur l. hægastar; bls. 95, lín. 1, fyrir ? set :; bls. 104, lín. 25: viðbáru l. viðbárur.

